

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Institute of Oriental Studies

TEA SHURGAIA

**LEVIN WARNER AND HIS
*A HUNDRED PERSIAN PROVERBS
AND APHORISMS***

Georgian Academic Book
Tbilisi 2014

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი

თეა შურღაია

**ლევინ ვარნერი და მისი
„ასი სპარსული ანდაზა
და სენტენცია“**

ქართული აკადემიური წიგნი
თბილისი 2014

რედაქტორი: ნიკოლოზ ნახუცრიშვილი

ტექ. რედაქტორი: მაია ლამბაშიძე
დიზაინერი: ვახტანგ ინანიშვილი

ISBN 978-9941-9372-1-7

© თეა შურლაია, 2014

© ქართული აკადემიური წიგნი, 2014

ქართული აკადემიური წიგნი
ირ. აბაშიძის 16, 0179 თბილისი
ტელ.: 222 7137; 551 227137
acad.ge; artlinesinfo@gmail.com

სარჩევი

ავტორისაგან	7
Acknowledgments	11
შესავალი	14
თავი I - ლეეინ ვარნერი	18
თავი II - სპარსული ანდაზების უძვე- ლესი ორენოვანი ნაბეჭდი კრებული	27
თავი III - „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ (ქართული თარგმა- ნი და კომენტარები)	53
The Earliest Printed Collection of Per- sian Proverbs	128
დამოწმებული ლიტერატურა	152
References	152
პირთა საძიებელი	155

Contents

Preface	7
Acknowledgments (in English)	11
Introduction	14
Chapter I - Levin Warner	18
Chapter II - The Earliest Bilingual Printed Collection of Persian Proverbs	27
Chapter III - <i>A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms</i> (Georgian translation and comments)	53
The Earliest Printed Collection of Persian Proverbs (in English)	128
References	152
Name Index	155

ავტორისაგან

2008 წლის ზაფხულში, „კემბრიჯის კოლეჯთა მასპინძლობის პროგრამის“ ფარგლებში მიღებული ერთთვიანი ინდივიდუალური კვლევითი გრანტის წყალობით, კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში მუშაობის საშუალება მომეცა. სწორედ მაშინ მივაკვლიე ლევიზ ვარნერის კრებულს „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ (1644 წ.). მას მერე საკმაო დრო გავიდა. ამ ხნის მანძილზე კვლევა არ შეწყვეტილა, თუმცა დიდი ინტერვალებით მიმდინარეობდა. ტექნიკურ დეტალებსა და, ერთი შეხედვით, წვრილმანებს დიდი დრო დასჭირდა. კვლევის საწყის ეტაპზე წინასწარი ინფორმაცია სპარსული ანდაზების ამ უბეველესი ორენოვანი კრებულის შესახებ წარმოდგენილი იყო აკად. სერგი ჯიქიას დაბადებიდან 110-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო კონფერენციაზე, რომელიც 2008 წელს ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ჩატარდა.

კვლევის ძირითადი შედეგები აისახა სტატიაში: *The Earliest Printed Collection of Persian Proverbs*, *Proverbium, Yearbook of International Proverb Scholarship*, N29, 2012, გვ. 307-330.

სტატია თითქმის მთლიანად მოიცავს წინამდებარე ნაშრომის პირველსა და მეორე თავებს, აგრეთვე დასკვნით დებულებებს. ამდენად, მიზანშეწონილად ჩავთვალე, ეს სტატია მცირედი ცვლილებებით ინგლისური რეზიუმეს ნაცვლად დამერთო მონოგრაფიისთვის.

ნაშრომში გამოყენებული ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაცია მკითხველის კომფორტისთვის მაქსიმალურად გამარტივებულია, მაგრამ ამავე დროს საკმარისი აკმაყოფილებს წინამდებარე ნაშრომის მიზნებს.

გარკვეულ სირთულეს წარმოადგენდა სხვადასხვა წარმომადგენლობის უცხოურ გვარ-სახელთა ქართულად გადმოცემა, მით უფრო, რომ მათი ერთი ნაწილი სათანადო ევროპულ სამეცნიერო ლიტერატურაში განსხვავებულად არის ფიქსირებული. ამის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია თავად *ლევიზ ვარნერი*. ზოგი ევროპელი მკვლევარი მისი სახელის ან გვარის (ან ორივეს ერთად) ლათინურ გაფორმებას ამჯობინებს, ზოგი კი ლათინური

დაბოლოებების გარეშე მოიხსენებს მას. წინამდებარე ნაშრომში, გერმანული წარმოშობის გამო, უპირატესობა მიენიჭა ვარნერს (და არა უორნერს) ლათინური გაფორმების გარეშე.

ანალოგიური პრობლემა აღმოსავლური (განსაკუთრებით, არაბული და სპარსული) სახელების გადმოქართულებისასაც დადგა. ასე მაგალითად: მიუხედავად იმისა, რომ „უცხოურ პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“ (რედ.: ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი, ქსე-ს მთავარი სამეცნიერო რედაქცია, თბილისი, 1989) სწორ ფორმად მიიჩნევს *ნასირ ხოსროეს* (თუმცა, იქვე, არაბული წარმომავლობის ეს სახელი ევკვატის სახელმწიფო და პოლიტიკური მოღვაწის შემთხვევაში სხვაგვარად ფორმდება: *ნასერი* - გამალ აბდ ელ-ნასერი), უპირატესობა მიენიჭა სპარსულ წაკითხვას: *ნასერ ხოსროუ*. სწორედ ამ ფორმით არის წარმოდგენილი ეს სახელი პროფ. ვ. კოტეტიშვილის რედაქციით გამოსულ „ირანულ პოეზიაში“ (თბილისი, 1977). თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ საკითხში თვით ირანისტებს შორისაც არ არსებობს ერთსულოვნება. პროფ. დ. კობიძე, რომლის ნაშრომებიც ქსე-ში წყაროდ არის გამოყენებული, *ნასირ ხოსროეს* ამჯობინებდა; პროფ. მ. თოდუას ბოლო პუბლიკაციებში მოცემულია *ნასერ ხოსრაგი* ანალოგიური ვითარებაა ზოგიერთი სხვა სახელის შემთხვევაშიც.

რთული აღმოჩნდა არაბული, მაგრამ სპარსულენოვან კულტურულ არეალში ძალზე პოპულარული, *ლუკმან/ლოკმანის* ქართულად გადმოცემისას ცალსახა გადაწყვეტილების მიღება. ნაშრომში დატოვებულია პარალელური ფორმები, რომელთა შერჩევისას გადაწყვეტი ღელანი იყო.

მესამე თავში მოცემულია ლ. ვარნერის კრებულის ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია მათი ქართული პწკარედული თარგმანით. სპარსულ ტექსტში შენარჩუნებულია ღელნისეული ორთოგრაფია თუ კორექტურა, რაც ტექსტის გაგებას ხელს არ უშლის. ამასთან, საჭიროების შემთხვევაში, იქვე - მსჯელობისას ან სქოლიოში - მითითებულია სწორი წაკითხვა. ამ გზით სპარსულის მცოდნე მკითხველს უკეთესი წარმოდგენა შეექმნება 1644 წელს გამოცემული ამ კრებულის შესახებ.

ცხადია, მკითხველს წინამდებარე ნაშრომის მიმართ კითხვები ან შენიშვნები გაუჩნდება. სიამოვნებით მივიღებ და გავითვა-

ლისწინებ ნებისმიერ საქმიან რეკომენდაციას, რომელიც დაბეზმარება ლეეინ ვარნერის უსამართლოდ მივიწყებული კრებულის კიდევ უფრო ღრმად შესწავლა-გაანალიზებაში.

ამ ნაშრომზე მუშაობის სხვადასხვა ეტაპზე გაწეული დახმარებისთვის მინდა, მადლობა ვუთხრა მრავალ ადამიანს:

ჩემს უფროს კოლეგას, ირანულ პარემიოგრაფსა და პარემიოლოგს, ბატონ აჰმად აბრიშაძის - სასარგებლო რჩევებისა და შენიშვნებისთვის;

პროფ. ვოლფგანგ მიიდერს (ვერმონტის უნივერსიტეტი, აშშ), მსოფლიოს უდიდეს პარემიოლოგსა და წელიწდეულ Pro-verbiu-m-ის უცვლელ რედაქტორს - მოწოდებული ინფორმაციისა და რეკომენდაციებისთვის, აგრეთვე, ამ საპატიო გამოცემაში ლ. ვარნერისა და მისი კრებულის შესახებ ჩემი სტატიის დაბეჭდვისა და რედაქტირებისთვის;

შზია ჩხეიძეს - ამ სტატიის ინგლისურ ენაზე თარგმნისთვის;

ნიკა შამუგას, ახალგაზრდა მეცნიერს - „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციისთვის“ წამძღვარებული წერილების, აგრეთვე, კრებულის რამდენიმე პასაჟის ლათინურიდან ქართულ ენაზე თარგმნისთვის;

ნინო სურმაგას, ახალგაზრდა არაბისტს - ლ. ვარნერის კრებულის არაბული ჩანართების ქართულ ენაზე თარგმნისა თუ დაზუსტებისთვის გაწეული დახმარების გამო;

თურქ მეცნიერს, ისმაილ ჰაქი ქადის - თავისი სტატიის მოწოდებისა და კრებულის ოსმალური ფრაზების დაზუსტებისას გაწეული დახმარებისთვის;

ასმათ ჯაფარიძეს, ახალგაზრდა თურქოლოგს - ისმაილ ჰაქი ქადის სტატიის თურქულიდან ქართულ ენაზე გადმოღებისთვის.

წინამდებარე ნაშრომისთვის ასევე მნიშვნელოვანი იყო ტექნიკური დახმარებაც, კერძოდ, მსოფლიოს სხვადასხვა ბიბლიოთეკებში დაცული მასალის ასლების მოწოდებაც, რისთვისაც მინდა, მადლობა ვუთხრა ახალგაზრდა აღმოსავლეთმცოდნეებს - ანა დავითაშვილსა და თამარ მოსიაშვილს.

დიდი მადლიერებით ვიგონებ კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის პერსონალის გულითად და უშურველ დახმარებას, რომელმაც საუკეთესო პირობები შემიქმნა მუშაობისას.

და ბოლოს, მუშაობის პროცესში ჩემი მხარდაჭერისა და ამ წიგნის რედაქტირებისთვის განსაკუთრებული მადლობა ეკუთვნის ირანისტ ნიკოლოზ ნახუცარიშვილს.

Acknowledgments

In terms of *Cambridge Colleges Hospitality Scheme* in summer 2008 I had opportunity to work at Cambridge University Library. Just then I came across Levin Warner's collection *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* printed in 1644. Considerable time has elapsed since then. But investigations have never ceased though they have been carried out at a large intervals. Much time has been spent on technical details and small points.

At the preliminary stages of the study, initial information about the earliest bilingual collection of Persian proverbs had been introduced to the scientific conference dedicated to the 110th jubilee of academician Sergi Jikia held at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University in 2008. Main results of my research have been given in the paper *The Earliest Printed Collection of Persian Proverbs*, Proverbium, Yearbook of International Proverb Scholarship, N29, 2012, pp.307-330. The paper covers the first and second chapters of the present monograph nearly in full as well as its principle conclusions. Therefore I considered it advisable to provide the book with above mentioned paper with few minor alternations, instead of summary in English.

To comfort the readers, transcriptions and transliterations employed in the work have been simplified at most. At the same time it fully satisfies the goals of the present monograph. In chapter III where hundred Persian proverbs and aphorisms from Warner's collection are given together with their Georgian word for word translation, I have preserved orthography and the proofs of the original text; the latter does not prevent the reader from understanding of the Persian text. In case of need, in the same place - either in reasoning or in footnotes - correct reading is shown. In this way a Persian speaking reader will get better idea of the collection of 1644. It is not surprising that in the book published in 1644 i.e. in the early stage of printing of oriental texts instead of specific Persian graphemes (پ, چ, ژ, گ) we mostly come across similar Arabic letters that is to say "Arabic type" of printing. For the reader proficient in Persian comprehension of this type of text should not be a problem. In Warner's collection some other inaccuracies appear, like ignorance of diacritic *maddah* above Alif

denoting longitude of the vowel (consecutive Alif), omission of hiatus where it is needed, etc.

* * *

I would like to express my special thanks to all those people who offered me assistance at different stages of working over present book:

To my senior colleague, Iranian paremiologist and paremiographer Mr. Ahmad Abrishami - for his helpful advice and remarks;

To Prof. Wolfgang Mieder, the most outstanding paremiologist and premiographer of the world and editor of Proverbium - for valuable recommendations and the information offered as well as for editing and publishing my paper in this honorable yearbook;

To Mzia Chkheidze - for translation of above mentioned paper into English;

To Nika Shamugia, a young scholar - for translation of the letters of Levin Warner and some other passages of the collection from Latin into Georgian;

To Nino Sumava, a young arabist - for translation of Arabic passages of Warner's collection into Georgian;

To Turkish scholar Ismail Hakki Kadi - for providing me with his paper and for assisting in translation of Ottoman Turkish inserts into English;

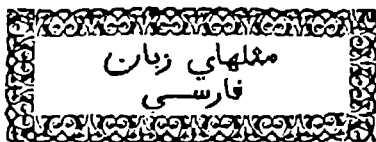
To Asmat Japaridze, a young turgologist - for her translation of Ismail Hakki Kadi's article into Georgian.

Thanks are due to young orientalists Ana Davitashvili and Tamar Mosiashvili for technical assistance: handing on of copies of materials kept in different libraries of the world.

And of course a huge thanks to the staff of Cambridge University Library for their sincere and genuine help, for offering me all necessary facilities for work.

I owe much thanks to iranologist Nikoloz Nakhutsrishvili for his support and encouragement throughout the process of working as well as for editing my manuscript and help with the original book.

Of course some questions and remarks may occur to the readers towards the work. I would welcome any of them and consider every practical recommendation or suggestion which will be helpful in deepening of investigation and analyses of Warner's undeservedly forgotten collection.

PROVERBIORUM

Et Sententiarum

PERSICARVM
CENTURIA

Collecta, & versione notisque adornata

A

LEVINO WARNERO.

LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina IOANNIS MAIRE.

MDCCXLIV.

შესავალი

ირანულ და მსოფლიო პარემიოლოგიაში საყოველთაოდ გაზიარებული თვალსაზრისის თანახმად, სპარსული ანდაზების უძველეს კრებულად მიჩნეულია ინდოეთში მთ. ჰ. 1049 წ. (1639/40) მოჰამადალი ჰაბლერუდის მიერ შედგენილი „მაჯმა' ოლ-ამსალ“ („ანდაზათა კრებული“), ხოლო უძველეს უცხოენოვან (ორენოვან) პარემიოგრაფიულ კრებულად - 1824 წელს კალკუტაში გამოქვეყნებული თომას როუბაკის „სპარსული და ინდური ანდაზებისა და ანდაზური თქმების კრებული“ (როუბაკი 1824).

სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელიც სპარსულ ანდაზებსა და მათი ფიქსაციის საკითხს ეხება, თითქმის არსად არის ნახსენები 1644 წელს¹ ლეიდენში იოანე მაირის გამომცემლობის მიერ დასტამბული „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“, რომელიც შეადგინა ლევი ვარნერმა (ვარნერი 1644). მას მერე ეს კრებული არ გამოცემულა² და

¹ საინტერესო დამთხვევაა: იმავე 1644 წელს (მთ. ჰ. 1054) ინდოეთში არის შედგენილი უძველესი კრებულები, რომლებშიც სპარსული ანდაზებია ფიქსირებული: მოჰამადალი ჰაბლერუდის „ჯამე' ათ-თამსილ“ („იგავთა კრებული“) და მოჰამად სადეყის „შაჰედ-ე სადეყ“ („სადეყის მონმე“ ან „უტყუარი მონამე“). ქრონოლოგიურად მათ მხოლოდ ზემოხსენებული „მაჯმა' ოლ-ამსალ“ უსწრებს.

² პროფ. ვოლფგანგ მიიდერის ინფორმაციით, სამ ბიბლიოგრაფიულ გამოცემაში მითითებულია ლ. ვარნერის ამ კრებულის 1648 წლის გამოცემა (იხ. Gralet-Duplessis, Pierre-Alexandre. *Bibliographie parmiologique*, Paris: Potucl, 1847; rpt. Nieuwkoop: B. de Graaf, 1969, გვ. 51 (N 64); Bonser, Wilfrid. *Proverb Literature. A Bibliography of Works Relating to Proverbs*. London: William Glaisner, 1930; rpt. Nendeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967, გვ. 365, (N 3180); Moll, Otto. *Sprichwörterbibliographie*, Frankfurt am Main: Klostermann, 1958, გვ. 41 (N 6924)). მსოფლიოს არც ერთ ცნობილ ბიბლიოთეკას 1648 წლის გამოცემა არ გააჩნია. ძნელია დაბეჯითებით იმის მტკიცება, რომ ხსენებულ ავტორებს მართლაც ენახათ 1648 წლის გამოცემა. არ არის გამორიცხული, ლ. ვარნერის კრებულზე მითითებული თარიღის (c1648 c. XLIV) არასწორ ამოკითხვასთან გვეკონდეს საქმე.

არც რომელიმე მკვლევარს შეუსწავლია. უცნობია იგი ირანელი სპეციალისტებისთვისაც. ირანის ბიბლიოთეკებში მისი არც ერთი ეგზემპლარი არ მოიპოვება.³ რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, ლ. ვარნერის ეს კრებული მხოლოდ ერთხელ არის მოხსენიებული სპარსულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაში, კერძოდ, ჰამიდ ნეირ ნურის სქელტანიან ნაშრომში „ირანის წვლილი მსოფლიო ცივილიზაციაში“ (ნეირ ნური 1976). ავტორი სამი წინადადებით შემოიფარგლება, აქედან ერთი თავად ლ. ვარნერის ციტირებაა. როგორც ჩანს, ჰ. ნეირ ნური უშუალოდ არ იცნობდა ამ კრებულს და სხვა წყაროთი სარგებლობდა, რასაც შემდეგი ფაქტები ადასტურებს: 1. შეცდომით არის მითითებული გამოცემის ადგილი (ლონდონი - ნაცვლად ლეიდეზისა), 2. მოცემულია კრებულის ლათინური სათაურის

³ რაც შეეხება ამ კრებულის სხვა ეგზემპლარების ადგილსამყოფელს, ლეიდეზის ბიბლიოთეკის ფონდის გარდა, მისი ეგზემპლარები ინახება მსოფლიოს რამდენიმე ცნობილ წიგნთსაცავში, მათ შორის: კემბრიჯის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში, კერძოდ, ბრიტანელი ორიენტალისტის ედუარდ ბრაუნის (1862-1926) ფონდში, სადაც პირველად ვნახე ეს კრებული; ოქსფორდის ბოდეეს ბიბლიოთეკის საცავში; ავსტრიის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში; გერმანიის ბიბლიოთეკებში: Südwest-deutscher Bibliotheksverband; Bibliotheksverbund Bayern; Gemeinsamer Bibliotheksverbund; Thüringer Universitäts und Landesbibliothek (ThULB), Jena; (აღსანიშნავია, რომ ბაიერის სახელმწიფო ბიბლიოთეკის კატალოგი ამ თხზულების ორ ეგზემპლარს იცნობს. მეორე ეგზემპლარს გამოცემის თარიღად 1643 წელი აქვს მითითებული, თუმცა იქვე კითხვის ნიშანიც ახლავს. იხ.: Katalog der Bayerische Staatsbibliothek: https://opacplus.bsb-muenchen.de/metaopac/singleHit.do?method=ToCall=&showHit&curPos=2&identifier=10SOLR_SERVER_1298007127); პროფ. ვ. მიილერის ცნობით, აშშ-ს ტერიტორიაზე ლ. ვარნერის ამ ნაშრომის არც ერთი ეგზემპლარი არ მოიპოვება. მისივე ინფორმაციით, ნიდერლანდში კრებულის 5 ეგზემპლარი ინახება: ლეიდეზის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის გარდა, ეგზემპლარები დაცულია ამსტერდამში, გრონინგენსა და უტრეხტში. სავარაუდოდ, ამ გამოცემის სხვა ეგზემპლარები მსოფლიოს ბიბლიოთეკებსა და კერძო კოლექციებშიც ინახება. ცოტა ხნის წინათ ინტერნეტიზაციაში გამოჩნდა წიგნის ელექტრონული ასლი (Google-ის ელექტრონული წიგნების სერვიდან).

თარგმანი და არ არის მითითებული სპარსული სათაური, რომელიც თავად ლ. ვარნერს ეკუთვნის (مئلهای زبان فارسی - mathalhā-ye zabān-e Fārsi - „სპარსული ენის ანდაზები“); 3. გაუგებარი რჩება, თუ რა დამსახურება მიუძღვის ლევიმ ვარნერს სპარსული ენისა და ლიტერატურის წინაშე, რადგან 3. ნეირ ნური მხოლოდ განცხადებით იფარგლება, მიზეზს კი არ ასახელებს. იგი წერს: „ერთ-ერთი, ვისაც დიდი დამსახურება მიუძღვის სპარსული ენისა და ლიტერატურის წინაშე, გახლავთ ჰოლანდიელი მეცნიერი სახელად ლევინუს ვარნერი, რომელმაც 1644 წელს *ლონ-დონში* (დაყოფა ჩემია - თ.შ.). გამოაქვეყნა წიგნი სახელწოდებით „ასი სპარსული ანდაზა და გამონათქვამი“ (ნეირ ნური 1976: 518). ამ განცხადებას მოსდევს ლ. ვარნერის ციტირება, რომელიც სპარსული ენის სიტყბოებას ეხება (ლ. ვარნერის ამ მოსაზრებას ქვემოთ დავუბრუნდები). სხვათა შორის, 3. ნეირ ნურის დასახელებული ნაშრომის ამ ნაწილში („ირანის ლიტერატურის პუბლიკაციის დასაწყისი ევროპასა და ამერიკაში“) ეს ერთადერთი უზუსტობა არ არის.

საბჭოთა მეცნიერს ე. შვარცს თავისი ნაშრომისთვის (შვარცი 1974) დართულ ბიბლიოგრაფიაში ლ. ვარნერის კრებული 340-ე ნომრად აქვს მითითებული. საინტერესოა, რომ აქაც უზუსტობაა დაშვებული: კრებულის გამოცემის თარიღად ბიბლიოგრაფიაში 1644 წლის ნაცვლად 1964 წელია მითითებული. აქ, ცხადია, კორექტურასთან უნდა გვექონდეს საქმე, თუმცა ე. შვარცის ამ ნაშრომის შესაბამის ნაწილში (თავი I - „ირანის ფოლკლორის შესწავლის ისტორიის ზოგადი მიმოხილვა რევოლუციამდელ რუსეთსა და სსრკ-ში“) ლ. ვარნერი ნახსენებიც არ არის. მხოლოდ ბიბლიოგრაფიაში მინიჭებული ნომრის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ე. შვარცი ლევიმ ვარნერს გულისხმობს: „სპარსული ფოლკლორი დღემდე მცირედ არის შესწავლილი. სულ ცოტა ხნის წინათ ის თითქმის უცნობი იყო მეცნიერთათვის, თუმცა პირველი პუბლიკაციები ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნის დასაწყისს მიეკუთვნება [340]. ეს, ძირითადად, ევროპელ მოგზაურთა ჩანაწერები გახლდათ (დაყოფა ჩემია - თ.შ.), რომლებშიც ჩართული იყო სპარსული ანდაზები, ანდაზური თქმები, ანექდოტები, ზოგჯერ

მოკლე ზღაპრებიც კი“ (შვარცი 1974: 10). ციტირებული მონაკვეთიდან აშკარაა, რომ ავტორს ლ. ვარნერის კრებული არასოდეს უნახავს და არც მის ხასიათსა და სტრუქტურაზე აქვს რაიმე წარმოდგენა. ე. შვარცს ინფორმაცია, სავარაუდოდ, რომელიმე წყაროდან ჰქონდა აღებული.

წინამდებარე ნაშრომის მთავარი მიზანი სპარსული ანდაზების იმ უძველესი ორენოვანი კრებულის პარემიოგრაფიული და პარემიოლოგიური ღირებულების გარკვევაა, რომელიც შეადგინა ძალზე საინტერესო ბიოგრაფიისა და ბედის ადამიანმა ლევინ ვარნერმა. ცნობილია და აღიარებული ამ პიროვნების ღვაწლი დასავლური აღმოსავლეთმცოდნეობის განვითარების თვალსაზრისით, მაგრამ, სამწუხაროდ, შეუმჩნეველი დარჩა ლ. ვარნერის დამსახურება, რომელიც მას კონკრეტულად სპარსული ანდაზების ფიქსაციის საქმეში მიუძღვის.

თუ კრებულს გულისყურით წავიკითხავთ, აღმოჩნდება, რომ მისი მეშვეობით, ნაწილობრივ, შესაძლებელია თავად ლევინ ვარნერის - პიროვნებისა და მეცნიერის - პორტრეტის და, აგრეთვე, მე-17 საუკუნის ნიდერლანდული (და, ზოგადად, ევროპული) ორიენტალისტიკის ტრადიციებისა და განვითარების ტენდენციების გამოკვეთა. ამდენად, ვფიქრობ, ეს მცირე კრებული სცილდება უბრალოდ პარემიოგრაფიისა და პარემიოლოგიის ინტერესების სფეროს და ჰუმანიტარული მეცნიერებების სხვა დარგების ყურადღებასაც იმსახურებს.

ვიდრე უშუალოდ „ასი სპარსული ანდაზიისა და სენტენციის“ განხილვაზე გადავიდოდე, საჭიროდ მიმაჩნია ლევინ ვარნერის ბიოგრაფიისთვის თვალის გადავლება, რათა კრებულის შეფასებისას უყურადღებოდ არ დარჩეს არც ერთი, მეტ-ნაკლებად ღირებული, დეტალი.

თავი I

ლევინ ვარნერი⁴

ლევინ ვარნერი დაიბადა 1619 წელს ლიპეში (გერმანია).⁵ 1638 წელს ლეიდენის უნივერსიტეტის სტუდენტი გახდა. სწავლა 1642 წელს დაასრულა. 1644 წლის მიწურულს გაემგზავრა სტამბოლში, სადაც დარჩენილი ცხოვრების წლები გაატარა და იქვე გარდაიცვალა 1665 წლის 22 ივნისს⁶.

⁴ ეს სახელი და გვარი სამეცნიერო ლიტერატურაში სხვადასხვა სახით გვხვდება: Levinus Warnerus, Levino Warneri, Levinus Warner, Levin Warner, Lieven Warner. ასევე განსხვავებული წლები სახელდება მისი დაბადების თარიღად: 1617, 1618 და 1619.

⁵ ლ. ვარნერის შესახებ ინფორმაციის ძირითად წყაროდ გამოყენებულია: Levinus Warner and His Legacy, E.J. Brill, Leiden, 1970; ისმაილ ჰაქი ქადის პუბლიკაცია თურქულ ენაზე: „აღმოსავლეთ-მცოდნეობა ნიდერლანდში“ (ქადი 2002) და, აგრეთვე, ინტერნეტ-რესურსები.

⁶ გარდაცვალებამდე ორი დღით ადრე, 1665 წ. 20 ივნისს, ლ. ვარნერმა შეადგინა ანდერძი, რომლის თანახმად, თავისი უმდიდრესი ბიბლიოთეკა (1000 ერთეულამდე, მათ შორის, არაერთი უნიკალური ხელნაწერი) ლეიდენის უნივერსიტეტს უანდერძა. ეს კოლექცია, რომელიც Legatum Warnerianum-ის სახელით არის ცნობილი, დღემდე ორიენტალისტთა გაუნელებელი ინტერესის საგნად რჩება, ხოლო ლეიდენის ბიბლიოთეკა - აღმოსავლური ხელნაწერების ერთ-ერთ უმდიდრეს ცენტრად.

დანამდვილებით არ არის ცნობილი ლ. ვარნერის გარდაცვალების მიზეზი და ვითარება. საყურადღებო, თუმცა საეჭვო ჩანს ინფორმაცია, რომელიც ბიბლიის თურქულ ენაზე მთარგმნელის, წარმოშობით პოლონელის, ალი ბეის (ალბერტ ბობოვიუსის) წერილშია მოცემული: „იგი უცნობმა კრიმინალებმა მოკლეს... სანამლავის გამოყენებით“ (ნოიდეკერი 2005: 183). ლ. ვარნერის გარდაცვალების სხვა ვერსიაც არსებობს, რომელიც უარყოფილია მკვლევრების მიერ. ლ. ვარნერის ანდერძის თანახმად, იგი დაიკრძალა სტამბოლში, ფერიქოის (Feriköy) უბანში მდებარე პროტესტანტულ სასაფლაოზე. მითითებულ ადგილას ნაპოვნია მისი ძმის - ფრედერიკის საფლავი, რომელიც ათენში ნიდერლან-

თურქეთში გამგზავრებამდე ლევინ ვარნერს უკვე ოთხი მცირეტანიანი ნაშრომი ჰქონდა გამოქვეყნებული: 1. „დისერტაცია, რომელშიც არაბულ და სპარსულ თხზულებებზე დაყრდნობით განსაზღვრულია საკითხი: ფიქსირებულია თუ ცვალებადი სიცოცხლის ზღვარი“ (*Dissertatio, Qva De Vitæ Termino, utrūmfixus sit, an mobilis, disquiritur ex Arabum & Perfarum scriptis*, ამსტერდამი, 1642); 2. „ისტორიული კომპენდიუმი იმისა, თუ რა დაგვიტოვეს მაჰმადიანებმა ქრისტესა და ქრისტიანული რელიგიის ზოგიერთი ფუნდამენტური საკითხის შესახებ“ (*Compendium Historicum Muhammedani de Cristo Ex prapuiis aliquot religionis Cristiana capitibus tradiderunt*, ლეიდენი, 1643); 3. „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ (*Proverbiorum Et Sententiarum Persicarum Centuria*, ლეიდენი, 1644) და 4. „გამოსათხოვარი ეპისტოლე, რომელშიც, სხვათა შორის, [საუბარია] „თემურის ისტორიის“ სტილის შესახებ“ (*Epistola Valedictoria In qua inter Alia De Stylo Historia Timuri*, ლეიდენი, 1644).

უკვე ამ პუბლიკაციებით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ლ. ვარნერის სამეცნიერო კარიერის დასაწყისი საკმაოდ შთამბეჭდავი იყო და მას ლეიდენის უნივერსიტეტში წარმატებული მომავალი ელოდა. 1648 წელს ლეიდენის უნი-

დის კონსულად მსახურობდა. საფლავის ქვაზეც აღნიშნულია, რომ ძმის, ლევინუსის, გვერდით დაიკრძალა, მაგრამ ლევინუსის კვალი იქ არ აღმოჩნდა (ნოიდეკერი 2005: 183-184).

უნდა იგულისხმებოდეს სირიელი ავტორის იბნ არაბშაჰის (1389-1450) მიერ დაწერილი თემურ-ლენგის ბიოგრაფია "*Ajā'ib al-ma'qūr fi nawā'ib Timūr*" („ბედისწერის საკვირველებანი თემურის ფათერაკებში“). ამ ძეგლის ტექსტი 1636 წ. გამოსცა იაკობ გოლიუსმა (1596-1667). ეს გამოცემა, უპირველეს ყოვლისა, სტუდენტებისთვის სავარჯიშო საკითხავ ტექსტად იყო ჩაფიქრებული. თუმცა „მისი სტილი ისეთი მაღალფარდოვანი, ხოლო სიტყვები ისე გაუგებარი იყო, რომ სტუდენტთა უმეტესობა, ალბათ, დაშინდებოდა. გოლიუსმა თარგმნა და კომენტარებიც მოამზადა, რათა ძეგლი ხელმისაწვდომ ისტორიულ წყაროდ ექცია. ლათინური თარგმანი დაიკარგა, მაგრამ ბოლდეს ბიბლიოთეკაში დღემდე ინახება ამ ტექსტის არაბული ხელნაწერი ი. გოლიუსის ანოტაციებით“ (ფროლიკი... 2014:46).

ვერსიტეტის მმართველთა საბჭომ ლ. ვარნერს ნიდერლანდში დაბრუნება და ებრაული ენის პროფესორის თანამდებობა შესთავაზა, მაგრამ მან სირიაში გამგზავრების ნებართვა ითხოვა და მიიღო კიდევ 300 ფლორინთან ერთად, რომელიც სამოგზაურო ხარჯებისთვის გამოუყვეს. ვარნერი საბოლოოდ მაინც სტამბოლში დარჩა⁸ და დიპლომატიური კარიერა აირჩია.

⁸ ი. ქადის ცნობით, ლ. ვარნერი „1647 წლიდან სტამბოლში დასახლდა და სამეცნიერო და კომერციულ საქმიანობას ერთდროულად ეწეოდა. 1647 წლიდან მოყოლებული ჰოლანდიის საელჩოში თარჯიმნად მუშაობდა... სტამბოლში ცხოვრების დროს ვარნერი საკმაოდ გამდიდრდა. გარდა ამისა, კარგ აღმოსავლეთმცოდნედაც ჩამოყალიბდა. ცნობილია, რომ მას ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ოსმალეთის ინტელიგენციასთან. ამიტომაც სტამბოლში ცხოვრების დროს დაახლოებით ათასი ხელნაწერი შეკრიბა. ცნობილია, რომ ვარნერი, თუ ხელნაწერს ვერ იყიდდა, აუცილებლად გადაწერდა ხოლმე მას“ (ქადი 2002: 90). გადაჭარბებული ჩანს ი. ქადის მტკიცება ლ. ვარნერის გამდიდრების თაობაზე. ასევე, კითხვებს ბადებს მეცნიერის ინფორმაცია ლ. ვარნერის კომერციული საქმიანობის შესახებ. ი. ქადი ამ განცხადებების დამადასტურებელ ფაქტებს არ წარმოადგენს. უფრო არგუმენტირებული ჩანს ა.ფროლიკისა და რ. ვან ლეივენის მოსაზრებები ლ. ვარნერის ფინანსური დაინტერესების თაობაზე, რომლის გამოც ამ უკანასკნელმა თურქეთში ყოფნა ამჯობინა. მათი თქმით, ლ. ვარნერს, რომელსაც წლიური ხელფასი 7500 გულდენი ჰქონდა და ჰოლანდიული გემებით საქონლის ექსპორტ-იმპორტიდანაც პროცენტი ერგებოდა, ღარიბს ვერ უწოდებდი. იგი დიდ, მსახურებით სავსე სახლში ცხოვრობდა ბერძენ მართლმადიდებელ ქალთან ერთად, რომელიც საბუთებში „მადამ ქრისტოფორუს“ სახელით იხსენიება. სანამ ნიდერლანდის რეზიდენტის თანამდებობას მოიპოვებდა, ლ. ვარნერი თავადაც ეწეოდა კომერციულ საქმიანობას, ხოლო ამ მაღალი პოსტის მიღების შემდეგ, ინტერესთა კონფლიქტის გამო, ეს საქმე ძმას, ფრედერიკს, გადააბარა. თუმცა ა.ფროლიკი და რ. ვან ლეივენი აღიარებენ, რომ ლ.ვარნერი სამი მთავარი პრობლემის წინაშე იდგა: მას ხელფასს რეგულარულად არ უხდიდნენ; იზმირი, როგორც პორტი, სტამბოლს ჩრდილავდა და დიდ დისტანციაზე ჭირდა იმის გაკონტროლება, იხდიდნენ თუ არა საკონსულო მოსაკრებელს. ეს კი იზმირში ნიდერლანდის კონსულთან მისი მუდმივი დავის საგანი იყო, რადგან მათ საერთო შემოსავალი უნდა გაეყოთ; და ბოლოს, თურქეთის თანამდებობის პირებისთვის მისართმევი ძვირფასი

ამ არჩევანის მიზეზების თაობაზე სხვადასხვა მოსაზრება არსებობს. ჯ. დრიუსი კატეგორიულად არ ეთანხმება დუ რიოს ვარაუდს, რომელიც ამ უკანასკნელმა 1883 წელს ვარნერის წერილების რედაქტირებისას გამოთქვა („სიმდიდრისა და ქონების წყურვილმა უბიძგა მას, ვაჭრების მხარეს გადახრილიყო“) და ასკვნის: „უფრო სავარაუდო ჩანს, რომ ვარნერმა, რომელმაც ლეიდენის პროფესორის უსაფრთხო კარიერას თურქეთში გაურკვეველი მომავალი ამჯობინა, ეს ფუნქცია იმისთვის ისურვა, რომ უფრო მეტი უსაფრთხოება მოეპოვებინა“ (დრიუსი 1970: 8-9).

ძნელია ამ საკითხთან დაკავშირებით რაიმეს გადაჭრით მტკიცება, მაგრამ გარკვეული ვარაუდის გამოთქმა შეიძლება. ლეიდენის პროფესორობაზე უარის თქმა (თუნდაც უარყოფითი პასუხის დროებითი გადავადება) უკვე მიგვანიშნებს, რომ ლ. ვარნერი პროფესორობასა და საუნივერსიტეტო კარიერას თავისთვის უალტერნატივოდ არ მიიჩნევდა. ამ კონტექსტში შეიძლება ერთი ფაქტი გავიხსენოთ: გამოჩენილმა ორიენტალისტებმა იაკობ გოლიუსმა (1596-1667) და თომას ერპენიუსმა (1584-1624), რომელთაც ვარნერი დიდ პატივს სცემდა, აქტიურ საუნივერსიტეტო მოღვაწეობამდე აღმოსავლეთში იმოგზაურეს, ძვირფასი ხელნაწერების გარდა დიდი ცოდნა და გამოცდილებაც შეიძინეს. არ არის გამორიცხული, რომ ვარნერისთვის მისაბამ მაგალითად ქცეულიყო პატივცემული პედაგოგებისა და გამორჩეული აღმოსავლეთმცოდნეების გამოცდილება და ბიოგრაფია⁹. თურქეთში არსებული ვითა-

საჩუქრების ხარჯს ლ. ვარნერი საკუთარი ჯიბიდან იხდიდა (ფროლიკი...2014:49).

⁹ ლ. ვარნერის მოწინება და პატივისცემა უფროსი თაობის ორიენტალისტების მიმართ განსაზღვრული კრებულისა და კარგად ჩანს. 23-ე ნიმუშისთვის დართულ შენიშვნაში (გვ. 13) ლ. ვარნერი მკითხველს უთითებს თ. ერპენიუსის ანდაზების ნიგნზე (იგულისხმება არაბული ანდაზების კრებული, რომელიც 1614 წ. დაიბეჭდა არაბულ ენაზე ერპენიუსის სტამბაში მისივე ლათინური თარგმანით - თ.შ.); მოწინებით ახსენებს ჯოზეფ იუსტუს სკალიგერს (1540-1609), რომლის შრომებსაც იცნობს (გვ. 13, გვ. 24). კრებულში არ არის ნახსენები ლ. ვარნერის პედაგოგი იაკობ გოლიუსი, თუმცა, სავარაუდოდ, ამ უკანასკნელის ბიოგრაფია (მოგზაურობა აღმოსავლეთში ხელნაწერების შეგროვების მიზნით, მოლ-

რების გათვალისწინებით, ამ ქვეყანაში ყოფნა და დიპლომატიური კარიერა მისთვის საოცნებო არ უნდა ყოფილიყო, არც ფინანსური დაინტერესება უნდა ჰქონოდა. გაუთავებელი პოლიტიკური თუ ეკონომიკური პრობლემების შემყურესა და მონაწილეს (ნიდერლანდის ოფიციალური წარმომადგენლის სტატუსის მქონეც კი ხელფასს არარეგულარულად და დაგვიანებით იღებდა, რომ არაფერი ვთქვათ სხვა ხარჯებსა და პრობლემებზე) არ შეიძლებოდა საოცნებოდ გაეხადა დიპლომატიური კარიერა. მიუხედავად ამისა, ვარნერმა შეგნებულად აირჩია ეს გზა. 1647 წელს, როდესაც ნიდერლანდის სამეფოს რეზიდენტის მოვალეობის შემსრულებელი ჰენდრიკ კორპსი გარდაიცვალა, ლ. ვარნერმა ორანელ პრინცსა და ნიდერლანდის პარლამენტს, საკუთარი ინიციატივით, წერილობით შესთავაზა ინფორმაციის მიწოდება სტამბოლში მიმდინარე მოვლენების შესახებ და ისე, რომ პასუხს არც დალოდებია, 1648 წელს პაკი გაგზავნა დიდი ვეზირის საძრახისი საქმიანობის შესახებ. ვარნერს დიდი ხნის ლოდინი (1654 წლამდე) და მძიმე დღეების გამოვლა მოუხდა, სანამ ნიდერლანდის რეზიდენტის სტატუსს მოიპოვებდა.

ლ. ვარნერის უმდიდრესი მემკვიდრეობა (უნიკალური ხელნაწერები და წიგნები, კორესპონდენცია, ჩანაწერები, შენიშვნები, თარგმანები) გვაფიქრებინებს, რომ იგი სიცოცხლის ბოლომდე მაინც მეცნიერად და მკვლევრად დარჩა. ვარნერის აღიარებით, აღმოსავლური ენების შესწავლისკენ მას რელიგიურმა ინტერესმა უბიძგა, რადგან ამ ენების დაუფლება მუსლიმურ სამყაროში ქრისტიანობის პროპაგანდისტთვის ერთ-ერთ საშუალებად ესახებოდა. იგი დარწმუნებული იყო ბიბლიისა და ქრისტიანული დოგმატიკის აღმოსავლურ ენებზე თარგმნის აუცილებლობაში.

ვანეობა თურქეთში და შემდეგ საუნივერსიტეტო კარიერისკენ მიბრუნება) მისი მოწაფისთვის მისაბამი უნდა გამხდარიყო. ასე იყო თუ ისე, ლევინ ვარნერმა ნაწილობრივ მაინც გაიზიარა დიდი ორიენტალისტების ბედი: მის მიერ შეკრებილი აღმოსავლური ხელნაწერები ი. გოლიუსისა და ჯ. სკალიგერის აღმოსავლური ფონდების ნაწილთან ერთად ლეიდენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში ინახება.

ცნობილია ლ. ვარნერის როლი ბიბლიის თურქულ ენაზე თარგმნის საქმეში¹⁰.

ლ. ვარნერის კრებულიდან „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ ასევე ჩანს, რომ იგი კარგად ფლობდა არა მარტო კლასიკურ ენებს (ლათინურსა და ბერძნულს), არამედ რამდენიმე დასავლურ (გერმანულ, იტალიურ) და აღმოსავლურ ენასაც (არაბული, ებრაული, თურქული, სპარსული). არსებობს ვარნერის ავტოგრაფები არა მარტო ამ ენებზე, არამედ სომხურ ენაზეც. მის წერილობით მემკვიდრეობასა და მდიდარ ხელნაწერ ფონდში დაცულია დოკუმენტები, რომლებიც ცხადყოფს, რომ ლ. ვარნერს გარკვეული ურთიერთობა ჰქონდა თურქეთში არსებულ სომხურ დიასპორასთან და მის მიმართ რელიგიური თუ სამეცნიერო ინტერესი გააჩნდა; ლ. ვარნერის ფონდში სომხური ტექსტებიც არის წარმოდგენილი; სამეცნიერო ლიტერატურაში ყურადღება გამახვილებულია ამ კოლექციაში არსებულ მდიდარ კარაიტულ ხელნაწერებზეც; გამოთქმულია ვარაუდები კარაიტული იუდაიზმის მიმართ მისი განსაკუთრებული ინტერესის თაობაზე.

ლ. ვარნერს თურქეთში რთულ დროსა და რთულ პოლიტიკურ ვითარებაში მოუხდა ყოფნა. ცნობილია მის მიმართ არსებული არცთუ კეთილმოსურნე დამოკიდებულების არაერთი პირდაპირი თუ ირიბი მტკიცებულება.

¹⁰ ბიბლიის თურქულ ენაზე თარგმნის საერთაშორისო პროექტის ავტორი იყო წარმოშობით ჩეხი მეცნიერი და თეოლოგი იან ამოს კომენსკი (1596-1667). იაკობ გოლიუსის აზრით, ეს თარგმანი ლევიმ ვარნერს უნდა შეესრულებინა. ცნობილი იყო პროექტის დამფინანსებელი და თარგმანის გამომცემელი. დიპლომატიური მოღვაწეობა ლ. ვარნერს ბიბლიის თარგმნისთვის დროს არ უტოვებდა. მან დაითანხმა მეჰმედ IV-ის თარჯიმანი ალი ბეი (ალბერტ ბობოვიუსი), ამ საქმისთვის მოეკიდა ხელი. ბიბლიის თურქულ ენაზე თარგმნა 1662 წელს ახალი აღთქმის თარგმნით დაიწყო. ალი ბეის თარგმანის რედაქტირება ლ. ვარნერს უნდა შეესრულებინა. ლ. ვარნერის გარდაცვალებას პროექტის სხვა მონაწილეების გარდაცვალებაც მოჰყვა. საბოლოოდ პროექტმა კრაზი განიცადა. თარგმანი კი ლ. ვარნერის მიერ ლეიდენის უნივერსიტეტისთვის ნაანდერძე კოლექციაში ინახება (ქადი 2002: 90-91).

ლ. ვარნერის მიერ ნიდერლანდის პარლამენტისადმი გაგზავნილი ორი წერილის დედანს ოლივერ კრომველის ჯაშუშთა უფროსის ჯონ თერლოუს (1616-1668) არქივში მივაკვლიე, რაც იმაზე მეტყველებს, რომ ვარნერის მოღვაწეობას ინგლისის მთავრობაც ყურადღებით ადევნებდა თვალს¹¹.

საინტერესოა მიშელ დუ მორტიეს (კონსული იზმირში) 1661 წლის 27 ივნისით დათარიღებული წერილის ერთი პასაჟი, რომლის ადრესატიც ნიდერლანდის პარლამენტია: „მან [ვარნერმა] უკვე მრავალი ათასი დახარჯა თურქულ, არაბულ და სპარსულ წიგნებზე, სხვა უცნაურობებზე, რასაც, ჩანს, თავისი ენერგიის უმეტეს ნაწილს უთმობს და რაიც, დიდად არავის გამოადგება, თუ არა თავად მასა და ლეიდენელ პროფესორ გოლიუსს“ (დრიუსი 1970: 15).

დუ მორტიეს მცდელობამ შედეგი ვერ გამოიღო, რასაც, ჩანს, ხელი შეუწყო სტამბოლის ჰოლანდიური დიასპორის წერილობითმა მიმართვამ ქვეყნის პარლამენტისადმი, რომელშიც ვარნერის მხარდაჭერა იყო გამოხატული. ერთი რამ კი ამ ცნობიდან ცხადი ხდება: ვარნერს ბევრი მოშურნე და ხელისშემშლელი ჰყავდა. ამავე საბუთის წყალობით კიდევ ერთხელ დასტურდება ორიენტალისტიკისადმი მისი მეცნიერული ინტერესი და ერთგულება.

ლ. ვარნერი მოწოდებით მეცნიერი იყო და ასეთადაც დარჩა სიცოცხლის ბოლომდე¹². მან სახელი გაითქვა არა იმდენად როგორც ნიდერლანდის რეზიდენტმა თურქეთში, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, როგორც შემკრებმა

¹¹ კარგად არის ცნობილი, რომ ბრიტანეთის ელჩი კონსტანტინოპოლში ლ. ვარნერის ერთ-ერთი შემწე და ქომაგი იყო. 1647 წლის 6 მაისით დათარიღებულ წერილში ლ. ვარნერი წერდა: „ახლა რომ ბრიტანეთის ელჩი გარდაიცვალოს, აღარავინ მეყოლება, ვისაც დახმარებისთვის მივმართავდი“ (დრიუსი 1970: 7). ამ ორი ფაქტის შეჯერება არაერთაზროვნანი დასკვნის საშუალებას იძლევა. იბადება კითხვა: რამდენად უანგარო იყო ბრიტანეთის ელჩის მიერ ლეეინ ვარნერისადმი განეული დახმარება?

¹² ი. შმიდტის შენიშვნით, „ვარნერი დიპლომატად გარდაიცვალა, მაგრამ დიპლომატად მეცნიერებისადმი მკვეთრად გამოხატული მიდრეკილებით...“ (შმიდტი 2012: 321).

ხელნაწერთა უმდიდრესი ფონდისა, რომლის მიმართ მეცნიერთა ინტერესი დღემდე არ ნელდება. ვარნერი, გარკვეულწილად, ტრაგიკული პიროვნება იყო, რადგან მოწოდებით მეცნიერმა დიპლომატობა სცადა (რაც იმხანად პირველ რიგში პოლანდიელთა კომერციული ინტერესების აქტიურ დაცვას გულისხმობდა), მაგრამ ვერც მეცნიერებაზე აიღო ხელი და ვერც სულით ხორცამდე დიპლომატად ჩამოყალიბდა; არც გამორჩეული მისიონერი გამხდარა, თუმცა ყველა ამ სფეროში მონდომებით იღწვოდა¹³. ლ. ვარნერის ჩანაწერებიდან და მინდვრებზე გაკეთებული კომენტარებიდან ჩანს მისი, როგორც მკვლევრისა და მეცნიერის, ფართო დიაპაზონი და ნიჭიერება. ლ. ვარნერის ერთ-ერთი დამსახურება ისიც არის, რომ „სავარაუდოდ, იგი იყო პირველი ევროპელი, ვინც გაბედა ჰაფეზის ყაზალების ლათინურად თარგმნა სუდის თურქული კომენტარების¹⁴ დახმარებით“ (დე ბრუენი 1987: 170); მასვე ეკუთვნის იმრულ-კაისის მუალაკების თარგმანი არაბულიდან; აღსანიშნავია ისიც, რომ ვარნერმა „დატოვა აზიის დეტალური აღწერილობა 1200 გვერდზე ხელნაწერის სახით და ამისათვის

¹³ ამ კონტექსტში საინტერესოა დე ბრუენის ერთი მოსაზრება: „მეცნიერები, რომელთაც მე-16 საუკუნის ბოლოს სპარსული ენის სწავლა დაიწყეს, სხვაგვარად იყვნენ მოტივირებულნი, ვიდრე [ნიდერლანდ-აღმოსავლეთ ინდოეთის] კომპანიის მენარმეები. კომერციული აქტივობის ზენიტშიც კი ეს ორი სფერო ერთმანეთისგან განცალკევებულად რჩებოდა, თუმცა მათი ინტერესები ხანდახან ერთმანეთს ემთხვეოდა. განსაკუთრებით, იაკობ გოლიუსი ხალისით სარგებლობდა ნებისმიერი საშუალებით, რომელსაც კომპანია შესთავაზებდა, იქნებოდა ეს ახლო აღმოსავლეთში მისი მოგზაურობის უზრუნველყოფა თუ კვლევისთვის საჭირო მასალების შეძენა. მისი ზოგიერთი სტუდენტის კომპანიაში დასაქმდა, მაგრამ ისეთი ადამიანების კარიერა, როგორიც იყვნენ ვარნერი და დე იაგერი, ცხადყოფს, რომ ეს მათი, როგორც მეცნიერების, მომავლისთვის სასარგებლო არ ყოფილა“ (დაყოფა ჩემია - თ.შ.) (დე ბრუენი 1987: 173-174).

¹⁴ „სუდის კომენტარები ჰაფეზის დივანისთვის“ 1595 წელს დასრულდა და ითვლება ჰაფეზის ერთ-ერთ ყველაზე ადრეულ და სრულ კომენტარად. ორიენტალისტების აზრით, სუდის ეს თხზულება ჰაფეზმცოდნეობაში ყველაზე ცნობილი და პოპულარული ნაშრომია.

უამრავი მასალა შეკრიბა არაბული და სპარსული წყარო-ებიდან“ (დრიუსი 1970: 22). დასაწინაა, რომ ასეთი ფართო სამეცნიერო ინტერესების მქონე ადამიანი დიპლომატიურ კარიერაზე მოცდა. ლევინ ვარნერი საკმაოდ ახალგაზრდა გარდაიცვალა, მას ალბათ კიდევ არაერთი მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება შეეძლო.

სპარსული ანდაზების უძველესი ორენოვანი ნაბეჭდი კრებული

განსახილველი კრებულის სრული სახელწოდებაა „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“, შეადგინა და შენიშვნები დაურთო ლევიზ ვარნერმა, ლეიდენი, იოანე მაირის გამომცემლობა, 1644. (Proverbiorum Et Sententiarum Persicarum Centuria, Collecta & versione notisque adornata A Levino Warnero, Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire).

კრებული მცირეტანიანია - სულ 44 გვერდი, რომელსაც წინ უძღვის ლ. ვარნერის წერილი მისი ბრწყინვალე ბრედეროდოუსის მრჩეველის ქრისტოფოროს თისიუსისადმი¹⁵ (გვ. iv-vi) და მიმართვა მკითხველისადმი (გვ. vii-ix). კრებულს ამშვენებს კლაუდიუს სალმასიუსის¹⁶ 1644 წლის 9 აგვისტოთი დათარიღებული მოკლე მიმართვა (გვ. iii) ლ. ვარნერისადმი.

ლ. ვარნერის ქათინაურებითა და სიტყვიერი რევერანსებით აღსავსე პირველი წერილი მჭევრმეტყველების ხელოვნებისა და ეპოქის ეპისტოლარული ეტიკეტის შესწავლის თვალსაზრისით უფრო საინტერესო ჩანს, თავად კრებულზე კი არანაირ ინფორმაციას არ იძლევა.

მკითხველისადმი მიმართულ წერილში ავტორი დროის უკმარისობას უჩივის და ამით ხსნის თავისი „მცირე ნაშრომის“ გაუმართაობას. იგი შენიშნავს: „მართლაც მეტი მოცალეობა რომ გვექონოდა, ბევრად უკეთ განყობილ

¹⁵ წერილიდან ირკვევა, რომ ლ. ვარნერი ახლოს იცნობდა ამ გვარის ცნობილ წარმომადგენელს იოანე თისიუსსაც (1622-1653), რომლის მემკვიდრეობის წყალობითაც აშენდა Bibliotheca Thysiana ასევე, სამართალმცოდნე ანტონიუს თისიუსს, რომელიც 1644 წლისთვის უკვე გარდაცვლილი იყო.

¹⁶ ლ. ვარნერი კრებულის მე-18 გვერდზე 31-ე ნიშნისთვის დართულ შენიშვნაში მას იხსენიებს, როგორც თავის ერთ-ერთ დიდებულ მფარველს („magnus patronus meus Claudius Salmasius“).

ნიგნს შემოგთავაზებდით, რომელიც უფრო მეტი და მოხდენილი ანდა ზებითა თუ სენტენციებით გამოირჩეული, უფრო გულდასმით დანერილი და უფრო ვრცელი შენიშვნებით დამშვენებული იქნებოდა" (ვარნერი 1644: vii).

რა იყო ლ. ვარნერის აჩქარების მიზეზი ან რატომ გადაწყვიტა ნაჩქარევი ნაშრომის გამოცემა? დანამდვილებით რაიმეს თქმა ძნელია. თუ კრებული გასაცემის თარიღს გავითვალისწინებთ, შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ იმ დროისთვის ლ. ვარნერის თურქეთში გამგზავრების პერსპექტივა უკვე გამოკვეთილი იყო და იგი ცდილობდა, ნასვლამდე გამოეყვანებინა დაწყებული ნაშრომები. ამ მოსაზრების სასარგებლოდ კიდევ ერთი არგუმენტი მეტყველებს:

კლ. სალმასიუსი თავის მოკლე მიმართვაში ლ. ვარნერისადმი შენიშნავს: „შენ ახლა გვიმზადებ სპარსული მეტყველების ფორმულებს, რომლებიც დახვეწილობითა და მოხდენილობით მსგავს არაბულ გამონათქვამებს ბევრად აღემატება. კვლავაც განაგრძე გაშუქება სპარსთა ლიტერატურული საქმიანობისა, რომელიც უცნობია ჩვენი სამყაროსთვის, და სპარსეთის შემოყვანა ბატავიაში.

სპარსულთან ერთად არაბულ საქონელსაც შემოიტან ევროპაში და აღმოსავლეთის ნადავლით დატვირთული დაგვიბრუნდები. მსურს, რომ მალე შეძლო ეს" (ვარნერი 1644: iii).

„აღმოსავლეთის ნადავლით დატვირთული“ დაბრუნება ლ. ვარნერის მოახლოებულ გამგზავრებაზე მინიშნება უნდა იყოს. მაშასადამე, კრებული გასაცემის დროისთვის უკვე ცნობილი იყო, რომ ვარნერი აღმოსავლეთში მიემგზავრებოდა. ეს ფაქტიც შეიძლება არაპირდაპირ საბუთად მივიჩნიოთ იმის სამტკიცებლად, რომ ვარნერი ჩქარობდა, რათა ხანგრძლივი დროით გამგზავრებამდე მოესწრო დაწყებული შრომების გამოცემა¹⁷.

¹⁷ კლ. სალმასიუსის სურვილი, რომელიც ლ. ვარნერის მალე დაბრუნებას ეხება, სხვა მხრივაც არის საყურადღებო: როგორც ჩანს, ლ. ვარნერს იმ დროისათვის ჯერ გადაწყვეტილი არ ჰქონდა თურქეთში დარჩენა ან თავის გეგმებს არ ამხელდა. ამავე კონტექსტში საინტერესოდ ჩანს ბოლო მონაკვეთი ლ. ვარნერის მიმართვისა მკითხველისადმი: „კეთილგანწყობილ მკითხველო,

რატომ შეაჩერა ლ. ვარნერმა თავისი არჩევანი ანდაზებზე და კონკრეტულად სპარსულზე?

ვფიქრობ, ამისთვის რამდენიმე მიზეზი არსებობდა. ერთ-ერთი მიზეზი უფროსი თაობის ორიენტალისტების მაგალითი იყო. თ. ერპენიუსს უკვე გამოცემული ჰქონდა არაბული ანდაზები. ამ დროისათვის უკვე ფიქსირებულია თურქული ანდაზებიც¹⁸, რაც, შესაძლოა, ცნობილი ყოფილიყო ლ. ვარნერისთვის. სპარსული ანდაზების კრებულად გამოცემა უთუოდ სიახლედ (და, ამავე დროს, თ. ერპენიუსის წამოწყების გაგრძელებად) ჩაითვლებოდა.

თუკი ლ. ვარნერის მიერ დატოვებულ მემკვიდრეობას თვალს გადავავლებთ, აღმოვაჩენთ, რომ Legatum Warnerianum-ის ხელნაწერთა კოლექციაში 18 ერთეული ანდაზებსა და იდიომებს ეთმობა (მათგან 16 არაბულია, 1 სპარსული და 1 - თურქული)¹⁹, რაც, ვფიქრობ, იმაზე მეტყველებს, რომ ლ. ვარნერი ანდაზებით დაინტერესებული იყო. ამ ინტერესზე მიუთითებს სხვა ცნობაც: „1650 წლისათვის ნიდერლანდელმა მეცნიერმა ლევინუს ვარნერმა, რომელიც კონსტანტინოპოლში დიპლომატად მსახურობდა, იქ მცხოვ-

ბევრს აღარ გავაგრძელებ და [ახლა] დავადგები გზას აღმოსავლეთისას (iter Orientale) ლეთის წინამძღოლობით და დიდთა მფარველთა შემწეობით...“ (ვარნერი 1644: ix). ციტირებული მონაცვეთიდან დანამდვილებით არ ჩანს, რას გულისხმობს ლ. ვარნერი - აღმოსავლეთში რეალურ მოგზაურობას თუ სპარსული (ანუ აღმოსავლური) ანდაზების გასაცნობად მიპატიჟებას.

¹⁸ ნ. მუალიმოლლუს ცნობით, „თურქული ანდაზები ერთ-ერთი უძველესია იმათგან, რომლებიც წიგნებში გამოჩნდა. მე-11 საუკუნის თურქმა სწავლულმა მაჰმუდ ქაშგარიმ, რომელიც, ზოგიერთი მოსაზრებით, „მსოფლიოს პირველი ლექსიკონის“ ავტორად მიიჩნევა, ბაღდადში, 1074 წ. გამოაქვეყნა პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი თურქული ლექსიკონი სახელწოდებით „დივან-ი ლუგათ-ი თურქ“ („თურქულ სიტყვათა ლექსიკონი“). მაჰმუდ ქაშგარიმ, რომელმაც ეს მონუმენტური ნაშრომი იმისთვის დაწერა, რომ არაბებისთვის თურქული ენა ესწავლებინა, მასში შეიტანა 290 ანდაზა, რომლებიც დღევანდელ თურქულ ენაში ჯერ კიდევ ცოცხლობს“ (მუალიმოლლუ 1988).

¹⁹ ეს მონაცემები მითითებულია ვან კონინგსფელდის კლასიფიკაციის მიხედვით (ვან კონინგსფელდი 1970: 33-34), რომელიც, თავის მხრივ, ეყრდნობა CCO (Catalogues Codicum Orientalium)-ს.

რებ განათლებულ ბერძნებთან ურთიერთობის წყალობით შეაგროვა 750-ზე მეტი ახალბერძნული ანდაზა. დ.ს. ჰესელინგის მიერ რედაქტირებული ეს ანდაზები გამოჩნდა ბერძენი ხალხის ანდაზების ოთხტომიან მონუმენტურ ნაშრომში, რომელიც ათენში 1899-1902 წწ.-ში გამოსცა პოლიტისმა²⁰ (კარაგიორგოსი 1999).

მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტიც, რომ ლ. ვარნერი საგანგებოდ აღნიშნავს სპარსული იდიომებისა და ანდაზების მეტ მომნიშნაობას სხვა აღმოსავლური ენების პარემიებთან შედარებით, რამაც, შესაძლოა, დაბადა კრებულის შედგენის სურვილი. იგი აღიარებს: „...სხვადასხვა სახის საუბრები მქონია მათთან, ვინც ებრაულად, არაბულად, სპარსულად და თურქულად ლაპარაკობს, მაგრამ მოსმენილთაგან არც ერთი [საუბარი] ისე არ იღვრება სულში და სიტყვას ისეთ მოხდენილობასა და სინატიფეს არ სძენს, როგორც ამას სპარსული სჩადის“ (ვარნერი 1644: vii).

იმ ადამიანის შეფასება, რომელმაც სპარსული ენის გარდა იცის არაბული, თურქული და ებრაული (ყველა მათგანი უცხო ენაა მისთვის!), მიკერძოებულად არ უნდა ჩაითვალოს. ასეთ შეფასებას, სავარუდოდ, სხვებიც იზიარებდნენ, რისი დასტურიცაა კლ. სალმასიუსის ზემოთ უკვე ციტირებული პასაჟი ლ. ვარნერის კრებულიდან. ²¹

²⁰ იგულისხმება: Politis, Nikolaos G., *Parimoiiai* (Proverbs), 4 vol., Athens, 1899-1902.

²¹ როგორც ჩანს, ასეთი დამოკიდებულება სპარსული პარემიების მიმართ ჩათვალა ჰ. ნეირ ნურიმ ლ. ვარნერის დამსახურებად სპარსული ენისა და ლიტერატურის წინაშე, რადგან ზემოთ მითითებულ ნაშრომში ლ. ვარნერის სწორედ ეს მოსაზრება მოაქვს უკომენტაროდ. ჩემგან განსხვავებული დასკვნა გამოაქვს ჰ. ნეირ ნურის ნაშრომის ციტირებული პასაჟიდან ირანელ მეცნიერს ჰელენ ოულიაი ნიას, რომელიც ამ ავტორის მოსაზრების ასეთ პერიფრაზს გვთავაზობს: „მრავალმა ადამიანმა შეიტანა წვლილი სპარსულის აღიარების საქმეში შედეგების თარგმნის მეშვეობით (ხაზგასმა ჩემია - თ.შ). პიროვნება, რომლისგანაც სპარსული ლიტერატურა ნამდვილად დავალებულია, გახლავთ ჰოლანდიელი, სახელად ლევინუს ვარნერი“ (ოულიაი ნია 2008: 117). არ არის გამორიცხული, ირანელი მეცნიერის ასეთი ინტერპრეტაცია არაა ჰ.

ლ. ვარნერის მიმართვაში მკითხველისადმი ყურადღებას იპყრობს ავტორის მტკიცება, რომლის თანახმადაც, „...სპარსთა ორიგინალური თხზულებებიდან დღემდე არაფერი თარგმნილა ლათინურად...“ (ვარნერი 1644: vii) და მან ამ ენის „დაჭაშნიკება“ ისურვა.

როგორც ჩანს, ვარნერი არ ტყუის. ამ განცხადებასთან დაკავშირებით აღსანიშნავია ერთი ფაქტი: 1639 წელს ანუ ლ. ვარნერის კრებული პუბლიკაციამდე 5 წლით ადრე ლეიდენში გამოქვეყნდა „ქრისტეს ისტორია, სპარსულად დაწერილი და მრავალგვარად შერყვნილი იეზუიტ მამა ჰიერონიმუს ხავიერის მიერ. ლათინურად თარგმნა და შენიშვნები დაურთო ლუდოვიკო დე დიომ“ (ხავიერი 1639) (*Historia Christi Persice, Conscripta, simulque multis modis contaminata, P. Hieronymo Xavier, Soc. Jesu.; Latine Reddita & Ammadversionibus notata A Ludovico de Dieu*)²². საინტერესოა,

ნეირ ნურის, არამედ დე ბრუენის ერთი შენიშვნით იყოს ნაკარნახევი: იაკობ გოლიუსისადმი მიძღვნილ საენციკლოპედიო სტატიაში დე ბრუენი ჰოლანდიელი მეცნიერის ორ მოწაფეზე საუბრობს და ამბობს: „მის სტუდენტებს მნიშვნელოვანი წვლილი მიუძღვით საადის პროზაული თხზულებების დასავლეთისთვის წარდგენის საქმეში: ლევიზუს ვარნერმა ორი ტრაქტატი დაწერა „გოლესთანის“ ამონარიდებზე დაყრდნობით (1642, 1644)...“ <http://www.iranicaonline.org/articles/golius>. ცხადია, 1644 წ. გამოქვეყნებულ „ტრაქტატში“ მეცნიერი სწორედ „ას სპარსულ ანდაზასა და სენტენციას“ გულისხმობს. ამ მოსაზრების ერთგვარი გამოძახილი ჩანს ვ.ფლორთანაც, რომელიც იმავე „Encyclopædia Iranica“-ში ნიდერლანდისა და სპარსეთის ურთიერთობების ისტორიაზე საუბრისას შენიშნავს: „გოლიუსის სტუდენტებმა კიდევ უფრო მეტად შეუწყვეს ხელი სპარსოლოგიის განვითარებას ნიდერლანდში. ლუდოვიკო (ლუის) დე დიომ გამოაქვეყნა სპარსული ენის პირველი გრამატიკა ლათინურ ენაზე (*Rudimentae Linguae Persicae*, ლეიდენი, 1639), ლევიზუს ვარნერმა გამოსცა სპარსული ანდაზების ანოტირებული კრებული თარგმანითურთ (*Proverbia-rum et Sententiarum Persicarum Centuria*, ლეიდენი, 1644)“ <http://www.iranicaonline.org/articles/dutch-persian-relations>.

²² გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, ამ წიგნის გამოცემისას ლ. დე დიოს ამოძრავებდა კათოლიციზმის დისკრედიტაციის სურვილი. დე ბრუენიც ამ აზრს იზიარებს და შენიშნავს: „დედი-

რომ ლუდოვიკო დე დიოც თომას ერპენიუსისა და იაკობ გოლიუსის მონაფე იყო. ამ თხზულებას ახლავს მინაწერი - ერთგვარი განმარტება, რომელშიც ნათქვამია:

„მე, პადრე ჰიერონიმუს ზავიერმა ევროპიდან, წმინდა იესოს მიმდევართაგანმა, მეფეთმეფის, ეპოქის მბრძანებლის, სულმნათის, ქვეყნის მპყრობლის ჯალალ ედ-დინ აქ-ბარის, სამოთხის უფლის, მეფისა და სულთნის ბრძანებით, ეს ძვირფასი წიგნი და სვებედნიერი წინასიტყვაობა მოვამზადე დედაქალაქ აგრაში წმინდა სახარებიდან და მოციქულთა სხვა წიგნებიდან და მოუღანა აბდ-ალ-სენარეინ ყასემ ლაჰურიმ თქვენს მონა-მორჩილთან ერთად იმავე დედაქალაქ აგრაში თარგმნა და გაასრულა ათას ექვსას ორ წელს ქრისტესშობიდან და ორმოცდამეშვიდე წელს მეფეთმეფის ტახტზე ასვლიდან.

დაინერა კურთხეული რამაზანის თვის რვა რიცხვში, ოთხშაბათს, 1027 წ.“ (ზავიერი 1639: 536).

ამ ცნობიდან ჩანს, რომ საქმე გვაქვს არა სპარსულ ორიგინალურ თხზულებასთან, არამედ ამ ენაზე შესრულებულ თარგმანთან. როგორც ამ ძეგლის მკვლევარი, ირანელი მეცნიერი ნუროლა მორადი განმარტავს²³, თხზუ-

ოს გაცხადებული მიზანი იმის ჩვენება გახლდათ, თუ რაოდენ უმართებულოდ ჰქონდა წარმოჩენილი ქრისტიანული რწმენა კათოლიკურ მისიას“ (დე ბრუენი 1987: 169).

²³ ჰ. ზავიერის ეს თხზულება ირანის ეროვნულმა ბიბლიოთეკამ 2009 წელს შეიძინა. ამის თაობაზე საგანგებო მოხსენება გააკეთა ბიბლიოთეკის ექსპერტმა ნუროლა მორადიმ, რომელსაც პირადად შევხვდი. სამწუხაროდ, მოხსენებას არ დავსწრებივარ, მაგრამ მაღლიერებით აღვნიშნავ, რომ პირადი შეხვედრისას ბ-ნ-მა მორადიმ მომანოდა საინტერესო ინფორმაცია ჩატარებული კვლევის შესახებ და მაჩვენა კიდეც ეს რარიტეტული წიგნი, რომელიც ირანის ეროვნული ბიბლიოთეკის დახურულ საცავში ინახება. თუმცა ირანელებისთვის მანამდეც უნდა ყოფილიყო ცნობილი ამ გამოცემის არსებობა, რადგან ჯერ კიდევ 1958 წ. ირანელი მკვლევარი ირაჯ აფშარი უთითებდა, რომ „ქრისტეს ისტორია“ პირველი წიგნი იყო, რომელიც სპარსულ ენაზე დაიბეჭდა (აფშარი 1958: 13-14). მოგვიანებით იგივე ი. აფშარი ამ საკითხზე საუბრისას შენიშნავდა: „უძველესი წიგნი მსოფლიოში, რომელიც სპარსულ ენაზე დაიბეჭდა... არის ორი წიგნი: „ქრისტეს ისტორია“

ლება ცუდი სპარსულით არის დანერგილი და მისი ავტორის არაირანული წარმოშობა ამკარაა.

<i>id est, qd.</i> <i>Josephus</i> de religio- nis, sed fide argumentis et. <i>Antiquit.</i> lib. xiii. c. dicitur, Agbar post fideliam, unde patet nomen Res- the verum fuit Agbar, ut dicitur, et off. xxvi. cap.	۱۵۶	Hunc librum veneran- dum & syntagma felicitat- is, servas Paternonymus Xavier, Europæus, & cetero inieratus D. Iesu, mandato ejus qui est Imperator secu- lorum, Princeps benignus, splendidus animo, Marcus fil. xvi, Cicalceddin, Ma- ximus Regum, ejus regni & dominium, perpetuo Deus, è sancto Evangelio & aliis libris Prophetarum in seculo Chalilatus Agrorum collegissem. Magister No- ster Abdel Senarin Kasem Lahorkum, consensu hujus servi, in eadem sede Chos- tatur Agra, interpretatione fecit. & ann. millesimo sex- centesimo secundo à nati- vitate D. Iesu, atq; quadra- gesimo septimo sublimita- tis sessionis Sancti Impera- toris finem recepit.	اولون نامه گرامی و دیوانه سعادت بنده پادشاهی فیروزی شوهر فرنگی از طایفه صدیقی حضرت محیی اسماعیل شاهنشاه دوران عدویر و عجمان دارایی مزدکبار جلال آلهین اسکندر پادشاهان خلد الله ملکه و سلطان او انجمن مقدس و دیگر کتب بطهران در دار الاندلس اسکندر ابرام آورده مولانا صمد السارون نام لاهوری عرب با اتفاق این بنده در آن دار العلامه اسکندر پرد کرد و در حقه هزار و شصت و دو روز ولایت حضرت آیتود و جمال و صف آلود از جلوس مقدس شاهنشاهی انجام یافت
<i>id est, qd.</i> <i>Josephus</i> de religio- nis, sed fide argumentis et. <i>Antiquit.</i> lib. xiii. c. dicitur, Agbar post fideliam, unde patet nomen Res- the verum fuit Agbar, ut dicitur, et off. xxvi. cap.		* Scriptus fuit accuratè, Ep- cha octavi mensis Ramadan benedixti, quarto die septima- na, anno ١٢٥٧.	تقریباً بی تاریخ هشتم ماه رمضان المبارک در موی چهار شبیه سده هزاری بهشت یافت ، م م م م م

„ქრისტეს ისტორია“, გვ. 536.

„ქრისტეს ისტორიის“ შესახებ წინააღმდეგობრივი ინფორმაცია არსებობს. ზოგი წყაროს, მათ შორის, Encyclopædia Iranica-ს²⁴ ცნობით, ის პორტუგალიურ ენაზე დაიწერა

და „ნმ. პეტრეს ისტორია“ - ორივე მათგანი გამოიცა ლათინური თარგმანით 1639 წ. ...ქ. ლეიდეში განსწავლული კაცის ლუდოვიკო დე დიოს მიერ“ (აფხარი 1966: 26). იქვე მოცემულია „ქრისტეს ისტორიის“ გარეკანის ფოტო.

²⁴ ლუდოვიკო დე დიოს შესახებ Encyclopædia Iranica-ში ვკითხულობთ: „1635 წ. მას ხელში ჩაუვარდა ორი ნიგნი, რომელთაც კიდევ უფრო გააღრმავეს მისი ინტერესი ენის (იგულისხმება სპარ-

და შემდეგ ითარგმნა სპარსულად, ზოგი ავტორის თანახმად კი, დედანი ლათინურად იყო შესრულებული. თავად ჰ. ხავიერის ზემოთ ციტირებული ინფორმაციიდან არ ჩანს, რომელ ენაზე დაწერა მან თხზულება, სანამ სპარსულად ითარგმნებოდა. ამას ჩვენი მსჯელობის საგნისთვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა არ აქვს. მთავარია, რომ ორიგინალური სპარსული თხზულების ლათინურ ენაზე თარგმანთან არ გვაქვს საქმე. მაშასადამე, ლევინ ვარნერის მტკიცება, რომ სპარსული ორიგინალური თხზულებებიდან მის კრებულამდე არაფერი უთარგმნიათ ლათინურად, სიმართლეა და ამ თვალსაზრისით მისი პირველობა ეჭვს არ უნდა იწვევდეს.

ცხადია, ლ. ვარნერს უნდა სცოდნოდა ჰ. ხავიერის თხზულების არსებობა, რომელიც ლეიდენში მის კრებულამდე მხოლოდ ხუთი წლით ადრე დაიბეჭდა. მართლაც, ლ. ვარნერი კრებულის მე-15 გვერდზე, 27-ე ნიმუშისთვის დართულ შენიშვნებში ახსენებს „ქრისტეს ისტორიას“ და აკრიტიკებს ჰ. ხავიერს იდიომების უმართებულო გამოყენებისა და თარგმანის გამო. იგი წერს: „თუ რაიმე იდიომა, რომელიც მხოლოდ ერთი ენისთვის არის დამახასიათებელი, მსგავსი მნიშვნელობის სიტყვებით იქნება გადატანილი სხვა ენაზე, ცხადია, ის აზრს მოკლებული გამოვა. ვისურვებდი, რომ ეს [ნესი] გაეთვალისწინებინა მამა ჰიერონიმუს ხავიერს „ქრისტეს ისტორიის“ მისეულ სპარსულ თარგმანში. ამ თარგმანში იგი სათანადო ყურადღებას ვერ იჩენს ენის თავისებურებისადმი მაშინ, როდესაც ზოგ ადგილას სპარსული ენის სულს და ბუნებას ლათინური ენიდან გამომდინარე ზომავს და აფასებს. ასეა, მაგალითად, როდესაც იგი წერს, რომ ქრისტეს მიერ აღსრულებული საქმეების გათვალისწინებით კაცმა შეიძლება შეიც-

სული - თ.შ.) მიმართ. ისინი შეიცავდნენ ქრისტესა და წმინდა პეტრეს ცხოვრებას, რომლებიც დაწერილი იყო პორტუგალიურ ენაზე იეზუიტი მღვდლის იერომ ხავიერის (1549-1617) მიერ და შემდეგ თარგმნილი სპარსულად მოგოლი იმპერატორის აქბარის ბრძანებით“ (დე ბრუნი 1995). ეს ინფორმაცია ერთგვარად ენი-ნაალმდეგება Encyclopædia Iranica-ს სხვა ტომში მოცემულ ინფორმაციას „ქრისტეს ცხოვრების“ შესახებ (იხ. შენიშვნა 27, ფლორი 1990).

ნოს, თუ ვინ არის ქრისტე, და დასძენს: *از آن پس ایشان را از آنجا که*
چون از آنجا - „სწორედ ისე, როგორც სპილო შე-
იცნობა თავისი ნაკვალევით, ლომი კი მისი ბრჭყალებით“²⁵. ცნობილია, რომ ბერძნებსა და ლათინებს აქვთ ასე-
თი ანდაზური გამოხატულება: „ბრჭყალებით შეიცნობა ლო-
მი.“ მაგრამ სპარსელებისთვის ეს გამოთქმა უცხოა“²⁶
(ვარნერი 1644: 15).

ლ. ვარნერისა და ჰ. ხავიერის ნაშრომებთან დაკავში-
რებით კიდევ ერთი საკითხი იმსახურებს ყურადღებას.
1639 წ. გამოცემული „ქრისტეს ისტორია“ უძველესი წიგ-
ნია, რომელშიც სპარსული ბეჭდური ტექსტია მოცემუ-
ლი.²⁷ ამავე წელს გამოიცა „წმინდა პეტრეს ისტორია“,

²⁵ ასე თარგმნის ამ სიტყვას ლ. ვარნერი, თუმცა, სპარსული ტექს-
ტიდან გამომდინარე, *panjeh*-ს (ხელის მტევანი, თათი, ტორი) ადე-
კვატად „ტორის“ შერჩევა უფრო მართებული იქნებოდა.

²⁶ იბადება კითხვა: რის საფუძველზე ამტკიცებს ასე დაბეჯითე-
ბით ვარნერი, რომ სპარსელებისთვის უცხოა ეს გამოთქმა? რა
წყარო ჰქონდა გადასამოწმებლად? იქნებ თვლიდა, რომ სპარ-
სული უკეთ იცოდა, ვიდრე ჰ. ხავიერმა და მისმა თანამოკალმე ყა-
სემ ლაჰურიმ? საქმე ისაა, რომ ამ დროისთვის არ არსებობდა
სპარსული ანდაზებისა და იდიომების რაიმე კრებული, ხოლო
ვარნერი ჯერ არ იყო ნამყოფი აღმოსავლეთში. რჩება ერთა-
დერთი, ჩემი აზრით, სარწმუნო ვარაუდი: ლ. ვარნერს შეეძლო,
გამოთქმა გადაემოწმებინა ენის მატარებლებთან, რომლებთანაც
შეხება ჰქონდა (გავიხსენოთ კრებულის წინასიტყვაობის ის პასა-
ჟი, რომელშიც სპარსული ენის მომხიბლაობაზეა საუბარი). ერთ-
ერთი ასეთი ენის მატარებელი შეიძლებოდა ყოფილიყო სპარსი
ჰაყვერდი, რომელიც ადამ ოლეარიუსს ეხმარებოდა „გოლესთა-
ნის“ თარგმნაში. ჰაყვერდი 1642-43 წლებში ლეიდენში მუშაობდა
და მის ერთ-ერთ საქმიანობას წარმოადგენდა სპარსული სიტყვე-
ბის მნიშვნელობის პრაქტიკული განმარტება, რამაც ასახვა ჰპო-
ვა ი. გოლიუსის სპარსულ-ლათინურ ლექსიკონში, რომელიც 1643
დაიწერა, თუმცა მხოლოდ 1669 წელს დაიბეჭდა ლონდონში მრავ-
ალენოვანი ლექსიკონის *Lexicon Heptaglotton*-ის დამატებად
(<http://www.iranicaonline.org/articles/golius>).

²⁷ *Encyclopædia Iranica*-ს თანახმად, პირველი სპარსულენოვანი
წიგნი, რომელიც მახლობელ აღმოსავლეთში დაიბეჭდა, არის
943/1546 წ. სტამბოლში ებრაული ასოებით დასტამბული თორა.
სპარსული ასოებით ნაბეჭდი პირველი წიგნები კი იყო „ქრისტეს

რომელიც, აგრეთვე, თარგმნა და კომენტარები დაურთო დე დიომ. ირანის ეროვნული ბიბლიოთეკის მიერ 2009 წელს შეძენილ, 1639 წელს გამოცემულ წიგნში გაერთიანებულია სამი ნაშრომი: უკვე დასახელებული ორი და თავად ლ. დე დიოს ავტორობით შესრულებული სპარსული ენის გრამატიკა²⁸, რომლის სპარსული სახელწოდებაა *عصرهای زبانی فارسی* - (onsorhā-ye zabān-e Fārsī) „სპარსული ენის ელემენტები“.

ამ სამი ნაშრომის შემდეგ ლ. ვარნერის კრებული რიგით მომდევნოა, რომელშიც სპარსული ბეჭდური ტექსტია მოცემული. „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ ამ მხრივაც, ანუ სპარსული წიგნების ბეჭდვის ისტორიის თვალსაზრისითაც, მნიშვნელოვანია, რადგან ერთ-ერთ უძველეს გამოცემას წარმოადგენს. აქვე შევნიშნავ, რომ წიგნში გამოყენებულია სულ მცირე, ოთხი დამწერლობა (ლათინური, ბერძნული, არაბული, ებრაული).

სპარსული ანდაზებისა და სენტენციების ამ კრებულში სულ 100 ნიმუშია, რომლებიც ნებისმიერადაა განლაგებული: მათ არც ანბანური რიგი, არც თემატური ან პარემიოგრაფიული კრებულებისთვის ცნობილი სხვა რომელიმე კლასიფიკაცია უდევს საფუძვლად.

თავდაპირველად მოცემულია სპარსული ანდაზა დედნის ენაზე არაბული გრაფიკით, რასაც მოსდევს ლათინური თარგმანი და შენიშვნები. შედარებით იშვიათია შემთხვევები, როდესაც ნიმუშს შენიშვნა არ ახლავს.

არაბული გრაფიკით გადმოცემულ სპარსულ ტექსტში არაერთი კორექტურული თუ ორთოგრაფიული შეცდომაა.

ისტორია, მაგრამ შერყვნილი (*Dāstān-e Masīh ammā ālūda (Historia Christio Persica)*)“ - სპარსული თარგმანი ლათინური ორიგინალიდან, შესრულებული ჰიერონიმუს ხავეირის მიერ აბდ'ალ-სონარაინ ყასემ ლაჰურისთან თანამშრომლობით, და „წმინდა პეტრეს ისტორია“ (*Dāstān-e San Pidrī (Historia S. Petri Persica)*), რომლებიც დაიბეჭდა ლეიდენში 1639 წ.“ (ფლორი 1990).

²⁸ Rudimentae linguae Persicae, Leiden, 1639. ეს ნაშრომი დე დიოს „ქრისტეს ცხოვრებისა“ და „წმინდა პეტრეს ცხოვრების“ გამომცემლებმა შეუკვეთეს. ნაშრომი 82 გვერდიანია და 4 თავისგან შედგება (დე ბრუენი 1995).

ამასთან, არაბულისგან განსხვავებული, სპარსულისთვის სპეციფიკური, გრაფემები (პ ჯ აკ) ყოველთვის არ არის გამოყენებული და ჩანაცვლებულია მსგავსი მოხაზულობის არაბული ასოებით (პ ჯ აკ); უგულებელყოფილია ხოლმე დიაკრიტიკული ნიშნები იქ, სადაც აუცილებელია. მაგალითად, სიტყვის თავში ალფუს ხშირად აკლია მადდა (i); არ გამოიყენება გამყარი და ა.შ. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ სპარსული ტექსტების ბეჭდვის პირველ ეტაპზე ეს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.²⁹

კრებულში მოცემული ნიმუშების დიდი უმრავლესობა ლიტერატურული წარმოშობისაა. ამასთან, ამ ანდაზათა და სენტენციათა უმეტესობას საადის (მე-13 ს.) გამონათქვამები შეადგენს, ძირითადად, „გოლესთანადან“.³⁰ შედარე-

²⁹ სპარსული ტექსტები იმხანად არაბული შრიფტით იბეჭდებოდა, რომელიც არ ითვალისწინებდა სპარსულისთვის სპეციფიკურ ოთხ ასოს (პ ჯ აკ). 1633 წ. Propaganda Fide-ის მიერ რომში გამოიცა სპარსული ანბანი (Alphabetum Persicum). ეს წიგნი, რომელსაც სატიტულო ფურცელი არ გააჩნდა, სულ 8 გვერდს მოიცავდა. რამდენიმე მოკლე არაბული ტექსტისა და სპარსული ანბანის გარდა მოცემული იყო ამ ანბანით შესრულებული ფრაგმენტი ფსალმუნებიდან. მეორე, გავრცობილი, გამოცემა 1783 წ. განხორციელდა. აქ დამატებული იყო იოანე ქრისტოფორუს ამაღუტიუსის 13 გვერდიანი შესავალი. მაგრამ, როგორც ჩანს, ამ პატარა გამოცემამ იმ ეტაპზე სერიოზული კორექტივი ვერ შეიტანა სპარსული წიგნების ბეჭდვის საქმეში. საინტერესოა, რომ Encyclopaedia Iranica სპარსული წიგნების გამოცემის ისტორიაზე საუბრისას ამ გამოცემის თაობაზე დუმს.

³⁰ ძნელია იმის გარკვევა, „გოლესთანის“ რომელი ხელნაწერით (ან ხელნაწერებით) სარგებლობდა ლ. ვარნერი. არ არის გამორიცხული, რომ მას ხელთ ჰქონოდა მე-16 ს-ის თურქი ფილოლოგების (სორურის, შამ'ის, სუდის) მიერ შედგენილი „გოლესთანის“ კომენტარები. მათ მოცემული აქვთ ამ ძეგლის სრული ტექსტი ვარიანტებითურთ. მათ შორის ყველაზე ძველია სორურის კომენტარები, რომელიც 1550 წლით თარიღდება. სპარსული ტექსტის გარდა, აქ მოცემულია „გოლესთანის“ პნკარედული თარგმანი არაბულ ენაზე, აქა-იქ - თურქული თარგმანიც; ახლავს, თუმცა არა ყოველთვის, კომენტარები ორთოგრაფიის საკითხებზე და რთული წინადადებების გრამატიკული ანალიზი. შამ'ის კომენტარებული „გოლესთანი“, არსებითად, ძეგლის პნკარედულ თარგ-

ბით მცირეა ფოლკლორული წარმოშობის ნიმუშები. ამ კრებულში წარმოდგენილი ზოგიერთი ანდაზა ან აფორიზმი მომდევნო ხანის სპარსულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში არ არის ფიქსირებული და არც მათ ლიტერატურულ წყაროზე შეიძლება დანამდვილებით რაიმეს თქმა.

ამა თუ იმ ანდაზისა და სენტენციისთვის დართულ შენიშვნებში ლ. ვარნერი ხშირად იმონშებს სხვა ანდაზებს, სენტენციებსა და იდიომებს, რომელნიც ხან ძირითადი ანდაზის სინონიმად სახელდება, ხან კი შენიშვნაში მოცემული მსჯელობის საილუსტრაციო მასალად არის გამოყენებული. აღსანიშნავია, რომ ასეთ „დამხმარე მასალად“ ხშირად ისევ საადის „გოლესთან“ გვევლინება. ამას გარდა, ლ. ვარნერი არაბულ და თურქულ გამონათქვამებსა და არაკებსაც იშველიებს (იხ. ცხრილი 1. კიფრებით აღნიშნულია ძირითადი გამონათქვამის ნომერი).

შენიშვნებში ბერძნულ სენტენციებსა და ანდაზებსაც ვხვდებით. არის მოხმობილი მაგალითები თორადან, სახარებიდან და ყურანიდან. ლ. ვარნერი იმონშებს, აგრეთვე, არისტოტელეს, ციცერონს, ჰომეროსს; ვხდებით მითითებას ერპენიუსის არაბული ანდაზების კრებულზე, გამოჩენილ ჰოლანდიელ სწავლულზე გერარდ იოანე ფოსიოზე (1577-1649). აღსანიშნავია, რომ კრებულის მე-80 ნიმუშის შენიშვნებში ლ. ვარნერი უთითებს ჰაფეზის ერთ ბეიტს, თუმცა სინამდვილეში ეს გამონათქვამი ჰაფეზს არ ეკუთვნის;³¹ 59-ე ნიმუშის შენიშვნიდან ცხადი ხდება, რომ ლ. ვარნერი იცნობს პოემას „იუსუფ ო ზოლეიხა“; 79-ე ნიმუშად

მანს წარმოადგენს თურქულ ენაზე. მისი მთავარი ღირსება ისაა, რომ „გოლესთანის“ ტექსტი შედარებით ნაკლებად არის შერყვნილი. სისრულისა და დეტალების თვალსაზრისით, გამორჩეული ადგილი უკავია სუდის მიერ კომენტირებულ „გოლესთანს“ (ბოლდირევი 1959: 35-36). ლ. ვარნერის კრებულის სტრუქტურა, განსაკუთრებით, შენიშვნების ნაწილი, იძლევა ვარაუდის საფუძველს, რომ იგი იცნობდა დასახელებული თურქი ფილოლოგების ნაშრომებს.

³¹ვინაიდან ჰაფეზის (მე-14 ს) პოეტურ კრებულს საუკუნეების მანძილზე თანდათან ემატებოდა სტრიქონები, რომელიც სინამდვილეში მას არ ეკუთვნოდა, არ არის გამორიცხული, რომ ლ. ვარნერს ერთ-ერთი ასეთი შერყვნილი ხელნაწერით ესარგებლა.

მოცემულია აფორიზმი ნიზამის (მე-12-13 სს.) „ხოსროვ ო შირინიდან“; ნიზამის ერთ-ერთი ცნობილი სენტენცია, რომელიც კრებულში 30-ე ნომრად არის შეტანილი, ფიქსირებულია დამახინჯებით. ლ. ვარნერს ამ ბეითის მისრები შებრუნებულად მოაქვს. უნდა იყოს:

كبوتر با كبوتر باز با باز كد همجنس با همجنس پرواز

kabūtar bā kabūtar, bāz - bā bāz

konad hamjens bā hamjens parvāz

მტრედი - მტრედთან, შევარდენი - შევარდენთან -
ერთნაირი ჯიშისანი ერთად დაფრენენ.

მაშინ, როცა ლ. ვარნერთან ასეა:

كد هر جنس با همه جنس پرواز كبوتر با كبوتر باز با باز

konad har jens bā hame jens parvāz

kabūtar bā kabūtar, bāz - bā bāz

ყველა ჯიშში ყველანაირ ჯიშთან დაფრენს:

მტრედი - მტრედთან, შევარდენი - შევარდენთან.³²

მეტ-ნაკლებად განსხვავებულ ნაკითხვებს სხვა შემთხვევებშიც ვხდებით. მაგალითად:

17-ე ნიმუშის შენიშვნაში ლ. ვარნერის მიერ „გოლეს-თანადან“ მოხმობილ სენტენციაში სხვაგვარი ნაკითხვა გვაქვს: ნაცვლად بى مورى-ისა (bi-morovvat - უღირსი, უმოწყალო) მოცემულია بى هممات (bi-hemmat - უღირსი, სულმოკლე), ამასთან, დაშვებულია ორთოგრაფიული შეცდომა (უნდა იყოს: هممات);

³² საინტერესოა, რომ ლ. ვარნერის ლათინური თარგმანით თუ ვიმსჯელებთ, მას ნიზამის ამ სენტენციის შინაარსი სწორად აქვს გაგებული (*Similes species una volitant. Columba cum columba, falco cum falcone (volitat)*). კრებულში დაშვებული შეცდომა გრაფიკულ ნიშნულზე იოლად აიხსნება და შესაძლოა, ხელნაწერის არასწორად ამოკითხვის შედეგი იყოს. ეს შეცდომა შეიძლება, ასოთა მწყობსაც დაბრალდეს, მაგრამ ბეითში მისრების გადანაცვლება ასოთა მწყობის ინიციატივით ვერ მოხდებოდა. საყურადღებოა ისიც, რომ ლ. ვარნერისეული ლათინური თარგმანი იმეორებს მისრათა შენაცვლებულ მიმდევრობას.

ცხრილი 1

ნიმუშები „გოლეს- თანიდან“	„გოლესთა- ნიდან“ შენიშვნებ- ში ციტირე- ბული		შენიშვნებ- ში მოცემუ- ლი არაბული		შენიშვნებში მოცე- მული თურ- ქული სენტენ- -ცია	ნიმუშები, რომლე- ბიც არ არის „გოლეს- თანიდან“
	სენ- ტენ- ცია (N)	არა- კი (N)	სენ ტენ- ცია (N)	არა- კი (N)		
2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 42, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 60, 61, 64, 67, 70, 72, 75, 76, 78, 83, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97	4, 5, 12, 17, 20, 21 x 2, 22, 23, 51, 60, 90, 91	2, 11, 36, 52, 61, 75	1, 4 x 2, 10 x 2, 31, 54, 62, 65, 84	19, 23, 61 x 3	6, 41, 47, 50, 57	1, 8, 24, 29, 30, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 48, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 94, 98, 99, 100
59						41

21-ე ნიმუშისთვის დართულ შენიშვნაში ისევ „გოლეს-
თანია“ ციტირებული და კვლავ განსხვავებული ნაკითხ-
ვით:

بسیاه دل چه سود گفتن و عظمیٰ برود میخ آهانی بر سنگ
bā siyāh del che sūd goftan-e va'z naravad āhani dar sang
რა სარგებელი აქვს გულქეასთვის ქადაგებას
(< ქადაგების თქმას)? - რკინა ქვაში ვერ შეაღწევს.

უნდა ყოფილიყო:

بر سیاه دل چه سود خواندن و عظمیٰ برود میخ آهانی بر سنگ
bar siyāh del che sūd khāndan-e va'z naravad mikh-e āhani bar sang
რა სარგებელი აქვს გულქეასთვის ქადაგებას (< ქადაგე-
ბის კითხვას)? - რკინის ლურსმანი ქვაში ვერ შეაღწევს.³³

მსგავსი მაგალითების მოხმობა კიდევ შეიძლება. ამდე-
ნად, ლ. ვარნერის კრებული კლასიკური სპარსული ლიტე-
რატურით დაინტერესებული ტექსტოლოგებისთვისაც სა-
ყურადღებო ჩანს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ამ კრე-
ბულის მნიშვნელობა საადის „გოლესთანის“ ტექსტის და-
ზუსტებისთვის, რადგან ლ. ვარნერის ანდაზებისა და სენ-
ტენციების უმეტესობა სწორედ ამ ძეგლიდან არის აღებული.

„გოლესთანი“ სპარსული ლიტერატურის ერთ-ერთი
პირველი ნიმუში იყო, რომელიც ევროპამ გაიცნო და
თარგმნა.³⁴ დასავლეთში ეს ნაწარმოები ძალზე პოპულა-

³³ ლ. ვარნერის ვერსიაში განსხვავებული წინდებულება გამოყენე-
ბული, რის ასახვაც ქართულ თარგმანში შეუძლებელია. სპარსულ
ტექსტებში განსხვავებული ადგილები ხაზგასმულია.

³⁴ ჯერ კიდევ 1634 წ. პარიზში გამოქვეყნდა ანდრე დუ რიეს
ფრაგმენტული თარგმანი ფრანგულ ენაზე (*Gulistan, ou l'Empire
des roses*, Paris, 1634). ამ თარგმანით ისარგებლა იოჰან ფრიდრიხ
ოხსენბახმა, რომელმაც „გოლესთანი“ გერმანულ ენაზე თარგმნა
და 1636 წ. გამოაქვეყნა თიუბინგენში (Friedrich Ochsenbach, *Gulis-
tan, das ist Königlicher Rosengart*, Tübingen, 1636). ადამ ოლეარიუსმა,
რომელსაც სპარსული სპარსეთში ჰქონდა ნასწავლი გაქრისტიან-
ებული სპარსელისგან, უშუალოდ დედნიდან შეასრულა პირვე-

რული იყო. ცნობილია, რომ ი. გოლიუსი სტუდენტებს ლექციებზე „გოლესთანს“ აკითხებდა (ეს ძეგლი დღემდე რჩება ერთ-ერთ საკითხავ ტექსტად ირანისტიკის განყოფილებებზე მსოფლიოს უნივერსიტეტებში). არ არის გამორიცხული, რომ ერთ-ერთი ასეთი სტუდენტი ლ. ვარნერიც ყოფილიყო. ცნობილია ისიც, რომ თურქეთში გამგზავრებამდე გამოქვეყნებული ოთხივე ნაშრომისთვის მან ორი წყარო გამოიყენა: არაბული „ქითაბ ალ-ქაშშაფ“ (كتاب الكاشف - kitāb al-kashshāf)³⁵ და სპარსული „გოლესთანი“ (ვან კონინგსფელდი 1970: 47). საადის ამ თხზულების დედანი მაშინ ბეჭდური სახით ჯერ კიდევ არ არსებობდა. მაშასადამე, ლ. ვარნერი ხელნაწერით სარგებლობდა. თუ გავიხსენებთ, რომ „გოლესთანის“ ლათინური თარგმანი (სპარსულ ტექსტთან ერთად), შესრულებული გეორგ გენტიუსის მიერ, პირველად 1651 წელს გამოქვეყნდა³⁶, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ამ ძეგლის ლათინურ ენაზე გადმოღების გზაზე პირველი ნაბიჯები სწორედ ლ. ვარნერმა გადადგა.

როგორც უკვე აღინიშნა, „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ არ არის დაზღვეული უზუსტობებისგან. ზოგჯერ ჭირს იმის გარკვევა, კორექტურასთან გვაქვს საქმე, თუ უზუსტობა ან შეცდომა ლ. ვარნერის ხელიდან არის გამოსული. მაგალითად შეიძლება დასახელდეს შემთხვევები, როცა ანდაზასა ან სენტენციაში ზედმეტია ა, რომელიც სპარსულში არაერთი ფუნქციით გამოიყენება, სიტყვას ბოლოში ერთვის და ხელნაწერში ზოგჯერ გრაფიკულად და ვიზუალურად სხვა, ფუძისეული ასოსგან, ძნელი გასარჩევია, თუმცა გრამატიკულად ეს შესაძლებელია. მაგალითად:

- განუსაზღვრელობის არტიკლის ფუნქციით, როგორც ეს არის 22-ე ნიმუშში: کْ (khasī) ნაცვლად خْ (khas) -ისა („ქაცვი“);

ლი გერმანული თარგმანი. სწორედ ეს უკანასკნელი დაედო საფუძვლად დუისბერგისეულ პოლანდიურ ვერსიას (1654 წ.) (ლუი-სი 2001).

³⁵ იგულისხმება სპარსული ნარმოშავლობის მუთაზილიტი თეოლოგიისა და ფილოლოგიის აბუ ალ-კასიმ მაჰმუდ იბნ 'უმარ აზ-ზამახშარის (გარდ. 1144 წ.) კომენტარები ყურანისთვის სახელწოდებით „ალ-ქაშშაფ 'ან ჰაკა'იკ ათ-თანზილ“.

³⁶ Georgius Gentius, *Rosarium Politicum*, Amsterdam, 1651.

- II სუბიექტური პირის მხოლოდითი რიცხვის ნიშნის ფუნქციით, რაც ზმნის ბრძანებითის ფორმას არ სჭირდება, როგორც ეს არის 64-ე სენტენციაში: *تار* (*tarsī*) ნაცვლად *تار* (*tars*)-ისა (*გეშინოდეს*) და ა. შ.

უდავოდ ყურადღებას იმსახურებს ლ. ვარნერის მიერ ამა თუ იმ ანდაზისა და სენტენციისთვის დართული შენიშვნები. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ შენიშვნები ყოველთვის უშუალოდ კი არ ეხება პარემიებს, არამედ ესა თუ ის გამონათქვამი ლ. ვარნერისთვის უფრო საბაბია საკუთარი ლინგვისტური დაკვირვებების წარმოსადგენად. შენიშვნებში კიდევ ერთხელ თავს იჩენს ლ. ვარნერი - მეცნიერი, რომელიც ცდილობს, მოგვცეს ლინგვისტური ანალიზი, თავისი მეცნიერული დაკვირვება გრამატიკის ამა თუ იმ საკითხზე³⁷.

თუკი „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციის“ შენიშვნებსა და კომენტარებს თვალს გადავაკვლებთ, შეიძლება გამოვყოთ მათი რამდენიმე კატეგორია:

1. ანდაზის შინაარსის განმარტება, რასაც ზოგჯერ თან ახლავს სინონიმური პარემიის მოხმობა სხვა ენებიდან ან საილუსტრაციო არაკი;
2. სპარსული ენის გრამატიკული კატეგორიების განმარტება (აღმატებითი ხარისხის წარმოება, სუფიქსები და დერივაცია, კომპოზიციუა; ზმნის ბრძანები-

³⁷ როგორც ჩანს, ასეთი მიდგომის გამო მოხვდა ლ. ვარნერის ეს თხზულება ევროპელების მიერ შედგენილი ან ევროპაში გამოცემული სპარსული გრამატიკების გ. ვინდფურისეული ჩამონათვალის იმ ნაწილში, რომელიც 1600-1699 წლების პერიოდს მოიცავს. ამ ჩამონათვალში (სადაც ის გამოცემებიც კი არის შეტანილი, რომლებშიც სპარსულ გრამატიკას მხოლოდ წინასიტყვაობა ეთმობა) ვარნერის გვარის, წიგნის გამოცემის ადგილისა და თარიღის გასწვრივ გ. ვინდფურის მოკლე შენიშვნაა: „მაგალითად [დასახელებული] წინადადებები“ (ვინდფური 1979: 24). სავარაუდოდ, საილუსტრაციოდ დასახელებული წინადადებების დამსახურებაა, რომ მეცნიერმა ლ. ვარნერს სპარსული გრამატიკის შესწავლის ისტორიაში შეტანილი ეს მოკრძალებული წვლილიც არ დაუკარგა. გ. ვინდფური რომ სწორედ „ას სპარსულ ანდაზასა და სენტენციას“ გულისხმობს, მისი ნაშრომის ბიბლიოგრაფიიდანაც ჩანს (ვინდფური 1979: 295).

თი კილოს ფორმები, ნაცვალსახელური სუფიქსები და სხვ.);

3. ლექსიკოლოგიური და ეტიმოლოგიური ანალიზი (საერთოინდოევროპული ძირების ძიება; ერთგვარი კომპარატივისტული კვლევის მცდელობა³⁸, რაც, შეიძლება ითქვას, დამახასიათებელი იყო მაშინდელი ევროპული, განსაკუთრებით, ჰოლანდიური ორიენტალისტიკისთვის).

ამ შენიშვნების გაცნობისას იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ლ. ვარნერი ცდილობს, უყურადღებოდ არ დარჩეს იმდროინდელი მეცნიერებისთვის აქტუალური საკითხები. მთლიანობაში ამ მსჯელობებსა და მცდელობებს სისტემურობა აკლია, ერთსა და იმავე საკითხს (მაგალითად, კომპოზიტების წარმოებას, ნაცვალსახელებისა და კავშირების შერწყმულ თუ მოკვეცილ ფორმებს) ლ. ვარნერი კონკრეტულ მაგალითზე რამდენჯერმე უბრუნდება. პარემიოგრაფიული კრებულის ავტორს, რა თქმა უნდა, გრამატიკის საკითხებზე დეტალური ან თუნდაც ზოგადი მსჯელობა არ მოეთხოვება, მაგრამ ეს კრიტიკული შენიშვნა მკითხველს ბუნებრივად უჩნდება, რადგან ლ. ვარნერი ზოგჯერ პარემიას მხოლოდ საბაბად იყენებს ლინგვისტური ნიაღვრებისთვის. ეს კი, შეიძლება, ნაწილობრივ იმიტაც აიხსნას, რომ ამ კრებულზე მუშაობისას ლ. ვარნერი ჩქარობდა, მაგრამ, ამავე დროს, არ ეთმობოდა საკუთარი მეცნიერული დაკვირვებები, რომელთა საჯაროდ გაზიარებასაც ეშურებოდა.

³⁸ კომპარატივისტულ ლინგვისტიკაზე საუბარი იმ დროისთვის ნაადრევია, მაგრამ ზოგი მონაცემის გათვალისწინებით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ასეთი მიდგომის ელემენტები თუ მცდელობები ნამდვილად შეინიშნებოდა ევროპაში და, კერძოდ, ნიდერლანდში. ასე მაგალითად, ლეიდეში მცხოვრებმა გერმანელმა ექიმმა და ორიენტალისტმა ჯ. ელიხმანმა (1601-1639) 400-მდე სიტყვა მოიძია სპარსულში, რომლებიც გერმანული სიტყვების იდენტურად მიიჩნია. ამით უნდოდა გაემყარებინა თავისი მოსაზრება, რომლის თანახმადაც, ყველა ენა მომდინარეობდა ძველი სკვითების ენიდან (ვ. ჯუენბოლის ამ ინფორმაციას ვიმოწმებ დე ბრუენის მიხედვით: დე ბრუენი 1987: 167).

ლევინ ვარნერის კრებულში წარმოდგენილი ზოგიერთი ანდაზა თუ სენტენცია უცნობია სპარსული პარემიოგრაფიული კოლექციებისთვის; ზოგიერთი მათგანი ბუნდოვანია ან საეჭვოა, რომ ბრძნულ გამონათქვამთან გვექონდეს საქმე. მაგალითები:

N 54 دروغ روی سیاه راست گوی روی سفید
dorūghgūi rūy-e siāh, rāstgūi rūy-e sefid.
*ტყუილის მთქმელს შავი სახე [აქვს],
მართლის მთქმელს - თეთრი სახე.*³⁹

ეს გამონათქვამი სპარსული ანდაზების არც ერთ კრებულში არ არის ფიქსირებული. შესაძლოა, მას კავშირი ჰქონდეს არაბულ ანდაზასთან, რომელსაც ვარნერი იქვე შენიშვნაში გვთავაზობს: „მატყუარას ყოველთვის შავი სახე აქვს“. გაურკვეველია, რომელი სპარსული წყაროთი სარგებლობდა ამ შემთხვევაში ვარნერი.

N 82 تو در خانه خود من در خانه خود
to dar khāney-e khod, man dar khāney-e khod
შენ შენს საკუთარ სახლში, მე - ჩემს საკუთარ სახლში.

ამ გამონათქვამს არც ერთი ირანული პარემიოგრაფიული კრებული არ იცნობს. ასეთივე ვითარება გვაქვს 68-ე ნიმუშის შემთხვევაში:

N 68 تو مردی و صبر نداری
to mardī va(o) sabr nadāri.
შენ კაცი ხარ და მოთმინება არ გაქვს.

იმისთვის, რომ მკითხველს უფრო ნათელი წარმოდგენა შეექმნას ლ. ვარნერის „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციის“ შინაარსის, სტრუქტურისა და შენიშვნების ხასიათის შესახებ, დავიმოწმებ რამდენიმე მაგალითს:

³⁹ აქ და შემდგომ ლ. ვარნერის კრებულიდან ნიმუშების სპარსული ტექსტები უცვლელად მომაქვს (შენარჩუნებულია დედნისეული ორთოგრაფია და კორექტურა).

1. კრებულის პირველ ნიმუშად მოცემულია ცნობილი სპარსული ანდაზა:

جای که نمک خوری نامکدان مشکن

jāi ke namak khori namakdān mash(e)kan

სადაც მარილს (შე)ჭამ, იქ სამარილეს ნუ დაამტვრევ.

ამ ანდაზისთვის დართულ შენიშვნაში ლ. ვარნერი ყურადღებას ამახვილებს ჭურჭლის მანარმოებელ და (dān) სუფიქსზე სიტყვაში نامکدان (namakdān - სამარილე), მოაქვს ანალოგიური წარმოების სხვა მაგალითი: شمع (sham' - სანთელი) და აქედან მიღებული شمعدان (sham'dān - სასანთლე/შანდალი). შენიშვნის ბოლოს უთითებს, რომ არაბები ასე ამბობენო: „ჭაში, საიდანაც წყალს სვამ, ქვა არ ჩააგდო“. ეს არაბული გამონათქვამი მოტანილია დედნის ენაზე არაბული გრაფიკით და ახლავს ლათინური თარგმანი.

2. ლ. ვარნერის კრებულში არის რამდენიმე ანდაზა, რომელიც დღესაც პოპულარულია ირანში და ფიქსირებულია სპარსული ანდაზების თანამედროვე კრებულებში. არ არის გამორიცხული, ლ. ვარნერს ზეპირი წყაროთიც ესარგებლა. მაგალითად:

N 38 با یک گل بهار نمی شود

bā yek gol bahār nemishavad

ერთი ყვავილით გაზაფხული არ დგება.

N 56 نا ندھی، ناستانی

tā nadehi, nasetāni

სანამ არ გასცემ (მისცემ), არ მიიღებ.

N 85 هر چه کاری بَدروی

har che kāri bederovi

რასაც დასთეს, [იმას] მოიმკი.

ეს ანდაზა პარემიოგრაფიულ კრებულებში განსხვავებული ვარიანტებითაც არის წარმოდგენილი. ვარნერი

თითქმის ზუსტად იმეორებს ანდაზის იმ ვარიანტს, რომელიც მე-11-12 სს.-ის სპარსელ პოეტ სანაისთან გვხვდება, თუმცა მოკვეცილი სახით წარმოადგენს მას. სანაისთან ეს სენტენცია ასეთა:

هر چه کاری بدهی و هر چه گویی بشنوی

har che kārī bederovi vo har che gūīi beshenovi

რასაც დასთეს, მოიმკი და რასაც იტყვი, გაიგონებ.

(აფიფი 1992: 798)

N 58 آب در یک جای استاد میگذد

āb dar yek jāi estād migandad

წყალი ერთ ადგილას [თუ] გაჩერდა, აშმორდება.

ამ ანდაზას ირანელი პარემიოგრაფები (დეჰზოდა 1978: 13; შოქურზადე 1993: 5) სხვა სახით გვთავაზობენ:

آب که یکجا مانده می گذد

āb ke yekjā māndeh migandad

წყალი ერთ ადგილას რომ გაჩერდება, აშმორდება⁴⁰.

N 29 خری زاد خری زید خری مرد

khari zād, khari zid, khari mord

ვირი დაიბადა, ვირმა იცოცხლა, ვირი მოკვდა.

ეს ანდაზა ასეთივე სახით აქვთ მოცემული ირანელ პარემიოგრაფებსაც (დეჰზოდა 1978: 738; შოქურზადე 1993: 333; ბაჰმანიარი 1982: 231). შენიშვნაში ლ. ვარნერი ჰომეროსის ციტირების შემდეგ განმარტავს, რომ სპარსულში არსებობს გამოთქმა خر با تاشدید (khar bā tashdid - ვირი თაშ-დიდით) ანუ ორმაგად ბრიყვი. ამ შენიშვნიდან ჩანს, რომ ლ. ვარნერი სასაუბრო სპარსულსა და იდიომებსაც იცნობდა. იქვე მითითებულია, რომ „თაშდიდი“ არაბული წაკითხვის ნიშანია, რომელიც ბგერის გაორმაგებას აღნიშნავს.

⁴⁰ ამ ანდაზის ჩემთვის ცნობილ არც ერთ ვარიანტში ზმნა „დგომა“ (استاد - estādan) ფიქსირებული არ არის.

N 65 چو نام سگ بری چوبی بست گیر که چون هو هو کند دی بر دهانش
 chū nām-e sag bari chūbi be dast gir ke chūn hū-hū konad dey
 bar dahānash
*ძაღლს რომ ახსენებ, ხელში ჯოხი აიღე, რათა, როცა
 ღრენას მოჰყვება, პირში ატაკო.*

სპარსულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში ამ ანდაზის
 განსხვავებული (შეკვეცილი) ვარიანტია ფიქსირებული:

(چوبی به کف گیر) چو نام سگ بری چوبی به کف گیر
 chū nām-e sag bari chūbi be kaf gir (chūbi be dast ār)
*ძაღლის სახელს რომ ახსენებ, ხელში ჯოხი აიღე (ხელთ
 გქონდეს ჯოხი).*
 (დეჰხოდა 1978: 656; შოქურზადე 1993: 280).

ამ ანდაზას ირანელები დღესაც იყენებენ. ვარნერის მი-
 ერ ფიქსირებული ვარიანტის წყარო (სავარაუდოდ - ლიტე-
 რატურული) გაურკვეველია.

N 57 فريد سگ به سائل نقصان ندارد
 faryād-e sag be sāel noqsān nadārad
ძაღლის ყვირილი მათხოვარს ვერაფერს დააკლებს.

ეს ანდაზა ამ სახით სპარსული ანდაზების კრებულებ-
 ში არ შემხვედრია და არც ზეპირმეტყველებაში მომისმე-
 ნია. თუმცა ირანელ პარემიოგრაფებს ამავე შინაარსის
 სხვა ვარიანტები აქვთ მითითებული:

(فريد سگان کم نکند رزق گدا را) (დეჰხოდა 1978: 70)
 faryād-e sagān kam nakonad rezq-e gedā rā
 (آواز سگان کم نکند رزق گدا را) (შოქურზადე 1993: 533)
 āvāz sagān kam nakonad rezq-e gedā rā
*ძაღლების ყეფა მათხოვრის დღიურ სარჩოს ვერ
 შეამცირებს.*

ორივე ეს ვარიანტი (სინტაქსური წყობის გათვალისწი-
 ნებით) ლიტერატურული წყაროდან უნდა მომდინარეობ-
 დეს. ლ. ვარნერის მიერ ფიქსირებული კი უფრო თარ-

გმანს ან არასწორად დამახსოვრებულ ანდაზას ჰგავს. ლ. ვარნერს რთულ ზმნაში *نقصان ندارد* (noqsān nadārad) მაკომპონირებელი ზმნა *داشتن* (dāsh-tan) არაზუსტად უნდა ჰქონდეს შერჩეული, მით უფრო *ه* (be) წინდებულთან⁴¹. ირანელები *نقصان* -noqsān-თან (ენება, ზიანი, ნაკლი) სხვა მაკომპონირებელ ზმნებს უფრო იყენებენ, როგორიცაა: *کارت، آمدن، کشیدن، گرفت، یافت، پزیرفتن* (kardan, āmadan, paziroftan, yāftan, gereftan, keshidan). ეს გარემოება კიდევ ერთხელ გვაძლევს ვარაუდის საშუალებას, რომ ვარნერი ზეპირ წყაროებსაც იყენებდა. ამ ანდაზის კომენტირებისას ვარნერი შენიშნავს, თურქები ამას უფრო მოხდენილად იტყვიანო: „ძალ-ლი ჰყეფს, ქარავანი მიდის“ (კრებულში ანდაზა მოტანილია დედნის ენაზე არაბული გრაფიკით. ახლავს ლათინური თარგმანი). როგორც ჩანს, ლ. ვარნერმა არ იცოდა, რომ ეს ანდაზა სპარსულ პარემიოლოგიურ ფონდშიც არსებობს: *سگ لاید و کاروان می گزند* (sag lāyad va kār(a)vān migozarad), ის ერთ-ერთ ძველ ანდაზად ითვლება, რომელშიც შემონახულია სპარსული არქაული ზმნა *لاید* (lāyidan - ყეფა) ზოგადინდოევროპული ძირით. ანალოგიური ანდაზა აქვთ არაბებსაც.

3. 81-ე ნიმუში ლ. ვარნერს ასეთი სახით აქვს ფიქსირებული:

شمشیر که صیقل نزنند زنگ برآرد

shamshir ke seyqal nazanand zang barārad

ხმაღს რომ არ გაღესავენ, ჟანგს მოიკიდებს.

ეს ანდაზა იმ იშვიათ შემთხვევებს მიეკუთვნება, როდესაც ვარნერი პარემიას ყოველგვარი კომენტარის გარეშე და მხოლოდ ლათინური თარგმანის ამარა ტოვებს. ვარნერი აქ უცხოელისთვის ტიპურ შეცდომას უშვებს: პირდაპირ ობიექტს (ხმალი) ტოვებს *را* (rā) თანდებულის გარეშე, რომელიც აუცილებელია. უნდა იყოს: *شمشیر را که* (shamshir rā

⁴¹ სპარსულ ტექსტში აქ წინდებული *بار* (barāye) რომ ყოფილიყო, ამ მაკომპონირებელი ზმნის გამოყენების გამართლება შეიძლებოდა.

ke...)). სწორედ ასეა წარმოდგენილი ეს ანდაზა სპარსულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში:

شمشیر را که صیقل نزنند زنگ آید

shamshir rā ke seyqal nazanand zang girad

(დებხოდა 1978: 1031; შოქურზადე 1993: 484).

4. როგორც უკვე ითქვა, ლევიწ ვარნერის „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციის“ დიდი ნაწილი საადის „გოლესთანიდან“ არის აღებული. ეს ფაქტი თავად ვარნერს საგანგებოდ არსად აქვს აღნიშნული, თუმცა შენიშვნებში „გოლესთანიდან“ რომელიმე არაკის ციტირებისას ზოგჯერ (და არა - ყოველთვის) წყარო მითითებული აქვს.⁴² მაგალითად:

კრებულში 52-ე ნომრად გვევლინება საადის გამო-ნათქვამი, რომელიც „გოლესთანის“ I თავის 37-ე არაკის დასასრულს წარმოადგენს:

اگر بمراد عدا جای شادمانی نیست که زندگانی ما نیز جلودانی نیست

agar bemord 'adū jāy-e shādmāni nist

ke zendegāni-e mā niz jāvdāni nist

თუ მტერი მოკვდა, სასიხარულო არაფერია,
რადგან არც ჩვენი ცხოვრებაა მარადიული.⁴³

არაკი ძალზე მოკლეა და ვარნერი შენიშვნაში მას მთლიანად იმონებს (ვარნერი 1644: 26), ოღონდ არ უთითებს, რომ მისთვის წყარო „გოლესთანია“.

ده درویش در گیمی بخسبند و دو پادشاه در اقلیمی ننگند N 91

⁴² ლ. ვარნერის მიერ „გოლესთანიდან“ აღებული არაკების შესახებ ინფორმაცია მოცემულია მე-2 ცხრილში.

⁴³ ეს ბეითი შესანიშნავად აქვს თარგმნილი გიორგი ლობჯინიძეს: „თუ მტერი მოკვდა, მხიარული არ ხამს ფიქრები, რადგან ამქვეყნად საუკუნოდ არც ჩვენ ვიქნებით!“

(საადი 2010: 77)

dah darvish dar gelimi bekhsoband o do pädsäh dar eqlimi
nagonjand

ათი დერეში ერთ ფარდავ ზე დაიძინებს, ორი მეფე კი
ერთ ქვეყანაში ვერ დაეტივა.

ეს ნიმუშიც „გოლესთანიდან“ არის აღებული. ვარნე-
რი მას შენიშვნას ურთავს. შენიშვნაში სენტენციის განსა-
მარტავად ისევ „გოლესთანიდან“ იშველიებს (და აღნიშ-
ნავს კიდევ) ორ ბეიტს, რომელიც დედანში ამ აფორიზმს
მოსდევს.⁴⁴

⁴⁴აღსანიშნავია, რომ „გოლესთანის“ მოცულობით შედარებით
დიდი არაკების აფორიზმები ლ. ვარნერს რამდენიმე ბუდედ აქვს
გადანაწილებული. ამის ხარჯზე კრებული მოცულობა გაზრდი-
ლია. კეთილგანწყობილი კრიტიკოსი ვარნერის სიჩქარიტა და
მოუცლელობით ახსნიდა ამ ფაქტს, უფრო მკაცრი ექსპერტი კი
ერთგვარ ხრიკს დაინახავდა და ვარნერს არაკეთილსინდისიერე-
ბას დასწამებდა.

ცხრილი 2

„გოლესთანის“ არაკები, რომლებიც ლევინ ვარნერმა წყაროდ გამოიყენა (კარების მიხედვით)	
კარი	არაკი
დასაწყისი	*
კარი I	1; 2; 3; 4; 5; 8; 13; 15; 16; 27; 28; 36; 37; 38; 41
კარი II	4; 5; 6; 13; 14; 16; 18; 19; 20; 22; 27; 28; 30; 37
კარი III	28
კარი IV	
კარი V	1
კარი VI	
კარი VII	1; 6; საადის კამათი...
კარი VIII	* ; *

ვინაიდან „გოლესთანის“ აკადემიურ გამოცემაში (იუსეფი 1998) „დასაწყისი“ და VIII კარის არაკები ნუმერაციის გარეშეა წარმოდგენილი, შესაბამისად, ცხრილში ნომრები არ არის მითითებული. თითო „ვარსკვლავი“ () თითო ნიმუშს აღნიშნავს.

„ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“
(თარგმანი და კომენტარები)

ლევინ ვარნერი მკითხველისადმი მიმართვისას შენიშნავს: „...რაც არ უნდა გაუმართავი და მხატვრულად დაუხვეწავი იყოს ეს წიგნი, კეთილმოსურნე შემფასებლები სიამოვნებით მიიღებენ მას. ყოველ შემთხვევაში, ის მეგობრები მაინც ისიამოვნებენ ამ წიგნით, რომელთაც სპარსული ენის გაცნობა სურთ... ეს ენა იმდენად ლამაზია, რამდენადაც შეიძლება რომელიმე ენამ სილამაზე გადმოსცეს. ამ სილამაზის შეცნობა არც არაბებს ძალუძთ და არც თურქებს...“ (ვარნერი 1644: vii).

არა მგონია, ეს აღიარება მკითხველის წინაშე კეკლუცობა იყოს მხოლოდ. როგორც ჩანს, ლევინ ვარნერი აცნობიერებდა, რომ მისი ნაშრომი არაერთ ნაკლს შეიცავდა და მას კრიტიკოსებიც გამოუჩნდებოდნენ. მართლაც, სპარსული ანდაზების ამ უძველესი ორენოვანი კრებულის ხარვეზების პოვნა გაცილებით იოლია, ვიდრე მისი ღირსების დანახვა. „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციის“ მაგალითების განხილვისას სწორედ „კეთილმოსურნე შემფასებლის“ პოზიციიდან ვიმოქმედებ და შევეცდები, ნაკლისა და ხარვეზების წარმოჩენასთან ერთად ლმობიერად მოვეკიდო მოწოდებით მეცნიერის, მაგრამ ბედის მიერ დიპლომატად განწესებული ლევინ ვარნერის პირველ ნაბიჯებს სპარსული პარემიოგრაფიის ყამირ ნიადაგზე. ამ კრებულის ისტორიული მნიშვნელობა გაცილებით დიდია, ვიდრე მისი პარემიოგრაფიული ღირებულება.

უკვე აღინიშნა, რომ კრებულს ყველაზე მარტივი - ანბანური კლასიფიკაციაც კი არ უდევს საფუძვლად. ნიმუშები ნებისმიერად არის დალაგებული, თუმცა დანომრილია. მივყვები ამ მიმდევრობას და მომაქვს ლ. ვარნერის მიერ შერჩეული 100 ანდაზისა და სენტენციის ქართული თარგმანი, რომელსაც წინ უცვლელად - დედნისეული ორთოგრაფიითა და კორექტურით - უძღვის ორიგინალის ტექსტი.

სპარსული ენის მცოდნისთვის შეცდომები ადვილი ამოსაცნობია, ქართულ თარგმანში კი ისინი არ გადმოდის. აუცილებლობის შემთხვევაში, სწორ ფორმებს სქოლიოში ვუთითებ.

ვინაიდან ლ. ვარნერის ძირითად წყაროს საადის „გოლესთანი“ წარმოადგენდა, საკონტროლო ტექსტად ვიყენებ ამ ძეგლის კრიტიკულ გამოცემას, რომელიც დღესდღეობით საუკეთესოდ არის მიჩნეული, კერძოდ, ყოლამჰოსეინ იუსეფის მიერ დადგენილ ტექსტს⁴⁵ (იუსეფი 1998). სიზუსტისთვის სწორედ ამ გამოცემის მიხედვით ვუთითებ „გოლესთანიდან“ აღებული ნიმუშების შესაბამისი კარისა და არაკის ნომრებს. განსხვავებული ნაკითხვა იქვე ან შენიშვნებში მომაქვს.

მიზანშეწონილად მივიჩნიე, აგრეთვე, ირანში გამოცემული ავტორიტეტული პარემიოგრაფიული კრებულების მონაცემების გათვალისწინება. ცხადია, მათ შორის უპირველესი იყო ალი აქბარ დეჰხოდას კაპიტალური ნაშრომი ოთხ ტომად „ანდაზები და აფორიზმები“ (დეჰხოდა 1978), რომელსაც საადის თითქმის ყველა ცნობილი აფორიზმი აქვს ფიქსირებული, ისევე, როგორც პოპულარული სპარსული ანდაზები. დასახული ამოცანისთვის მნიშვნელოვანი იყო რაჰიმ აფიფის მიერ შედგენილი კრებულის „ანდაზები და აფორიზმები ჰიჯრის მე-3-11 საუკუნეების პოეტების შემოქმედებაში“ (აფიფი 1992) გამოყენება. სპარსული ლიტერატურული და ხალხური ანდაზებისა და აფორიზმების მნიშვნელოვანი გამოცემაა, აგრეთვე, ებრაჰიმ შოქურზადე ბოლურის „ათი ათასი სპარსული ანდაზა მათი ოცდახუთი ათასი შესატყვისით“ (შოქურზადე 1993), რომელიც სპარსული პარემიოლოგიური ფონდის ამსახველ წყაროთა უმეტესობას ითვალისწინებს. გარკვეული დახმარება გამიწია აჰმად ბაჰმანიარის ანდაზების კრებულმა (ბაჰმანიარი 1982), რომელიც, ვფიქრობ, ერთ-ერთი საუკეთესოა იმ

⁴⁵ ეს გამოცემა საუკეთესოდ მიჩნეულია Encyclopædia Iranica-ს მიერაც, სადაც აღნიშნულია: „ამ თხზულების საუკეთესო კრიტიკული გამოცემა, რომელიც ეკუთვნის ყოლამჰოსეინ იუსეფის, ეფუძნება ჩვიდმეტ ხელნაწერსა და სანდო ბეჭდურ გამოცემებს“ (ლუისი 2001).

პარემიოგრაფიულ კოლექციებს შორის, რაც აქამდე გამოცემულა ირანში. აღსანიშნავია ისიც, რომ თავად ბაჰმანიარი საადის დიდაქტიკის ერთ-ერთი საუკეთესო მცოდნე იყო. ცალკეული შემთხვევების გადამონმება სხვა კრებულებშიც მომიხდა.

წინა თავში, „ასი სპარსული ანდაზისა და სენტენციის“ დახასიათებისას, აღინიშნა, რომ ლ. ვარნერის შენიშვნებსა და კომენტარებს სისტემურობა აკლია და, ამასთან, ზოგჯერ მათ გამონათქვამთან უშუალო კავშირი არ გააჩნიათ. ამდენად, ამ შენიშვნების თარგმანის მოტანა და კომენტირება დიდ ადგილს დაიჭერდა, მთავარ სათქმელს კი ბევრს არაფერს შემატებდა. მეტი ყურადღება დაევთმე თავად ანდაზებსა და სენტენციებს, თუმცა ლ. ვარნერის ზოგიერთი შენიშვნის შესახებ მაინც მომიხდება საუბარი.

ლ. ვარნერი შენიშვნებში აღმოსავლური პარემიებისა და ლექსიკის გარდა ბერძნულ გამონათქვამებსაც იმონებს, რომლებიც ჩემი ყურადღების მიღმა დარჩა. მათი რიცხვი დიდი არ გახლავთ. ვინაიდან „ასი ანდაზისა და სენტენციის“ ძირითადი წყარო „გოლესთანია“, მხედველობის არეში უპირატესად სპარსული და არაბული გამონათქვამები და არაკები მოექცა.

ლ. ვარნერის ანდაზებისა და სენტენციების სპარსულ დედანს ქართული პნკარედული თარგმანი დაეურთე. აზრის უკეთ გადმოსაცემად ზოგან კვადრატულ ფრჩხილებში მოცემულია ნავარაუდები სიტყვა. წინა თავისგან განსხვავებით, ნიმუშები ლათინური ტრანლიტერაციის გარეშეა მოცემული; გამონაკლისია ცალკეული ლექსიკური ერთეულები, რომლებზეც ლ. ვარნერი შენიშვნებში საუბრობს. სავარაუდოდ, ამ ნაწილს სპარსულის არმცოდნე მეტი დაინტერესებული მკითხველი უნდა ჰყავდეს, ვიდრე სპარსულ ენაზე მოცემულ სენტენციას, რომელსაც იქვე ქართული თარგმანი ახლავს.

რამდენიმე იმ 41 ნიმუშს შორის, რომელიც „გოლესთანადან“ არ არის, სპარსული კლასიკური ლექსის სტრუქტურას ამჟღავნებს, მაგრამ ყველას იდენტიფიცირება ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა. ამ წიგნის ერთ-ერთი მიზანიც სწორედ ეს არის: გააცნოს საზოგადოებას ლევი ვარნერის უცნობი თუ მივიწყებული კრებული, რათა შესაძლებელი

გახდეს კომპეტენტურ პირთა აზრისა და რჩევის გათვალისწინება. ამ გზით, იქნებ დადგინდეს ამა თუ იმ გამონათქვამის ავტორი ან წყარო.

Proverbiorum & Sententiarum PERSICARUM CENTURIA.

I.

که نمک خوری دمکدان مشکن

In loco, ubi sal comedis, salinum ne frangito.

NOTA.

Benefacta non sunt compensanda malefactis. Sal unà comedere dicitur, qui familiariter aliquo utitur. Quomodo Demostheni etiam, & Chrysostomo *δαῖν παρὰ-σώτων*, *sedales, convivoresque* dicuntur. A *دمک* sal formatur *دمکدان* salinum; uti à *شمع* *candela*, *شمعدان* *candelabrum*, &c. Arabes ita: *الجب الذي شربتي منه الماء لا كرمي فيه حجر* In puteum, ex quo aquam bibisti, non conjicies lapidem.

II.

اگر صد سال کبر آتش فروز اگر یکدم آدسی
افتد بسوزد

Licet Gaber per centum annos accendat ignem, tamen si vel semel in eum incidat, comburitur.

NOTA.

Facetum est quod in *كلستان* traditur, & ad sensum huius proverbii facit. *مثل سبأ کوش را گفتند*
A *ترا*

جای که نمک خوری نمکدان مشکن

სადაც მარილს (შე)ჭამ, იქ სამარილეს ნუ დაამტკრევ.⁴⁶

II

اگر صد سال کبر آتش فروزد اگر یکدم اندر می افتد بسوزد

ურჯულომ ასი წელი რომ ანთოს ცეცხლი, ერთი
ნამითაც რომ ჩაეარდეს შიგ, [მანინც] დაინვება.

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 15)⁴⁷

ეს სენტენცია დეჰხოდასაც აქვს შეტანილი თავის ოთხ-ტომეულში (დეჰხოდა 1978: 219) და ორ ლიტერატურულ წყაროს - „ვის ო რამინსა“ და საადის - უთითებს, აღნიშნავს რა, რომ აზრობრივ დამთხვევასთან გვაქვს საქმე:

اگر صد سال کبر آتش فروزد سرانجامش همان آتش بسوزد
ურჯულომ ასი წელიც რომ ანთოს ცეცხლი,
საბოლოოდ იგივე ცეცხლი დაწვავს.

(„ვის ო რამინ“)

اگر صد سال کبر آتش فروزد اگر یکدم در آن افتد بسوزد
ურჯულომ ას წელს რომ ანთოს ცეცხლი,
ერთი ნამითაც შიგ თუ ჩაეარდა, დაინვება.

(საადი)⁴⁸

⁴⁶ლ. ვარნერი აქვე უთითებს სინონიმურ არაბულ გამონათქვამს: الجب الذي شربت منه الماء لا ترمي فيه حجر (უნდა იყოს: لا ترمي فيه حجر) - „ჭამი, რომლიდანაც წყალს სვამ, ქვა არ ჩააგდო“ (ვარნერი 1644: 1).

⁴⁷ყ. ოუსეფის რედაქციით გამოცემული „გოლესთანი“ ოდნავ განსხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს (ოუსეფი 1998: 69):

اگر صد سال کبر آتش فروزد اگر یکدم اندر می افتد، بسوزد
ურჯულომ ასი წელი ცეცხლი რომ ანთოს,
რთუც ერთი ნამით მასში ჩაეარდება, დაინვება.

⁴⁸დეჰხოდა საადის ამ ბეითის ლ. ვარნერისაგან განსხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს, რომელიც უფრო მართებული ჩანს.

ლ. ვარნერს შენიშვნაში, წყაროს მითითებით, „გოლეს-
თანის“ იმავე არაკიდან მოაქვს მონაცემები, რომლის ერთ-
გვარ დასკვნასაც წარმოადგენს ზემოთ ციტირებული ბეი-
თი. სპარსულ დედანს ლათინური თარგმანიც ახლავს. I კა-
რის მე-15 არაკის შესაბამისი მონაცემები მომაქვს უცვლელად,
ლ. ვარნერის ორთოგრაფიით. აქვე ვურთავ პნკარედულ
თარგმანს:

میں سپاہ کوش را کفایت ترا ملازمت شیر بجہ کار افتادہ کنت تا فضلہ صینش
بخورم و از شر دشمنان در پناہ او زندگانی⁴⁹ میکنم کفایت اکون کہ بظل حمایتش در
امدی و شکر نعمتش اعتراف نمودی چرا نزدیکتر نیای تا در حلقہ خلصت درآرد
و از بندگان مخلص شمارد کنت از بطش وی ایمن نیستم.⁵⁰

არაკი: ფოცხვერს უთხრეს: რას აქნევ ლომის ამალაში
ყოფნას? თქვა: მისი ნანადირევის ნარჩენებით რომ ვიკ-
ვებო და მტრების შარისგან მისი მფარველობის ქვეშ ვიც-
ხოვრო. უთხრეს: ახლა, როცა მისი მფარველობის ქვეშ იმ-
ყოფები და აღიარებ მისი წყალობის მადლიერებას, რა-
ტომ უფრო არ დაუახლოვდები, რათა რჩეულთა რიგებში
მიგილოს და ერთვულ ყმად მიგიჩნიოს? უპასუხა: მისი რის-
ხვისგან დაცული არ ვარ.

„გოლესთანადან“ ამ პასაჟის მოხმობის შემდეგ ლ. ვარ-
ნერი საადის ბეითში გამოყენებული სიტყვის گبر (gabr -ურ-
ჯულო; ზოროასტრელი) ეტიმოლოგიის დადგენას ცდი-
ლობს, რისთვისაც თურქული და ებრაული ენების მონაცე-
მებსაც იშველიებს.

სპარსულ ტექსტში ეს განსხვავება ხაზგასმულია, თუმცა მისი
ასახვა ქართულ თარგმანში შეუძლებელია.

⁴⁹ აქ დეფისი აშკარად კორექტურა უნდა იყოს.

⁵⁰ „გოლესთანის“ ამ მონაცემების განსხვავებული რედაქციაა მო-
ცემული ყ. ოუსეფისთან (ოუსეფი 1998: 69). განსხვავებული ნა-
კითხვები ხაზგასმულია:

سپہ گوش را بر سپند کہ ملازمت صحبت شیرت بہ چہ وجہ اختیار آمد؟ کنت: تا فضلہ صینش
می خورم و از شر دشمنان در پناہ صوالتش زندگانی می کنم. کفایت: اکون کہ بہ ظل حمایتش
درآمدی و بہ شکر نعمتش اقرار کردی چرا نزدیکتر نیایی تا بہ حلقہ خلصت در آرد و از
بندگان مخلص شمارد؟ کنت: از بطش او همچنان ایمن نیستم.

مونن بئگ بى ھنكام برداشت نميدانند كه چند از شب گذشت

*მუეძინმა უდროოდ ამოიღო ხმა -
არ იცის ღამის რა [ნაწილმა] გაიარა.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 19)⁵¹

შენიშვნაში ლ. ვარნერი საადის ამ გამონათქვამის შესახებ არაფერს ამბობს, მას მხოლოდ იმისთვის იყენებს, რომ მუსლიმთა დილის ლოცვაზე ისაუბროს; არაბულ ენაზე მოაქვს ლოცვის დასაწყისი ფორმულები ლათინური თარგმანითურთ.

IV

بيدار مردم شدن عيب نيست وليكن چندان كه كويند بس

*ხალხში გამოჩენით არაფერი დაშავდება, მაგრამ არა
იმდენჯერ, რომ თქვან: „კმარა!“*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 28)

ეს ბეითი აღებულია მითითებული არაკის დასკვნით ნაწილიდან. შენიშვნაში გამონათქვამის განმარტების შემდეგ ლ. ვარნერი ამ მოკლე არაკის პროზაულ ნაწილსაც იშველიებს, კერძოდ, მუჰამედ წინასწარმეტყველის სიტყვებს აბუ ჰურაირას⁵² მიმართ („მომინახულე იშვიათად, სიყვარული გაგიძლიერდება“; „აბუ ჰურაირა, მომინახულე იშვიათად!“), რომელიც საადის არაბულ ენაზე აქვს მოცემული. ლ. ვარნერს არაბულადვე (თუმცა არაზუსტად) მოაქვს ეს სიტყვები და ლათინურად თარგმნის. შენიშვნა სრულდება ამ პასაჟის ბოლო წინადადებით (ლ. ვარნერი ამჯერად უთითებს წყაროს):

⁵¹ ბეითის მეორე მისრიის დასასრულს შეცდომაა. უნდა იყოს: است . . . که چند از شب گذشته است

აქ ზმნა ნამყო დროის ნაცვლად ნამყო შედეგობითის ფორმით უნდა იყოს წარმოდგენილი.

⁵² აბუ ჰურაირა - მუჰამედის თანმხლები პირი, რომელიც სამი წელი თან ახლდა ალაჰის მოციქულს.

هر روز میا تا محبت زیلت شود

ყოველდღე ნუ მოხვალ, რათა შენ მიმართ სიყვარული
გაიზარდოს.

V

بدین خوبی که افتابست هر کز نشنیده ام که کسی او را دوست گیرد مگر
در زمستان که محبوبست و محبوب⁵³

ხომ ასე კარგია მზე, არასოდეს გამიგია,
რომ ვინმეს შეჰყვარებოდეს, თუ არ ზამთარში,
როდესაც დაფარულია და საყვარელი.
(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 28)

ეს გამონათქვამიც II კარის 28-ე არაკიდან არის ალებუ-
ლი და, ფაქტობრივად, მოციქულისა და აბუ ჰურაირას დი-
ალოგის თემის გაგრძელებას წარმოადგენს. ასე რომ, ლ.
ვარნერმა ერთი, შედარებით მოკლე, არაკი ორ ბუდედ გაა-
ნაწილა და, ამასთან, მე-4 ნიმუშის შენიშვნაშიც გამოიყენა.

VI

چو اهنک رفتن کند جان پاک چه⁵⁴ بر تخت مردن چه بروی خاک⁵⁵

⁵³ ყ.ოუსეფის რედაქციით გამოცემული „გოლესტანის“ ტექსტი ამ
ადგილის განსხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს (ოუსეფი 1998: 99):
بدین خوبی که افتاب است [و] نشنیده [ام] که کسی او را دوست گرفته است [و] عشق [او] را
سبب آن که هر روز توان بدین مگر در زمستان که محبوبست و محبوب
ხომ ასე კარგია მზე, [მაგრამ] არ გავგვიგია, რომ ვინმეს მეგობრად
გაეხადოს და [შეჰყვარებოდეს. მიუგო: იმიტომ, რომ ყოველდღე
შეიძლება მისი დანახვა] ზამთრის გარდა, როცა დაფარულია და
საყვარელი.

⁵⁴ უნდა იყოს: ჯე.

⁵⁵ ყ. ოუსეფი მცირედად განსხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს
(ოუსეფი 1998: 59):

چو اهنک رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن, چه بر روی خاک
შესაძლოა, ეს უმნიშვნელო განსხვავება ლ. ვარნერის მიერ ხელ-
ნაწერის არასწორად ამოკითხვამ გამოიწვია ან მის ხელთ
არსებულ ხელნაწერში სწორედ ასე იკითხებოდა.

**როდესაც წმინდა სული წასვლას დააპირებს, სიკვდილს
გინდ ტახტზე უწევია, გინდ - მინაზე.**

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი I)

ამ ნიმუშისთვის დართული შენიშვნა საუკეთესო მაგალითია იმისა, თუ როგორ იყენებს ლ. ვარნერი ამა თუ იმ გამონათქვამს საბაზად საკუთარი მოსაზრებების წარმოდგენისთვის. შენიშვნა მთლიანად ეთმობა სიტყვას *khāk* – *მინა*) და მასთან დაკავშირებულ ფრაზოლოგიზმებს, როგორიცაა: *شما پای خاک* (*khāk-e pā-ye shomā* - თქვენთა ფერხთა მტვერი), *خاک بر سرش* (*khāk bar sarash* - *მინა [დაეყაროს] თავზე*) და *მისტ*. საილუსტრაციოდ მოხმობილია ბეითი თურქული პოეზიიდან (ლათინური თარგმანით, ავტორის მითითების გარეშე), ბეითი სპარსული ლექსიდან (წყარო გაურკვეველია), რომელიც იმამ ალის უკავშირდება. ლ. ვარნერი გამოთქმას „ფერხთა მტვერი“ უდარებს მათეს სახარების ერთ ადგილს, რომელსაც ბერძნულ ენაზე იმონმებს: „და უკუეთუ არავინ შეგინწყნარნეს თქუენ და არცა ისმინეს სიტყუანი თქუენნი, გამო-რაი-ხვიდოდით მიერ სახლით, გინა მიერ ქალაქით, განიყარნეთ *მტუერი ფერხთა თქუენთაი*“ (თავი 10, მუხლი 14).

VII

قرار بر کف آزاکن نکیرد مل نه صبر در دل عاشق نه آب در غریب⁵⁶

ვერ გაჩერდება ქონება აზატთა ხელისგულზე, ვერც მოთმინება - შეყვარებულ გულში, ვერც ნყალი - საცერში.

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 13)

ყ. იუსეფის რედაქცია ლ. ვარნერის ვარიანტს ემთხვევა (იუსეფი 1998: 67). დეჰხოდას კი ეს აფორიზმი უმნიშვნელო განსხვავებით (ა წინდებულის ნაცვლად - წინდებული ა) აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 1158):

⁵⁶ ეს ნიბუში გამოჩნეულია იმით, რომ ალექს სიტყვის თავში მადდა ახლავს, რაც ამ კრებულში იშვიათად ხდება.

قرار در کف از انگان نگیرد مال نه صبر در دل عشق نه آب در غریب

VIII

بخت و دولت قرین یکدیگر اند هر کرا بخت نیست دولت نیست

ბედი და დოვლათი თანამდევენი არიან - ვისაც ბედი არა აქვს, არც დოვლათი გააჩნია.

ეს გამონათქვამი საადის „გოლესთანში“ არ არის, თუმცა პირველი კარის 29-ე არაკში არის მისრა, რომელიც ერთგვარად ეხმაურება ლ. ვარნერის მიერ ფიქსირებულ სენტენციას:

بخت و دولت به کاردانی نیست
ბედი და დოვლათი საქმის ცოდნით არ მოდის.

IX

اگر بهر سر مویت دو صد هنر باشد هنر بکار نیاید چو بخت بد باشد

გინდაც შენი თმის თითოეულ ღერზე ორასი ნიჭი მოდიოდეს, ნიჭი საქმეს ვერ უშველის, თუ ცუდი ბედი გაქვს.
(„გოლესთანი“, კარი III, არაკი 28).

ეს ბეითი ყ. იუსეფის მიერ დადგენილ კრიტიკულ ტექსტში არ იკითხება. მას იცნობს მოჰამადალი ფორუყის მიერ გასწორებული ტექსტი, თუმცა განსხვავებული წაკითხვით (ფორუყი: 110):

اگر بهر سر مویت صد خرد باشد خرد بکار نیاید چو بخت بد باشد
თუნდაც შენი თმის თითოეულ ღერზე ასი ~~ჭკუა~~ მოდიოდეს, ~~ჭკუა~~ საქმეს ვერ უშველის, თუკი ცუდი ბედი გაქვს.

ეს ბეითი, ასეთივე სახით, დასტურდება რ. ალიევის მიერ დადგენილ ტექსტში (ბოლდირევი 1959: 244), მაგრამ იქ არაკი რიგით 27-ეა.

ეს ბეითი რომ საადის ეკუთვნის, დეჰზოდა და შოქურ-ზადეც ადასტურებენ (შოქურზადე 1993: 96). ეს უკანასკნელი ზუსტად იმეორებს ლ. ვარნერის წაკითხვას, განსხვავებით დეჰზოდან, რომელსაც პირველ მისრაში სიტყვების განსხვავებული რიგი აქვს მოცემული (დეჰზოდა 1978: 195):

اگر بهر سر مویت هنر دو صد باشد هنر بکلر نیاید چو بخت بد باشد

X

هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد بیگمان عیب تو پیش دگران
خواهد برد

*ვინც სხვათა აუგი შენამდე მოიტანა და ჩამოთვალა,
შენს აუგს უეჭველად სხვასთან მიიტანს.*
(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 4)

ეს სენტენცია, ასეთივე სახით და საადიზე მითითებით, მოცემულია დეჰზოდანთან (დეჰზოდა 1978: 1966). შოქურზადე ბოლური აბუ ჰამიდ ალ-ლაზალის (1058-1111) „ბედნიერების ალქიმიიდან“ იმონებებს ბეითის მცირედ განსხვავებულ ვარიანტს როგორც სინონიმურ გამონათქვამს (შოქურზადე 1993: 729):

هر که عیب دیگران به تو آرد عیب تو نیز به دیگران برد

*ვინც სხვათა ნაკლს შენამდე მოიტანს, შენს ნაკლსაც
სხვებამდე მიიტანს.*

هر که عیب نگران نزد تو آورد و شمرد

به یقین عیب تو پیش نگران خواهد برد

*ვინც სხვათა ნაკლი შენამდე მოიტანა და ჩამოთვალა,
შენს ნაკლს ნამდვილად სხვამდე მიიტანს.*

(საადი)

შენიშვნაში ლ. ვარნერი მსგავსი შინაარსის არაბულ სენტენციებს იმონებებს და მათ ლათინურ ენაზე თარგმნის:

من نقل اليك قد نقل عنك

ვინც შენამდე მოიტანა [ამბავი], შენ შესახებ ის ჰყვებოდა.

57 من يخبرك بشتم عن احد فهو الشاتم

ვინც შენ გაცნობა ვინმეს ლანძღვა, ის არის მლანძღველი.

XI

بدست آهن تفته کردن خمیر به از دست بر سینه پیش امیر

ჯობს ხელით ზელდე გავარვარებულ რკინას, ვიდრე
ემირის წინაშე მკერდზე ხელმიდებული იდგე.

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 36)

ეს არაკი ლ. ვარნერმა თითქმის მთლიანად გამოიყენა: დასკვნითი ბეითი კრებული მეთერთმეტე ნიმუშად გაიტანა, ხოლო პროზაული ნაწილი შენიშვნაში წარმოადგინა ლათინური თარგმანით. ამასთან, წყაროსაც უთითებს. საადის ამ არაკიდან ლ. ვარნერს გამოტოვებული აქვს ორი ბეითი და, აგრეთვე, პროზაული ნაწილის ბოლო წინადადება, რომელიც „გოლესთანისთვის“ ჩვეული რიტმული პროზით არის გადმოცემული: „ბრძენებს უთქვამთ: საკუთარი პურის ჭამა და ჯდომა სჯობს [სხვის] სამსახურად ოქროს ქამრის შემორტყმას“ (იუსეფი 1998: 83).

არაკის პროზაული ნაწილის ტექსტი, რომელიც ლ. ვარნერს მოაქვს, რამდენადმე განსხვავდება ყ. იუსეფის რედაქციისგან:⁵⁸

57 უნდა იყოს: من يخبرك بشتم عن احد فهو شاتم

58 دو برادر یکی خدمت سلطان کردی و دیگر به سعی بلزو [تان] خوردی. برای توانگر گفت
درویش را: چرا خدمت نکدی تا مشقت کار کردن برهی؟ گفت: تو چرا کار نکدی تا از منابت
خدمت رهایی یابی؟ که حکما گفته اند: نان خود خوردن و نشستن به از کمر زرین بخدمت
یستن. (იუსეფი 1998: 83). ლ. ვარნერთან არაკის დასაწყისში

მოცემულია დეტალი, რომელიც „გოლესთანის“ კრიტიკულ გამოცემაში არ არის. ამ უკანასკნელში ეგვიპტე არ იხსენება, ხოლო არაკი ასე იწყება: „ორი ძმიდან ერთი სულთნის სამსახურში იყო, მეორე კი მკლავის ძალით ჭამდა პურს.“ ამ ორი რედაქციის შედარება გვაფიქრებინებს, რომ ლ. ვარნერის ხელთ არსებული ხელნაწერი მეტ დეტალებს შეიცავდა.

ნო ბრანდ ბოდნდ დრ მვსრ იკი ჯმტ სლტნ კრდი ვ დიკრი ბსეი ბზო ნან
ჯორდი ბლი აინ ტოანკრ დროშ რა კტტ ჯრა ჯმტ ნკნი ტა აზ მშტტ კლრ კრდნ
ბრჱი კტტ ტო ჯრა ტრკ ჯმტ ნკნი ტა აზ მშტტ ჯმტ ჯლსს ბლი

ეგვიპტეში ორი ძმა იყო. ერთი სულთანს ემსახურე-
ბოდა, მეორე კი მკლავის ძალით პურს ჭამდა. ერთხელ ამ
შეძლებულმა დერვიშს [ძმას] უთხრა: რატომ არ იმსახუ-
რებ, რომ გათავისუფლდე ჯაფა-გარჯისგან? [ძმამ] უთხ-
რა: შენ რატომ არ დაანებებ თავს სამსახურს, რომ მსა-
ხურების დამცირებისგან თავი დაიხსნა?

XII

ينطق ائمی بهتر است از دواب دواب از تو به کر نکوی صواب

მეტყველების [უნარით] სჯობს ადამიანი პირუტყვს,
პირუტყვი გჯობს შენ, თუ მართლად არ იტყვი.
(„გოლესტანი“, დასაწყისი)

ლ. ვარნერს შენიშვნაში „გოლესტანიდან“ კიდევ ერთი
ბრძნული გამონათქვამი მოაქვს, რომელიც, აგრეთვე, „და-
საწყისის“ იმავე მონაკვეთიდან არის აღებული და უკვე ცი-
ტირებულ აფორიზმს ორი ბეითით უსწრებს წინ:

سخن مزن بی تمل بکفتار م نکو کوی اگر نیر کوی چه غم⁵⁹
სიტყვას დაუფიქრებლად ნუ იტყვი საუბრისას, კეთი-
ლად თქვი, თუ გვიან იტყვი, რა არის სადარდებელი?

XIII

بغر توبه توان رستن از عذاب خدای ولیک می نتوان از زبان مردم رست

მონანიებით, შეიძლება, ღვთის სასჯელს დააღწიო თავი,
მაგრამ ხალხის ენას ვერ დაეხსნები.
(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 22)

⁵⁹ „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი ამ ბეითის ოდნავ განსხვა-
ვებულ ვარიანტს გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 56):

مزن بی تمل به گفتار م نکو گروگر نیر کوی چه غم؟

ეს სენტენცია ლ. ვარნერს კომენტარის გარეშე მოაქვს. „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი განსხვავებულ წაკითხვას არ იძლევა.

XIV

پای در زنجیر پیش دوستان به که بییکان⁶⁰ در بوستان

*ჯობს ფეხშეზორკილი მეგობრებთან იყო, ვიდრე -
წალკოტში უცხოთა შორის.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 30)

ლ. ვარნერი ამ სენტენციისთვის დართულ მოკლე შენიშვნაში ყურადღებას ამახვილებს სიტყვაზე بوستان (būstān - წალკოტი) და მის ეკვივალენტებზე სხვა ენებში.

XV

اگر دنیا نباشد درمندیم اگر باشد بمهرش پای بندیم

*თუ ქონება არ არის, ვდარდობთ; თუ არის - მის
სიყვარულს ვემონებით.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 27)

ეს ბეითი ირანელ პარემიოგრაფებსა (დეჰხოდა 1978: 214; შოქურზადე 1993: 104) და ყ. იუსეფის „გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში (იუსეფი 1998: 98) ოდნავ განსხვავებული სახით აქვთ ფიქსირებული, კერძოდ, მეორე მისრა იწყება „და“ კავშირით, რასაც ლექსის ზომაც მოითხოვს:

اگر دنیا نباشد درمندیم و اگر باشد بمهرش پای بندیم

თუ ქონება არ არის, ვდარდობთ;

და თუ არის - მის სიყვარულს ვემონებით.

⁶⁰ უნდა იყოს: با بیگانگان. ლ. ვარნერი b (bā) წინდებულის ნაცვლად შეცდომით იყენებს ā (be) წინდებულს.

ლ. ვარნერი შენიშვნაში განმარტავს, რომ, საერთოდ, دڻيا (donyā) „ქვეყნიერებას“ ნიშნავს, მაგრამ აქ „ქონების“ მნიშვნელობით არისო და ამ სიტყვის მეშვეობით ნაწარმოებ კომპოზიტზეც (دڻيا دار - donyā dār - მქონებელი, ქონების პატრონი, შეძლებული) ამახვილებს ყურადღებას, ასახელებს ამავე მნიშვნელობის და ანალოგიური წარმოების კომპოზიტს (داردار - māldār).

XVI

اگر خویشتن را ملامت کنی ملامت نباید شنیدن ز کسی

*თუკი საკუთარ თავს გაკიცხავ, არავისგან არ მოგიწევს
კიცხვის მოსმენა.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 28)

საადის ამ ბეითში ზედმეტია განუსაზღვრელობის არტიკლი, რომელიც ბოლო სიტყვას (كاس - kas) ერთვის. ლ. ვარნერი აქ კვლავ არ (ვერ?) ითვალისწინებს სპარსული ლექსის ზომას. ირანელ პარემიოგრაფებსა და „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტის ავტორს ეს სიტყვა განუსაზღვრელობის არტიკლის გარეშე აქვთ მოტანილი.

საინტერესოა, რომ „გოლესთანის“ ტექსტში ეს სენტენცია მოსდევს ლ. ვარნერის კრებულში რიგით მეოთხე ნიმუშად ფიქსირებულ ბეითს. ფაქტობრივად, მეორე კარის 28-ე არაკი სამ ბუდედ არის დანაწევრებული (მე-4, მე-5 და მე-16 ნიმუშები).

XVII

خیری کن ای فلان و غنیمت شمار عمر زان پیشتر که بک بر آید فلان نماد

*სიკეთე ჰქმენ, მავანო, და სიცოცხლე ნადავლად ჩათვალე
მანამ, სანამ ხმა გაეარდება, რომ მავანი აღარ არისო.*

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 2)

შენიშვნაში კვლავ მეცნიერულ დაკვირვებებზეა საუბარი. ამჯერად, ლ. ვარნერი ყურადღებას ამახვილებს სენტენციაში წინდებულისა და ნაცვალსახელის შერწყმულ ფორმაზე (ان < ان), ანალოგიურ შემთხვევებზე (კავშირი + წინდებული: از < از) და დასძენს, რომ ეს უკანასკნელი განსხვავდება იმისგან, რაც მოცემულია სენტენციაში:

مبين ان بيحمت⁶¹ را كه هرگز نخواهد دید روی نيك بختی
 ვერა ხედავ იმ უღირსს, ვერასოდეს რომ ვერ იხილავს
 ბედნიერებას?⁶²
 („გოლესტანი“, კარი I, არაკი 16)

როგორც ჩანს, ლ. ვარნერს ხელთ ჰქონდა „გოლესტანის“ ხელნაწერი, სადაც იკითხებოდა **بيحمت**. „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის მიხედვით, ამ ბეითში სხვა, თუმცა სინონიმური მნიშვნელობის, ლექსიკური ერთეული უნდა იყოს:

مبين ان بي مروّت را كه هرگز نخواهد دید روی نيك بختی
 ვერა ხედავ იმ უღირსს, ვერასოდეს რომ
 ვერ იხილავს ბედნიერების სახეს?
 (იუსეფი 1998: 70)

XVIII

خر عيسى اكر بمكه رود چون بيلد هنوز خر باشد

*იესოს ვირი მექაშიც რომ წავიდეს,
 როცა დაბრუნდება, კვლავინდებურად ვირი იქნება.*

⁶¹ აქ ორთოგრაფიული შეცდომაა. **بيحمت**-ის ნაცვლად უნდა იყოს: **بيهمت**

⁶² ეს კომენტარი უცნაური ჩანს (უფრო მკაცრად თუ ვიტყვით, ნაძალადევი). ლ. ვარნერის მიერ ციტირებულ ამ ბეითში კავშირისა და წინდებულის შერწყმის ნიმუში არსად არის. ვარნერის ორთოგრაფიით მოცემული **گز** (kaz, უნდა იყოს: **گز** -gez) სხვა არაფერია, თუ არა ნაწილი სიტყვისა **هگز** (hargez - არასოდეს, ვერასოდეს). ამ სიტყვის მნიშვნელობა თავად ვარნერს სწორად ესმის და მით უფრო გაუგებარია, რისთვის იყო საჭირო აქ ეს კომენტარი.

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი ოდნავ განსხვავებული ნაკითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 154), რომელსაც ირანული პარემიოგრაფიული კრებულებიც უჭერენ მხარს (დეჰხოდა 1978: 733; შოქურზადე 1933: 328):

خر عیسیٰ گرش به مگه یزند چون بیاید هنوز خر باشد
იესოს ვირი მექაშიც რომ წაიყვანონ,
როცა დაბრუნდება, კელავაც ვირი იქნება.

XIX

عاقبت کرک زاده کرک شود کرچه با انمی بزرک شود

*საბოლოოდ მგლის ნაშიერი მგლად იქცევა, გინდაც
აღამიანთან გაიზარდოს.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 4)

საადის ეს გამონათქვამი ასეთივე სახით არის ფიქსირებული ირანულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში. მასვე იზიარებს „გოლესტანის“ აკადემიური გამოცემა (იუსეფი 1998: 62).

ლ. ვარნერი ამ სენტენციის საილუსტრაციოდ არაბულ არაკს⁶³ იშველიებს, რომლის ლათინურ თარგმანსაც გვთავაზობს; აღნიშნავს, რომ ეს სენტენცია მოხდენილად აქვთ მოთხრობილი არაბებს ცხოველთა ისტორიაში⁶⁴ (ვარნერი 1644: 10):

⁶³ ვინაიდან ლ. ვარნერის მიერ ციტირებული არაბული ტექსტები ხშირად შეიცავს ორთოგრაფიულ (ზოგჯერ - სხვა სახისაც) შეცდომებს, ამდენად, არაბულ ენაზე ვრცელი მონაკვეთების აქ მოტანა მიზანშეუწონლად მივიჩნიე, რათა მათი გასწორებით და კომენტირებით წიგნის მოცულობა არ გაზრდილიყო.

⁶⁴ სავარაუდოდ, აქ უნდა იგულისხმებოდეს ალ-დამირის (1342-1405) „Hayāt al-hayawān“ - „ცხოველთა ცხოვრება“. ამ თხზულებისთვის ერთ-ერთ ნყაროს ცხოველთა ისტორიებით მდიდარი სპარსული ლიტერატურაც წარმოადგენდა.

შევედი უდაბნოში და უეცრად დედაბერი გამოჩნდა, ხელში მოკლული თხა და [მისი] დამგლეჯი მგლის ლეკვი ეჭირა. შევხედე მას და მითხრა: „იცო, ეს რა არის?“ ვუთხარი: „არ ვიცი“. მითხრა: „ეს მგლის ნაშიერია, რომელიც ჩვენ ავიყვანეთ. ჩვენ შორის შემოვიყვანეთ და ჩვენი თხის რძით გამოვკვებეთ. და როდესაც გაიზარდა, მოკლა ის [თხა]. და ვთქვი ამაზე ლექსი. ვთქვი: „რა არის ის?“ და ნავიმღერე: „დაგლიჯე ციკანი და ხალხს გული ატკინე. და ეს მაშინ, როცა ჩვენი თხის გამოზრდილი იყავი, მან გკვება, ჩვენს შორის აღიზარდე. ვინ გაგაგებინა, რომ მამაშენი მგელია?“ თუკი ბოროტება თანდაყოლილი თვისებაა, მაშინ აღზრდა უსარგებლოა.

XX

شمسیر نیک ز آهَن بد چُون کُند کسی

კარგ ხმაღს ცუდი რკინისგან როგორ გააკეთებს კაცი?
(„გოლესთანი“, კარი 1, არაკი 4)

ეს გამონათქვამი ბეითის პირველი მისრას წარმოადგენს. მეორე მისრა ამავე ნიმუშის შენიშვნაშია ციტირებული წყაროს მითითებით, თუმცა არასრული სახით:

نَکسِ بتریبِت نشود ای حکیم کسی⁶⁵

არაკაცი წვრთნით კაცად ვერ იქცევა.

ეს მისრა სრული სახით არის წარმოდგენილი „გოლეს-თანის“ კრიტიკულ ტექსტში (იუსეფი 1998: 62) და ირანელ პარემიოგრაფთა კრებულებში (დეჰხოდა 1978: 1031; შოქურზადე 1933: 664):

شمسیر نیک ز آهَن بد چُون کُند کسی نَکسِ بتریبِت نشود ای حکیم کسی

კარგ ხმაღს ცუდი რკინისგან როგორ გააკეთებს კაცი?
არაკაცი წვრთნით, ჰოი, ბრძენო, კაცად ვერ იქცევა.

⁶⁵ უნდა იყოს: نَکسِ انْهْ განუსაზღვრელობის მარკერი ზედმეტი.

ლ. ვარნერი ამ ბეითის მომღევნო ბეითსაც იყენებს 22-ე ნიმუშის შენიშვნაში.

XXI

اهنی را که موریاته بخورد نتوان برد ازو بصیقل زنگ

*რკინას, რომელსაც ჟანგი შეჭამს,
ქლიბით ჟანგს ვერ გადააცლი.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 18)

ამ ბეითის მომღევნო ბეითი ლ. ვარნერს შენიშვნაში აქვს მოტანილი სენტენციის აზრის ნათელსაყოფად, ამასთან, წყაროსაც უთითებს.

با سیاه دل چه سود گفتن و عظمی نرود اهنی در سنگ
რა სარგებელი აქვს გულქეასთვის ქადაგებას?
- რკინა ქვაში ვერ შეაღწევს.

„გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი ამ ბეითის მეორე მისრის განსხვავებულ წაკითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 93):

با سیاه دل چه سود گفتن و عظمی نرود میخ آهنین در سنگ
რა სარგებელი აქვს გულქეასთვის ქადაგებას?
- რკინის ლურსმანი ქვაში ვერ შეაღწევს.

კრიტიკული ტექსტისგან მცირედ განსხვავებულ ვარიანტს ვხვდებით დეჰხოდასთან (დეჰხოდა 1978: 75). განსხვავდება წინდებულები და რთული ზმნის ზმნური ნაწილები:

بر سیاه دل چه سود خواندن و عظمی نرود میخ آهنین بر سنگ

ლ. ვარნერი შენიშვნაში კიდევ ერთ სინონიმურ გამონათქვამს იმონებს, რომელიც კვლავ „გოლესთანიდან“ არის აღებული (კარი VII, არაკი 1):

هیچ صیقل نگو نخواهد کرد اهنی را که بد کهر بشد

ვერანარი ქლიბი ვერ გააკეთილშობილებს რკინას,
რომელიც ცუდი წარმოშობისაა.

„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში (იუსეფი 1998: 154)
პირველ ბეითში განსხვავებული ზმნა იკითხება:

هیچ صیقل نگو نداند کرد آهنی را که بد گهر باشد
არც ერთმა ქლიბმა არიცის, [როგორ] გააკეთილშობი-
ლოს რკინა, რომელიც ცუდი წარმოშობისაა.

ეს სენტენცია მცირედი განსხვავებით დეჰხოდასაც
აქვს შეტანილი თავის ოთხტომეულში (დეჰხოდა 1978:
2017), თუმცა საადის ავტორობა მითითებული არ არის:

هیچ صیقل نگو نداند آهنی را که بد گهر باشد
ვერცერთი ქლიბი კეთილშობილად ვერაქცევს
რკინას, რომელიც ცუდი წარმოშობისაა.

XXII

گر چه سیم و زر ز سنک آید همی در همه منکی نباشد زر و سیم

თუმცა ვერცხლი და ოქრო ქვისგან გამოდის, ყველა ქვა
ვერცხლსა და ოქროს არ შეიცავს.

(„გოლესთანის“, კარი VII, არაკი 6)

შენიშვნაში ლ. ვარნერი განმარტავს გამონათქვამს,
რის შემდეგაც კიდევ ერთი, სინონიმური, სენტენცია მო-
აქვს „გოლესთანისდან“ (კარი I, არაკი 4):

باران که در لطافت طبعش خلاف نیست در باغ لاله روید و در شوره بوم خسی
ნეიმა, რომლის მადლიან ბუნებაში წინააღმდეგობრივი
არაფერია, ბაღში ტიტას აღმოაცენებს და მლაშობზე -
ქაცვს⁶⁶.

⁶⁶ამ ბეითის მცირედ განსხვავებული ვარიანტი დეჰხოდასაც აქვს
შეტანილი თავის ოთხტომეულში (დეჰხოდა 1978: 357). მეორე
მისრის უკანასკნელი სიტყვა განუსაზღვრელობის არტიკლის

اقلان را گفتند ادب از که آموختی گفت از بی ادبان

ლოცმანს ჰკითხეს: „ზრდილობა ვისგან ისწავლე“? თქვა:
„უზრდელებისგან“.

(„გოლესთანის“, კარი II, არაკი 20)

ეს ანდაზა ირანულ პარემიოგრაფებსაც აქვთ ფიქსირებული. დეჰხოდა არ უთითებს ავტორის ვინაობას (დეჰხოდა 1978: 1366), შოქურზადე კი საადისაც ასახელებს და გამო-
ნათქვამიც სრული სახით მოაქვს (შოქურზადე 1993: 607):

اقلان را گفتند: ادب از که آموختی؟ گفت: از بی ادبان که هر چه از فعل ایشان
در نظرم نپسند آمد از آن پرهیز کردم

ლოცმანს ჰკითხეს: „ზრდილობა ვისგან ისწავლე?“ მი-
უგო: „უზრდელებისგან, რადგან, მათ ქმედებათაგან,
რაც საძრახისად მეჩვენა, იმის ჩადენას ვერიდებოდი“.

ამ პოპულარული გამონათქვამის მეორე ნაწილი ლ. ვარნერს შენიშვნაში აქვს გატანილი და უთითებს წყაროს - „გოლესთანის“. საინტერესოა, რომ ლ. ვარნერისეულ ვარი-
ანტში წარმოდგენილი ზმნა کردن اجتناب (ejtenāb kardan - თავის
არიდება) არც ირანულ პარემიოგრაფებთან და არც
„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში არ გვხვდება:

هر چه از ایشان در نظرم نپسند آمد از فعل ان اجتناب کردم
رაც საძრახად მეჩვენა მათგან, იმის გაკეთებას თავი
ავარიდე.

დეჰხოდასა და შოქურზადეს ამ ზმნის ნაცვლად მისი
სინონიმი کردن پرهیز (parhiz kardan - თავის არიდება/თავის შე-
კავება) აქვთ, ხოლო „გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში

გარეშეა, ხოლო მლაშობის აღსანიშნავად მოცემულია იმავე
ძირზე - شوره (shūre-) ადგილის სახელების მანარმოებელი زار (zār)
სუფიქსის დართვით მიღებული زار شوره (shūre-zār).

پارن که در لطافت طبعش خلاف نیست در باغ لاله روید و در شوره زار خس

ასევე სინონიმური მნიშვნელობის ზმნა احتراز (ehtcrāz kardan - თავის შეკავება) არის მოცემული (იუსეფი 1998: 95).

„გოლესთანის“ სენტენციის კომენტირებას წინ უსწრებს ლ. ვარნერის შენიშვნა: არაბებს ეს ასე ესმითო და არაბულ ენაზე მოცემულია ლუკმანის არაკი ლათინური თარგმანით. ლ. ვარნერი მკითხველს უთითებს ერპენიუსის ანდაზების⁶⁷ 180-ე გვერდს, საიდანაც აღებული უნდა ჰქონდეს ეს არაკი:

كان يوما لقمان الحكيم يكلم أصحابه فساله رجل قليلا من اين تعلمت الادب
فقل لقمان من الذي ما له ادب⁶⁸

ერთ დღეს ბრძენი ლუკმანი ელაპარაკებოდა თავის მეგობრებს. ერთმა კაცმა მას ჰკითხა: „ვისგან ისწავლე ზრდილობა?“ თქვა ლუკმანმა: „იმისგან, ვისაც არ აქვს ზრდილობა“.

არაბული არაკის მოხმობის შემდეგ ლ. ვარნერი მასში გამოყენებული ზოგიერთი არაბული ფრაზის მნიშვნელობაზე საუბრობს. „გოლესთანიდან“ სენტენციის მეორე ნაწილის ციტირების შემდეგ კი აბ-ის (ზრდილობა; ლიტერატურა; ერუდიცია) მნიშვნელობებს განმარტავს და შენიშნავს, ეს სიტყვა აქ ზრდილობას უფრო ნიშნავს, ვიდრე ერუდიციასო.

XXIV

شمن عاقل به از دوست بی عقل است

ჭკვიანი მტერი სჯობს უჭკუო მეგობარს.

ეს აფორიზმი ამ სახით არც „გოლესთანში“ და არც სპარსულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში ფიქსირებული არ არის. თუმცა ამავე შინაარსის გამონათქვამი, სადაც

⁶⁷ იგულისხმება თომას ერპენიუსის მიერ ლეიდენში გამოცემული Locmani Sapientis Fabvlæ et Selecta Quaedam Arabvm Adagia, 1615.

⁶⁸ უნდა იყოს:

كان يوما لقمان الحكيم يكلم أصحابه فساله رجل قليلا من اين تعلمت الادب فقل لقمان من الذي ما له ادب

არაბული ლექსიკური ერთეული ('ākil) სპარსულით (dānā) არის ჩანაცვლებული, შოქურზადესაც აქვს ფიქსირებული (შოქურზადე 1933: 376) და დეჰხოდასაც თავისი „ანდაზე-ბისა და აფორიზმების“ მეორე ტომში (დეჰხოდა 1978: 814):

نشن دانا به از نادان دوست

მცოდნე მტერი სჯობს უვიც მეგობარს.

საყურადღებოა აფიფის მონაცემები. იგი ამავე შინა-არსის ორ აფორიზმს ასახელებს და მათ ავტორებსაც უთითებს. ირკვევა, რომ დეჰხოდასა და შოქურზადეს მიერ ფიქსირებული ვარიანტის წყარო ფირდოუსის „შაჰნამეა“ (მცირედი განსხვავებით) (აფიფი 1992: 377):

نشن دانا بهتر از دوست نادان است...

მცოდნე მტერი უკეთესია უვიც მეგობარზე.

ანალოგიური შინაარსის გამონათქვამი, აფიფის ცნობით, სანაისაც ჰქონია:

نشن دانا بهتر از دوستان کتا...

მცოდნე მტერი უვიც მეგობრებზე უკეთესია.

თავად ლ. ვარნერი ამ ნიმუშს ძალზე მოკლე კომენტარს ურთავს, კერძოდ, მოაქვს იმავე მნიშვნელობის არაბული ანდაზა, თანაც ლათინური თარგმანის გარეშე (ვარნერი 1644: 13):

...عقل اخير⁶⁹ من صديق جاهل

გონიერი მტერი უვიც მეგობარზე უკეთესია.

XXV

دوست را چندان قوت مده که اگر دشمن شود تواند که جفا کند

⁶⁹ არაბულ ზედსართავს خير არ გააჩნია ელასტივის ფორმა. ამდენად, აქ შეცდომაა, უნდა იყოს اخير და არა خير.

*მეგობარს ისე ნუ მოამძლავრებ, რომ, თუ მტრად
მოგეკიდა, შეძლოს დავჩაგროს.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 27)

ეს აფორიზმი ირანელი პარემიოგრაფების ყურადღე-
ბის მიღმა დარჩა. „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი კი
რამდენადმე განსხვავებულ წაკითხვას გვთავაზობს (იუსე-
ფი 1998: 79):

دوست را چندان قوت مده که اگر دشمن گردد بر تو غالب شود

*მეგობარს ისე ნუ მოამძლავრებ, რომ, მტრად თუ მოგე-
კიდა, შენზე გაიმარჯვოს.*

ვარნერის განმარტებით ეს იდეა ციცერონთანაც
გვხვდება.

XXVI

کوسفند از برای چوپان نیست بلکه چوپان برای خدمت⁷⁰ اوست

*ცხვარი მწყემსისთვის კი არ არის, არამედ მწყემსია
ცხვრის სამსახურისთვის.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 28)

შენიშვნაში ლ. ვარნერი მოკლედ - ერთი წინადადებით -
განმარტავს სენტენციის შინაარსს.

საადის ეს გამონათქვამი დეჰხოდასაც ამავე სახით
აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 1330).

XXVII

دروغ مصلحت آمیز به از راست فتنه انگیز

*მიზანშეწონილი ტყუილი სჯობს
შფოთის გამომწვევ სიმართლეს.*

⁷⁰ უნდა იყოს: خدمت

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 1)

ირანელი პარემიოგრაფები ლ. ვარნერის ვარიანტს უჭერენ მხარს. მცირედ განსხვავებულ წაკითხვას გვთავაზობს „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი (იუსეფი 1998: 58):

دروغی مصلحت آمیز به از راستی فتنه انگیز

აღსანიშნავია, რომ აფორიზმისათვის დართული შენიშვნა ლ. ვარნერის კრებულში მოცულობით ერთ-ერთი ყველაზე ვრცელი შენიშვნაა. აქ წარმოდგენია ლ. ვარნერის ეტიმოლოგიური დაკვირვებანი, მოსაზრებანი სახელთა თხზვის შესახებ. აქვე არის ნახსენები ჰ. ხავიერის თხზულებაც, რის თაობაზეც უკვე აღინიშნა.

XXVIII

یکی را بلطف امیددار کردن و بازش بنومیدی⁷¹ خسته خاطر کردن کار
خرمندان نیست

*ვინმეს წყალობით დაიმედება და კვლავ მისი
უიმედობით მოქანცვა ბრძენთა ნესი არ არის.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 13)

„გოლესტანის“ ყ. იუსეფის მიერ დადგენილ კრიტიკულ ტექსტში ამ ადგილის განსხვავებული წაკითხვაა მოცემული (იუსეფი 1998: 68):

مناسب سیرت ارباب همت نیست یکی را به لطف امیدوار کردن و باز به
نامیدی خسته گردانیدن.

*ღირსეულთათვის საკადრისი საქციელი არ არის კეთილგანწყობით იმედის მიცემა და კვლავ უიმედობით
ქანცის განწყვეტა.*

⁷¹ აქ ორთოგრაფიული შეცდომაა. უნდა იყოს: نامیدی به

შენიშვნა ისევ ლ. ვარნერის ლინგვისტურ დაკვირვებებს ეთმობა. იგი ყურადღებას ამახვილებს კომპოზიციასა და დერივაციაზე; სპარსულ თხზულ და წარმოქმნილ სახელებს ლათინურ და ბერძნულ ანალოგებს უძებნის; ხსნის განსხვავებას სიტყვათმანარმოებელ და უარყოფით პრეფიქსებს შორის.

XXIX

خری زاد خری زید خری مرد

ვირი დაიბადა, ვირმა იცოცხლა, ვირი მოკვდა.

ეს ანდაზა ირანელ პარემიოგრაფებსაც აქვთ ფიქსირებული თავიანთ კრებულებში (დეჰხოდა 1978: 738; შოქურზადე 1993: 333). ბაჰმანიარი განმარტავს ამ პარემიის შინაარსს და, ამასთან, საჭიროდ მიიჩნევს იმის აღნიშვნას, რომ ზმნის ფორმა ჯ (zīd) გამოყენებულია ნამყოფი ნიშნის (زیست - zīst) გადმოსაცემად (ბაჰმანიარი 1982: 231). მისი განმარტების თანახმად, ეს ანდაზა ისეთი ადამიანის მიმართ გამოიყენება, რომელმაც მთელი ცხოვრება უვიცობაში, უცოდინრობასა და სიბრყველეში გაატარა, არც რამ უნარი გამოუმჟღავნებია და არც ხეირი უნახავს მისგან ვინმეს.

შენიშვნაში ლ. ვარნერი ჰომეროსსაც იმონმებს. მერე კი განმარტავს, რომ სპარსულში არსებობს გამოთქმა „ვირი თაშდიდით“ (ანუ ორმაგად ვირი, მეტისმეტად ბრიყვი): خر با تاشدید (khar bā tashdid) (ვარნერი 1644: 16).

XXX

کند هر جنس با همه جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

ყველა ჯიში ყველანაირ ჯიშთან დაფრენს: მტრედის - მტრედთან, შევარდენი - შევარდენთან.

ლ. ვარნერის კრებულში ნიზამის ეს ბეითი არაზუსტად არის ციტირებული, რის შესახებაც უკვე აღვნიშნე წინა თავში.

გამონათქვამს თითქმის ყველა ირანული პარემიოგრაფიული კრებული იცნობს და, ამასთან, განსხვავებულ ნაკითხვებს არ ვხვდებით. თუმცა, კრებულების ერთი ნაწილი ამ ბეითის მხოლოდ პირველ მისრას ანიჭებს უპირატესობას, მეორე კი ფრჩხილებში ან სქოლიოში აქვს გატანილი (მაგ.: დეჰხოდა 1978: 1191).

ამ ბეითის სწორი ნაკითხვა კი ასეთია:

كجوتر با كجوتر باز با باز كند همجنس با همجنس پرواز
მტრედი - მტრედთან, შევარდენი - შევარდენთან -
ერთნაირი ჯიშისანი ერთად დაფრენენ.
(მოქურზადე 1993: 556).

ლ. ვარნერი შენიშვნაში მოკლედ განმარტავს გამონათქვამს, მოაქვს ბერძნული ადეკვატი, რომლის წყაროდაც, ჩანს, არისტოტელეს „რიტორიკას“ მიიჩნევს.

XXXI

عمل پادشاهان دو طرفت⁷² دارد امید نان و بیم جان و خلاف رای
خرمندانست ازین امید بدان بیم افتادن

*მეფეთა ქმედებას ორი მხარე აქვს: იმედი პურისა და
შიში სულისა და ბრძენთა აზრს ეწინააღმდეგება ამ
იმედის გამო იმ შიშში ჩავარდნა.*

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 16)

„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში ეს სენტენცია ასე იკითხება (იუსეფი 1998: 70):

⁷²აქ კორექტურასთან უნდა გვქონდეს საქმე, ბოლო თანხმოვანი ზედმეტი ჩანს. ამ მოსაზრებას ლ. ვარნერის მართებული ლათინური თარგმანიც უჭერს მხარს.

عمل پادشاه دو طرف دارد: [امید و بیم یعنی] امید نان و بیم جان خلاف

رای خرمندان باشد بدان امید در این بیم افتادن

მეფის ქმედებას ორი მხარე აქვს: [იმედი და შიში ანუ] იმედი პურისა და შიში სულისა და ბრძენთა აზრის სანინალმდეგო იქნება იმ იმედით ამ შიშში ჩაეარდნა.

შენიშვნა კვლავ ლ. ვარნერის ლინგვისტურ დაკვირვებებს ეთმობა. საბაბად გამოყენებულია სიტყვა پادشاه (pad(e)shāh - მეფე) და მისი სინონიმი شاه (shāh). ლ. ვარნერი აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა თამაშშიც გამოიყენება და გადადის საჭადრაკო ტერმინის شاه مات (shāh māt) ანალიზზე, სიტყვა მათის (māt) ეტიმოლოგიის ახსნაზე.

ამ შენიშვნაშივე ლ. ვარნერი უთითებს თ. ერპენიუსის მიერ თარგმნილ „სარაცილების ისტორიაზე“⁷³ (ვარნერი 1644: 129) და მოაქვს წინადადება არაბულ ენაზე, რომელიც დასტურდება ეს ფრაზა (shāh māt):

قد لا ح لي علي كوتر شاء مات⁷⁴

მომეჩვენა, ქოუსარზე⁷⁵ მოკვდა მეფე.

XXXII

رزك⁷⁶ اكر چه مقسوم است اما باسباب آن تعلق شرط است

⁷³ „სარაცილების ისტორია“ იაკობ გოლიუსმა არაბულ და ლათინურ ენებზე 1625 წელს გამოსცა ლეიდეში. ლათინური თარგმანი (Historia Saracenica) თ. ერპენიუსს ეკუთვნოდა. ეს იყო ერთ-ერთი პირველი თარგმანი, რომელიც არაბული ენიდან ლათინურად შესრულდა. თხზულების ავტორია კოპტი არაბი ჯირჯის ალ-მაქინი, იგივე გეორგ ალ-მაქინი, რომელსაც იბნ ამიდის სახელითაც იცნობდნენ. მისი ისტორიული ქრონიკები ორ ნაწილად იყოფა. „სარაცილების ისტორია“ მეორე ნაწილია, რომელიც, დიდწილად, სპარსი ავტორის აბუ-ტაბარის (გარდ. 923) ისტორიულ თხზულებას ეყრდნობა.

⁷⁴ უნდა იყოს: قد لا ح لي علي الكوتر شاء مات

⁷⁵ ქოუსარი - წყარო მუსლიმურ სამოთხეში.

**სარჩო თუმცაღა [უფლისგან] მოკერძებულია, მაგრამ
მისი მოპოვება პირობებთან არის დაკავშირებული.
(„გოლესთანნი“, კარი III, არაკი 28)**

ლ. ვარნერის მიერ ციტირებული გამონათქვამი გაუ-
მართავია. „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი ასეთ ნა-
კითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 122):

رزق اگر چه مقسوم است، به اسباب حصول آن [تعلق] شرط است...
თუმცაღა სარჩო [უფლისგან] მოკერძებულია, მაგრამ
მის მოპოვებას [გარკვეული] პირობები სჭირდება (პი-
რობაზეა დამოკიდებული).

ამ გამონათქვამის გამოძახილს ირანელ პარემიოგრა-
ფებთანაც ვხვდებით. ამ მხრივ, საინტიერესოა აფიფის მიერ
სპარსული პოეზიიდან შემოთავაზებული მასალა (აფიფი
1992: 414). იგი უთითებს მსგავს სენტენციას დიდაქტიკოსი
პოეტის იბნ იომინის (მე-13 ს.) დივანიდან:

رزق مقسوم است و وقت آن معين کرده اند
სარჩო მოკერძებულია [უფლისგან] და მისი დრო
განსაზღვრული აქვთ.

აფიფის იქვე მასუდ საად სალმანის (მე-11-12 სს.) დი-
ვანიდანაც მოაქვს ერთი ბეითი, რომლის მეორე მისრა „გო-
ლესთანის“ სენტენციას ეხმიანება:

بس قلق نیستم همی دانم رزق مقسوم است و بخت مقدور است
ძალიან გათვითცნობიერებული არ ვარ, [მაგრამ] ვიცი:
სარჩო მოკერძებულია და ბედი - წინასწარ განსაზღვ-
რულია⁷⁶.

⁷⁶უნდა იყოს: رزق - არაბ. რიზკი (rizq) - „(მრ. რ. არზაკ - „არსებო-
ბა“, „საარსებო საშუალება“) - ყურანში საარსებო საშუალება,
რომელსაც ალაჰი აძლევს ადამიანს. ალაჰის ერთ-ერთი ეპითეტია
„საზრდოს მიმცემი“ (არ-რაზზაკ)“ (ჯაფარიძე 1999: 163).

⁷⁷ მასუდ საად სალმანის ეს ბეითი დეჰხოდასაც აქვს შეტანილი
თავის ოთხტომეულში (დეჰხოდა 1978: 867).

აფიფი ასახელებს იბნ იომინის კიდევ ერთ მისრას, რომელიც მასუდ საად სალმანის ციტირებულ ბეითთან მსგავსებას ამჟღავნებს:

رزق مقسوم و وقت معلوم است

სარჩო მოკერძებულია და დრო - გარკვეული.

XXXIII

لعل سنگ است و ریک صحرا سنگ ایک اندر میان تفاوت هست

ლალი ქვაა და ტრამალის კენჭიც ქვაა, მაგრამ მათ შორის განსხვავება არსებობს.

შენიშვნაში ლ. ვარნერი ამ გამონათქვამს არ განმარტავს. ყურადღებას ამახვილებს მასში გამოყენებული კავშირის მოკვეცილ ფორმაზე; შენიშნავს, რომ *س-هست* იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც *س-است* და ამ უკანასკნელს უდარებს შესაბამის ებრაულ, ბერძნულ, ლათინურ და გერმანულ ფორმებს.

XXXIV

جهان ای برادر نمائد بکسی دل اندر جهان افرین بند و پس

ძმაო, ქვეყანა არავის შერჩება; გული სამყაროს შემოქმედს დაუკავშირე და [ეს] იკმარე.

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 1)

აქ ორი შეცდომაა, სავარაუდოდ, ორივე - კორექტურა. ლექსის ზომიდან და სპარსული ენის ბუნებიდან გამომდინარე, განუსაზღვრელობის არტიკლი პირველი მისრის ბოლო სიტყვაში ზედმეტია, ხოლო მეორე მისრის ბოლო სიტყვად უნდა იყოს *بس* (*bas* - კმარა) და არა *پس* (*pas* - შემდეგ, მაშასადამე), რასაც „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის ნაკითხვაც უჭერს მხარს (იუსეფი 1998: 58):

جهن، ای برادر، نمائند به کس دل اندر جهان آفرین بند و بس

შენიშვნას ლ. ვარნერი კვლავ ლინგვისტურ დაკვირვებებს უთმობს, კერძოდ, სენტენციაში გამოყენებული სპარსული სიტყვის *برادر* (*barādar* - ძმა) და ნათესაობის აღმნიშვნელი ზოგიერთი სხვა ლექსიკური ერთეულის ინდოევროპულ ძირებთან მიმართების საკითხს.

XXXV

که نه بیند بروز شب پرہ چشم آفتاب را چه کناہ

ღამურა თუ დღისით ვერ ხედავს, მზის რა ბრალია?
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 5)

ყ. იუსეფის მიერ დადგენილი კრიტიკული ტექსტის თანახმად, ეს ბეითი ასე უნდა იკითხებოდეს (იუსეფი 1998: 63):

گر نبیند به روز شب پرہ چشم آفتاب⁷⁸ را چه گناہ؟
*თუ დღისით ღამურის თვალი ვერ ხედავს,
მზის რა ბრალია?*

შენიშვნაში ლ. ვარნერი *چشم*-ის (*cheshm* - თვალი) ფრაზეოლოგიურ პოტენციალზე მსჯელობს და რამდენიმე მაგალითს ასახელებს. დასახელებული იდიომები კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ ლ. ვარნერი საკმაოდ კარგად იცნობდა სასაუბრო სპარსულს.

⁷⁸ چشم آفتاب - (სიტყვასიტყვით: მზის წყაროსთვალი, მზის თვალი) კლასიკურ ტექსტებში „მზეს“ აღნიშნავს. „გოლესტანის“ კრიტიკულ ტექსტში چشم გვაქვს და چشم. ეს უკანასკნელი აქლია ვარნერისეულ წაკითხვას. ლათინური თარგმანის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ვარნერს „თვალის“ აღმნიშვნელი ეს ლექსიკური ერთეული მზესთან აქვს დაკავშირებული და არა - ღამურასთან. „მზის თვალი“ მას სწორად ესმის და ლათინურად თარგმნის როგორც „მზეს“.

ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی کین راه که تو میروی ترکستان است

*ვშიშობ, ქააბას ვერ მიაღწევ, არაბო, რადგან ეს გზა, შენ
რომ მიდიხარ, თურქესტანისკენ მიდის.*
(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 6)

გამონათქვამი საადის რომ ეკუთვნის, ამას ირანელი პარემიოგრაფებიც ადასტურებენ და თითქმის უცვლელად მოაქვთ თავიანთ კრებულებში (დეჰხოდა 1978: 544):

ترسم نرسی بکعبه ای اعرابی کاین ره که تو میروی بترکستان است

შენიშვნაში ლ. ვარნერს მოაქვს შესაბამისი არაკის (კარი II, არაკი 6) დასაწყისი „გოლესტანიდან“ და შენიშნავს, რომ ციტირებული სენტენცია მას უკავშირდება; თან ლათინურ თარგმანსაც ურთავს (ვარნერი 1644: 20):

زاهدی مهمان پلشاهی بود چون بطعام بنشستند کمتر از آن خورد که علت
او بود چون بنماز برخاستند بیشتر از آن گذارد که ارادت او بود تا ظن
صلاحیت در حق وی زیادت کند

*ერთი განდეგილი ერთ ფადიშაჰს ესტუმრა. როცა
საჭმელად დასხდნენ, იმაზე ნაკლები ჭამა, რაც ჩვე-
ვად ჰქონდა. როცა ლოცვას შეუდგნენ, იმაზე მეტად
ილოცა, ვიდრე სურვილი ჰქონდა, რათა მისი ღირსე-
ულობის შესახებ წარმოდგენა განემტკიცებინა.*

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი რამდენადმე განს-
ხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 88):

زاهدی مهمان پلشاهی بود، چون به طعام بنشستند کم [تر] از آن خورد که
ارادت او بود و چون به نماز برخاستند بیش از آن کرد که علت او بود تا
ظن صلاح در حق او زیادت کنند

*ერთი განდეგილი ერთ ფადიშაჰს ესტუმრა. როცა
საჭმელად დასხდნენ, იმაზე ნაკლები ჭამა, რაც სურ-
და. როცა ლოცვას შეუდგნენ, იმაზე მეტი გააკეთა,
ვიდრე ჩვევად ჰქონდა, რათა მისი ღირსეულობის
შესახებ წარმოდგენა განმტკიცებოდათ.*

XXXVII

نمیدانم راحت جستم

„არ ვიცი“ ჩემი სულის შვება[ა].⁷⁹

დეჰხოდასთან ეს გამონათქვამი ასეთი სახით არის ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 1836):

نمی دانم راحت جستم است

„არ ვიცი“ სულის შვებაა.

შოქურზადე შინაარსობრივად იდენტურ გამონათქვამს გვთავაზობს, სადაც „არ ვიცი“ სხვა, სინონიმური, ზმნის მეშვეობით არის გადმოცემული. ვარიანტული სხვაობა ამით ამოიწურება (შოქურზადე 1993: 678):

بلد نیستم راحت جستم است

„არ ვიცი“ სულის შვებაა.

ასეთი ვარიანტული სახესხვაობა დეჰხოდასაც აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 460).

XXXVIII

با یک کل بهار نمیشود

ერთი ყვავილით გაზაფხული არ დგება.⁸⁰

⁷⁹ შდრ. ქართ.: ვიცის დედა ტიროდა, არეიცისა - იცინოდაო.

⁸⁰ შდრ. ქართ.: ერთი მერცხლის ჭიკჭიკი გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო; ერთი ენძელა გაზაფხულს ვერ მოიყვანსო; ერთი ყვავილით გაზაფხული არ მოვაო.

ლ. ვარნერს იქვე მოაქვს სინონიმური ბერძნული ანდაზა. სავარაუდოდ, ეს ანდაზა შენიშვნად იყო ჩაფიქრებული, თუმცა, განსხვავებით კრებულის დანარჩენი ნიმუშებისგან, აქ დასათაურება „შენიშვნა“ (Notae) გამორჩენილია.

ეს ანდაზა დღესაც პოპულარულია ირანში და მას ყველა პარემიოგრაფიული კრებული იცნობს. ირანელი პარემიოგრაფების მიერ შემოთავაზებულ ვარიანტებში (დეჰხოდა 1978: 166; შოქურზადე 1993: 84; ბაჰმანიარი 1982: 25 და ა.შ.) მხოლოდ წინდებულია განსხვავებული:

از یک گل بهار نمی شود

XXXIX

انک انک جمع گردد دریا میشود

ცოტ-ცოტა შეგროვდება, ზღვად იქცევა.

ეს ცნობილი აფორიზმია, თუმცა ის ლ. ვარნერისეული ვარიანტისგან განსხვავებული სახით არის გავრცელებული.

დეჰხოდას ამ შინაარსის მქონე ორი აფორიზმი აქვს ფიქსირებული. პირველის ავტორად საადის ასახელებს (დეჰხოდა 1978: 298), მეორესი კი ნასერ ხოსროუს (დეჰხოდა 1978: 1163):

انک انک خیلی شود و قطره قطره سیلی

ცოტ-ცოტა ბევრად იქცევა, წვეთ-წვეთი - წყალდიდობად.

قطره قطره جمع گردد و آنگهی دریا شود

წვეთ-წვეთი [რომ] დაგროვდება, მაშინ ზღვად იქცევა.

შოქურზადესაც ორივე გამონათქვამი მოაქვს თავის კრებულში და ისიც უთითებს საადისა და ნასერ ხოსროუს ავტორობას (შოქურზადე 1993: 543). ამ აფორიზმებს იცნობს ბაჰმანიარიც, თუმცა ავტორებს არ უთითებს (ბაჰმანიარი 1982: 50 და 425).

„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში (კარი VIII) საადის ეს აფორიზმი უფრო სრული სახით არის წარმოდგენილი (იუსეფი 1998: 181)

انک انک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد

ცოტ-ცოტა ბევრი გახდება და წვეთ-წვეთი წყალდიდობად იქცევა.

და იქვე:

انك انك بهم شود بسیار دانه دانه ست غله در انبار
ცოტ-ცოტა ერთად ბევრად იქცევა, ბელელში
ხორბალი მარცვალ-მარცვალ (=მარცვლებად) არის.

XL

دنیا کر دین به از دنیا خوردن

*ქვეყნიერების მოვლა სჯობს ქვეყნის მოჭმას
(სარგებლობას).*

მოკლე შენიშვნაში ლ. ვარნერი განმარტავს, რომ ლექ-
სიკური ერთეული دنیا (donyā) ორი სხვადასხვა მნიშვნელო-
ბით (*ქვეყნიერება* და *ამქვეყნიური სიამენი*) არის გამოყე-
ნებული.

XLI

کسی که دنیا نکر دیده است به خرس مینماید

ვისაც ქვეყნიერება არ მოუვლია, დათვის ემსგავსება.

ირანულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში ასეთი გამო-
ნათქვამი ფიქსირებული არ არის.

შენიშვნაში ლ. ვარნერი არაფერს განმარტავს, მხო-
ლოდ შენიშნავს, თურქები ასე ამბობენო:

چوق یثین چوق بیلمز چوق کزن چوق بیلور

რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „ვინც დიდხანს (ხანგრ-
ძლივად) ცოცხლობს, ბევრი არ იცის. ვინც ბევრს მოგზა-
ურობს, მან ბევრი რამ იცის.“ სხვა სიტყვებით რომ
ვთქვათ, ბევრი იცის არა იმან, ვინც დიდხანს ცოცხლობს,
არამედ იმან, ვინც ბევრს მოგზაურობს.

XLII

اندکی جمال به از بسیاری مال

მცირედი სილამაზე სჯობს დიდ ქონებას.

(„გოლესთანი“, კარი III, არაკი 28)

ირანელი პარემიოგრაფები იცნობენ ამ სენტენციას. დეჰხოდა არ უთითებს, რომ იგი საადის ეკუთვნის (დეჰხოდა 1978: 299), თუმცა იქვე ციტირებული აქვს საადის ორი ბეითი, სადაც მსგავსი აზრია გატარებული. შოქურზადეს კი საადის ავტორობა აღნიშნული აქვს (შოქურზადე 1993: 116).

სენტენციას ძალზე მოკლე შენიშვნა ახლავს - არისტოტელეს გამონათქვამი ბერძნულ ენაზე.

XLIII

هر چیز طلب کنی بیایی روی از طلبش چو بر نتابی

*რასაც მოინადინებ, მოიპოვებ,
თუკი ნადილზე ხელს არ აიღებ.*

ეს სენტენცია ლ. ვარნერს კომენტარის გარეშე მოაქვს.

XLIV

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد

*სანამ კაცს სიტყვა არ დაუძრავს,
მისი ნაკლი და ღირსება დაფარულია.*

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 3)

ეს აფორიზმი პარემიოგრაფიული კრებულების უმეტესობაში ფიქსირებულია, საადის ავტორობაც აღნიშნულია. ამასთან, ხშირად იქვე უთითებენ ხოლმე ამ ბეითის

მომდევნო ბეიტსაც, რომელიც ლ. ვარნერს ცალკე - 46-ე ნიმუშად აქვს გატანილი.

XLV

کسی که از کرک میترسد کوسفند نگاه نمیدارد

ვისაც მგლის შიში აქვს, ცხვარს არ იყოლიებს.

ეს ანდაზა უმნიშვნელო განსხვავებით (ზმნის ანმყოფობის ფორმის ნაცვლად ანმყოფობის კავშირებით) ირანულ პარემიოგრაფებსაც აქვთ ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 1216; შოქურზადე 1993: 563):

کسی که از گرگ بترسد گوسفند نگاه ندارد

ვისაც მგლის შეშინდება, ცხვარს არ იყოლიებს.

XLVI

هر بیشه گمان مبر که خالیست شاید که پانگ خفته باشد

*ყველა ტყე ცარიელი ნუ გგონია,
შეიძლება [იქ] ვეფხვს ეძინოს.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 3)

„გოლესტანის“ კრიტიკულ ტექსტში მეორე მისრის პირველ სიტყვად სხვა, თუმცა სინონიმური მნიშვნელობის, სიტყვა (شايد - shāyad-ს ენაცვლება باشد - bāshad) გვევლინება და, ამდენად, აზრი არ იცვლება (იუსეფი 1998: 59):

هر بیشه گمان مبر که خالی است باشد که پانگ خفته باشد

*ყველა ტყე ცარიელი ნუ გგონია, [იქნებ ისე] იყოს,
რომ [იქ] ვეფხვს ეძინოს.*

საინტერესოა, რომ ირანული პარემიოგრაფები ლ. ვარნერის ვარიანტს უჭერენ მხარს (დეჰხოდა 1978: 1910; შო-

ქურზადე 1993: 702; ბაჰმანიარი 1982: 543), რაც ამყარებს იმ მოსაზრებას, რომ ლ. ვარნერის ეს კრებული, შესაძლოა, „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტის დასადგენად გარკვეულ ღირებულებას წარმოადგენდეს.

ლ. ვარნერი შენიშნავს, რომ ეს სენტენცია „გოლესთანში“ იხსენიება⁸¹.

XLVII

این بار بگردن توست امروز ببر یا فردا

*ეს შენი ასაკიდებელი ტვირთია,
გინდ დღეს წაიღე და გინდა - ხვალ.*

ეს გამოთქმა სპარსული პარემიოგრაფიული კრებულებისთვის უცნობია.

შენიშვნა ლ. ვარნერის მეცნიერულ დაკვირვებებს ეთმობა. იგი იხილავს გამოთქმაში გამოყენებული ზმნის ბორდანი (bordani - წაღება) ბრძანებითი კილოს ფორმას; საუბრობს ფრაზეოლოგიზმზე, რომელშიც ეს ზმნა მონაწილეობს; კომპოზიტზე, რომელშიც ამ ზმნის ანმეზის ფუძეა გამოყენებული (پهغامبار - peyghāmbār - მოციქული); დაბოლოს, ოსმალური ფრაზაც მოაქვს:

⁸¹ ეს ბეითი „გოლესთანის“ ხელნაწერებში რამდენიმე ვარიანტის სახით არის შემონახული. საინტერესო და განსხვავებული მოსაზრება აქვს მის თაობაზე საბჭოთა მეცნიერს რუსტამ მუსა-ოღლი ალიევს, რომელმაც 1959 წ. მოსკოვში გამოსცა „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი რუსული თარგმანითურთ. ამ ბეითის ხუთი ვარიანტიდან რ. ალიევმა უპირატესობა მიანიჭა ყველაზე ძველს, სადაც کخالی (khālī - ცარიელი) ნაცვლად იკითხებოდა کخالی (kūkhālī - ნერგი). ასეთი არჩევანი განაპირობა ამ უკანასკნელის ნაკლებად გავრცელებულმა მნიშვნელობამ - „ვეფხის ტყავის საგებელი“ (ბოლდირევი 1959: 54). ამასთან, ალიევის მიერ დადგენილ ტექსტში بیسه - ს (bisheh - ტყე) ნაცვლად მოცემულია پیسه (piseh - ჭრელი):

هر پیسه گمان مبر نهالی شاید که بلند خفته باشد

*ყველაფერი ჭრელი არ გეგონოს საგებელი (ვეფხის ტყავის),
შეიძლება მძინარე ვეფხვი იყოს.*

کم ویرہ حقین خبر⁸²
ვისაც შეუძლია უფლის[გან] ამბის მოტანა.

XLVIII

چراغی را کہ ایزد بر فرزند هر آنکس بوف کند ریشش بسوزد

**ღვთის ანთებულ სანთელს ვინც სულს შეუბერავს,
წვერი დაეწვება.**

დეჰხოდას შენიშვნით⁸³ (დეჰხოდა 1978: 610), ეს ლექსი ნასესხებია ყურანის 61-ე სურის მე-8 აიადან: „სურთ ჩააქრონ ნათელი ალაჰისა თავიანთი პირით და, ალაჰია სრულიად მომფენი თვისი ნათლისა, თუნდაც არ სურდეთ ეს ურწმუნოებს“ (ყურანი 2006: 340). დეჰხოდა სინონიმური მნიშვნელობის ორ ბეითს ასახელებს, რომლებიც სანაისა და ჯალალ ედ-დინ რუმის (მე-13 სს.) ეკუთვნით:

هر که در سر چراغ دین افروخت مبلت بف کناش پاک بسوخت
თავში სარწმუნოების სანთელი ვინც კი დაინთო,
მის სულის მბერველთ უღვაში ერთიანად დაეწვათ.
(სანაი)

هر که بر شمع خدا آرد بفو شمع کی میرد بسوزد پوز او
ვინც უფლის სანთელს სულს შეუბერავს,
განა სანთელი ჩაქრება - მას დაეწვება დრუნჩი.
(რუმი)

ეს ბეითი შოქურზადემაც შეიტანა თავის კრებულში (შოქურზადე 1993: 272); ამასთან, იგი კიდევ ერთ სინონიმურ გამონათქვამად ათარის (მე-12-13 სს.) ბეითს ასახელებს:

⁸² ამ ოსმალურ ფრაზაშიც უზუსტობებია. უნდა იყოს: کم ویرہ حقین خبر
⁸³ დეჰხოდასთან بوف-ის ნაცვლად ფ არის.

هر آن شمعى كه ايزد بر فروزد كسى كس پف كد ريشش بسوزد
სანთელს, რომელსაც უფალი აანთებს,
ვინც სულს შეუბერავს, ნვერი დაენვება.

ლ. ვარნერი შენიშვნის ნაწილში უფლის, ღმერთის
აღმნიშვნელი სპარსული ლექსიკის (ايزد، يزدان، خدا) თაობაზე
მსჯელობს.

XLIX

چو از قومی یكى بيدانشی کرد نه كه را منزلت ماند نه مه را

რომელიმე ტომში როცა ვინმე უვიცობას გამოიჩენს,
არც უმცროსს შერჩება ღირსება და არც – უფროსს.
(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 5)

შენიშვნაში ლ. ვარნერი საუბრობს ზედსართავის შე-
დარებითი ხარისხის წარმოებასა და მანარმოებელზე სპარ-
სულში; სარგებლობს შემთხვევით და შენიშნავს, რომ ჯ.
სკალიგერი და იოანე ფოსიო 4 – meh-სა და მითრას ერთ-
მანეთთან აკავშირებდნენ.

L

زنده است نام فرخ نوشیروان بخیر کر چه بسی گذشت كه نوشیروان نماند

ცოცხლობს სიკეთით ანუშირვანის დალოცვილი
სახელი, თუმცა დიდი ხანი გავიდა,
რაც ანუშირვანი აღარ არის.
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 2)

ლ. ვარნერი შენიშვნას ოსმალური გამონათქვამით იწ-
ყებს, რომელსაც ლათინურად თარგმნის (ვარნერი 1644: 28):
از الوراد قلور
კედება, მაგრამ მისი სახელი რჩება.

შენიშვნის დანარჩენი ნაწილი სპარსული ნაცვალსახე-
ლური სუფიქსების განმარტებასა და შესაბამის საილუსტრ-

რაციო მასალას ეთმობა. ლ. ვარნერი ყურადღებას ამახვილებს, აგრეთვე, კავშირისა და ნაცვალსახელური ენკლიტიკის შერწყმულ ფორმებზე.

LI

وزرا بر مثل اطبا اند و طبیب دارو ندهد جز مقیم را

**ვეზირები ექიმებს ჰგვანან, ექიმი კი წამალს არავის
მისცემს ავადმყოფის გარდა.**

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 38)

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი ლ. ვარნერისეულ ნაკითხვას უჭერს მხარს (იუსეფი 1998: 83), ირანული პარემიოგრაფიული კრებულები კი ამ გამონათქვამს უყურადღებოდ ტოვებენ.

არაკის მიხედვით, ეს აფორიზმი ხოსრო ანუშირვანის სახელგანთქმულ ვეზირს - ბოზორჯმიჰრს ეკუთვნის. შენიშვნაში ლ. ვარნერი წყაროს მიუთითებლად „გოლესტანიდან“ ვეზირის სიტყვების მეორე ნაწილსაც იმონმებს:

چون میبینم که رای شما بر صوابست مرا بر سر آن گفتن نباید

როცა ვხედავ, რომ თქვენი აზრი კეთილგონიერულია, მე მასზე არაფერი მეტყმის.

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის ეს ადგილი უფრო ვრცელია (იუსეფი 1998: 83):

چون می بینم که رای شما بر صواب است مرا بر سر آن گفتن حکمت نیابد
როცა ვხედავ, რომ თქვენი აზრი კეთილგონიერულია, მასზე ჩემგან [სიტყვის] თქმა ბრძნული საქციელი არ იქნება.

LII

اگر بمرد عدا جای شامتی نیست که زندگانی ما نیز جلودانی نیست

**თუ მტერი მოკვდა, სასიხარულო არაფერია, რადგან
არც ჩვენი ცხოვრებაა მარადიული.**
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 37)

ეს სენტენცია „გოლესტანის“ ერთ-ერთი ყველაზე მოკ-
ლე არაკიდან არის აღებული. შენიშვნაში ლ. ვარნერს არა-
კის დანარჩენი ნაწილიც მოაქვს (ვარნერი 1644: 26):

یکی مرده پیش نوشیروان عادل آورد که فلان دشمن ترا خدای تعالی برداشت گفت
هیچ شنیدی که مرا خواهد کشت

ერთმა სამართლიან ანუშირვანს ახარა: შენი მავანი
მტერი მაღალმა ღმერთმა წაიყვანაო. უთხრა: ხომ არა-
ფერი გაგიგია, მე დამტოვებს?

საინტერესოა, რომ ლ. ვარნერის მიერ ციტირებულ ამ
არაკში წინადადებაში სიტყვების მიმდევრობა განსხვავ-
დება „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის მიმდევრობის-
გან; გამოყენებულია ზმნის კატეგორიული მომავლის
ფორმა, რაც ყ. იუსეფის რედაქციაში არ იკითხება. ეს არაკი
მთლიანად მომაქვს (იუსეფი 1998: 83):

یکی مرده آورد پیش نوشیروان عادل که: خدای تعالی فلان دشمنت برداشت. گفت:
هیچ شنیدی که مرا فرو گشت؟

აგრ ბმرد عدو، جای شامانی نیست که زنگانی. ما نیز جلودانی نیست
ერთმა სამართლიან ანუშირვანს ახარა: „მაღალმა ღმერთმა
შენი მავანი მტერი წაიყვანა“. მიუგო: „ხომ არ გაგიგია, მე
დამტოვა?“

მტერი თუ მოკვდა, გასახარი არაფერია,
რადგან არც ჩვენი ცხოვრებაა მარადიული.

დამაფიქრებელია ლ. ვარნერის მიერ წინადადებაში მიმ-
დევრობის შეცვლა. ხომ არ ენდო ამ შემთხვევაში ლ. ვარნე-
რი მეხსიერებას, არ გადაამოწმა დედანში და ისე ჩანერა
სენტენცია? იქნებ მართლაც ძალიან ჩქარობდა? ან იქნებ
თურქი კომენტატორების ტექსტს ენდო, რომელშიც ასეთი
მიმდევრობა იყო? ძნელია, გადაჭრით რაიმეს მტკიცება.

LIII

امروز بکش که می توان کشت کتش چو بلند شد جهان بسوخت

*დღეს ჩააქრე, როცა შეიძლება ჩაქრობა,
რადგან, როცა ცეცხლი აბრიალდება, ქვეყანა დაიწვება.*
(„გოლესთანი“, კარი VIII)

„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში ეს ადგილი უმნიშვნელო განსხვავებით იკითხება, ამდენად, აზრი არ იცვლება. ამ განსხვავებას ქართული თარგმანი ვერ ასახავს (იუსეფი 1998: 171):

امروز بکش، چو می توان کُشت کتش چو بلند شد، جهان سوخت
emrūz bekosh chū mitavān kosht
kādash chū boland shod, jahān sūkht

ამ აფორიზმს ლ. ვარნერი შენიშვნის გარეშე ტოვებს.

LIV

دروغ کوی روی سیاه راست کوی روی سفید

*ტყუილის მოქმელს შავი სახე [აქვს], მართლის მოქმელს -
თეთრი.*

ასეთ გამოთქმას ირანელი პარემიოგრაფები არ იცნობენ. ლ. ვარნერი მოკლე შენიშვნით იფარგლება, კერძოდ, მოაქვს არაბული ანდაზა:

الكذاب دائما وجهه اسود⁸⁴

მატყუარას ყოველთვის შავი სახე აქვს.

LV

نیک باش و بدت گریند خلق به که بد باشی و نیک پندارند

⁸⁴ الكذاب دائما وجهه اسود: უნდა იყოს:

*კარგი იყავ და ცუდი თქვას შენზე ხალხმა, ის ჯობს,
ვიდრე ცუდი იყო და კარგად გთვლიდნენ.*
(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 22)

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი ამ ბეითის განსხ-
ვავებულ რედაქციას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 96):

*نیک باشی و بدت گریند خلق به که بد باشی و نیکت بینند
კარგი იყო და შენზე ცუდს ამბობდეს ხალხი,
ის ჯობს, ვიდრე ცუდი იყო და კარგად ერევენებოდე.*

ეს ბეითი, საადიზე მითითებით, დეჰხოდასაც აქვს შე-
ტანილი თავის კრებულში (დეჰხოდა 1978: 1874). მისი ვარი-
ანტი „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის წაკითხვასთან
უფრო ახლოს დგას, თუმცა სრულად არ ემთხვევა მას⁸⁵.

LVI

تا ندهی نستغی

სანამ არ გასცემ, არ მიიღებ.

ამ ცნობილ აფორიზმს, ისევე, როგორც წინა სენტენ-
ციას, ლ. ვარნერი კომენტარის გარეშე ტოვებს.

LVII

فرايد سك به سائل نقصان ندارد

ძალლის ყეფა მათხოვარს ვერაფერს დააკლებს.

გამონათქვამი ამ სახით სპარსული ანდაზების კრებუ-
ლებში ფიქსირებული არ არის, თუმცა ასეთი შინაარსის პა-
რემიას იცნობენ ირანელი პარემიოგრაფები:

⁸⁵ *نیک باشی و بدت گریند خلق به که بد باشی و نیک دانند*

آواز مسکن کم نکند رزق گذار را

ძალლების ყეფა (<ხმა) მათხოვრის დღიურ სარჩოს ვერ
შეამცირებს (დეჰხოდა 1978: 70).

فرياد مسکن کم نکند رزق گذار را

ძალლების ყეფა (<ყვირილი) მათხოვრის დღიურ სარ-
ჩოს ვერ შეამცირებს (მოქურზადე 1993: 553).

შენიშვნაში ლ. ვარნერი, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ,
„მოხდენილ“ თურქულ ანდაზას იმონშებს ლათინური თარ-
გმანით:

ات هوزر کاروان کچل

ძალლი ყეფს, ქარავანი მიდის.

LVIII

اب در یک جای استلا میکنند

წყალი [თუ]ერთ ადგილას დადგა, აშმორდება.

ამ ანდაზის ვარიანტულ სახესხვაობებს სპარსული პა-
რემიოგრაფიული კრებულების უმეტესობა იცნობს. დეჰ-
ხოდას ასეთი სახით აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 13):

آب که یکجا مقده می گذد

წყალი ერთ ადგილას თუ გაჩერდა, აშმორდება.

მოქურზადე ასეთ ნაკითხვას გვთავაზობს (მოქურზადე
1993: 5):

آب که یک جا بمقد می گذد

წყალი ერთ ადგილას რომ გაჩერდება, აშმორდება.

შენიშვნაში ლ. ვარნერი კვლავ ლინგვისტურ დაკვირ-
ვებებს ეძლევა. ჯერ სპარსული ზმნის استلدا (estādan-დგო-
მა) ბერძნულ შესატყვისის ასახელებს, შემდეგ კი გადადის

გეოგრაფიული და ადგილის მანარმოებელი *ستان* (*estān*) სუფიქსის შესახებ საუბარზე, რომელსაც არც ანდაზასთან და არც ამ კონკრეტულ ზმნასთან კავშირი არ აქვს. საილუსტრაციოდ მოაქვს ორი მაგალითი: *بیمارستان* (*bimārestān*-საავადმყოფო) და *گلستان* (*golēstān*-ვარდნარი, ნალკოტი).

LIX

چون آقای مست نشود بز نکشد

სანამ ბატონი არ დათვრება, თხას არ დაკლავს⁸⁶.

ეს გამოთქმა არც ერთ სპარსულ პარემიოგრაფიულ კრებულში არ არის ფიქსირებული. ბუნდოვანია მისი შინაარსი. სამწუხაროდ, ლ. ვარნერი შინაარსის განმარტების ნაცვლად შენიშვნაში განყენებულ თემებზე მსჯელობს, რომელთა კავშირი გამონათქვამთან გაუგებარი რჩება. ერთადერთი ფორმალური კავშირი ამ მსჯელობას აქვს პირველ სიტყვასთან *چو* - *chon/chūn* (როცა, როგორ, რამდენადაც; აქ - სანამ). ლ. ვარნერს სპარსულ ენაზე მოაქვს ციტატა (წყარო გაურკვეველია), რომელშიც ორთოგრაფიული შეცდომაცაა დაშვებული და აზრიც არ არის მკაფიო (ვარნერი 1644: 28):

زبان آسمان تا مرکز خاک اگر صد ره بیایی و هم وادراک فرود آید یا بیا⁸⁷ شتابند ز
حکمش زره بیرون نیارند منزله داشت از چونی و چندی میراقر ز پستی و بلندی
ზეცის თალიდან მიწის გულამდე [მისასვლელი] ასი გზა
რომ გამონახო, წარმოსახვა და აზროვნება ზემოდან მო-
გვევლინება თუ მიწიდან, მის [უზენაესის] განაჩენს ვერ გა-
დახვალ. მისი ბუნების სისპეტაკე თვისობრივად და რაოდენობრივად სცდება ქვესკნელსა და ზესკნელს. (?)

⁸⁶ აქ, შესაძლოა, ზვარაკის შენიშვნა იგულისხმებოდეს. ამ მოსაზრებას ვარნერის ლათინური თარგმანიც უჭერს მხარს.

⁸⁷ უნდა იყოს: *آیا*

پسی⁸⁸ که در خاک تندرستانرا دفن کردند و زخم خورده نمرد

*რამდენი სალ-სალამათი დაუმარხავთ მინაში
და დაჭრილი არ მომკვდარა.*

(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 16)

„გოლესტანის“ კრიტიკულ ტექსტში განსხვავებული ნაკითხვაა (იუსეფი 1998: 93):

بس که در خاک تندرستان را دفن کردند و زخم خورده نمرد
*რამდენი სალ-სალამათი მინაში
დაუმარხეთ, დაჭრილი კი არ მოკვდა.*

შენიშვნაში ლ. ვარნერი ამ ბეითში წარმოდგენილი კომპოზიციის წარმოებაზე საუბრობს. ბოლოს კი დასძენს, არის ასეთი სენტენციაო და იმავე არაკიდან, წყაროს დასახელების გარეშე, მოაქვს კიდევ ერთი ბეითი:

شخصی همه شب بر سر بیمار گریست چون روز شد او بمرد و بیمار⁸⁹ بزیست
*ერთი კაცი მთელი ღამე ავადმყოფს დასტიროდა. როცა გა-
თენდა, ის მოკვდა, ავადმყოფი კი ცოცხალი დარჩა.*

„გოლესტანის“ კრიტიკულ ტექსტში ამ ბეითის მეორე მისრაში მესამე პირის მხოლოდბითი რიცხვის პირის ნაცვალ-სახელი (ا-ي) წარმოდგენილი არ არის და, ამასთან, ზმნაც განსხვავებულია (شد/آمد), თუმცა აზრი არ იცვლება (იუსეფი 1998: 93):

شخصی همه شب بر سر بیمار گریست چون روز آمد، بمرد و بیمار بزیست

საადის ეს აფორიზმი ხშირად გვხვდება პარემიოგრაფიულ კრებულებში. შოქურზადეს მიერ ფიქსირებული ვარიანტი ლ. ვარნერის ნაკითხვასთან უფრო ახლოს დგას,

⁸⁸ უნდა იყოს: بس

⁸⁹ უნდა იყოს: بیمار

თუმცა ერთი სიტყვა (حب sobh - დილა - ნაცვლად روز ruz-ისა - დღე) მაინც განსხვავებულია (მოქურზადე 1993: 479):

شخصی همه شب بر سر بیمار گریست چون صبح شد او بمرد و بیمار بزیست

LXI

بزرگش نخوانند اهل خرد که نام بزرگان بزشتی برد

**გონიერნი „დიდს“ არ უწოდებენ მას, ვინც დიდებულთა
სახელს აუგად მოიხსენიებს.**
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 41)

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი იზიარებს ასეთ ნაკითხვას (იუსეფი 1998: 85).

ამ ნიმუშს ერთვის ვრცელი შენიშვნა - ყველაზე ვრცელი ლ. ვარნერის კრებულში. თავდაპირველად „გოლესტანიდან“ მოაქვს შესაბამისი არაკი დედნის ენაზე, თუმცა მცირედი შემოკლებით და წყაროს დაუსახელებლად (ვარნერი 1644: 29):

اسکندر رومی را پرسینند که یار مغرب و مشرق را بچه کرفتی گفت بعون خدای تعالی
هر مملکت را که بکرفتم رعیتش را نیازدم پادشاهان پیشین جز به نیکی نبردم
ალექსანდრე მაკედონელს ჰკითხეს: „დასავლეთისა და აღმოსავლეთის მხარე როგორ დაიპყარი?“ მიუგო: „მაღალი ღმერთის ნყალობით, რომელი ქვეყანაც არ დავიპყარი, მისი ქვეშევრდომები არ შემივიწროებია, წინამორბედ მეფეებს მხოლოდ კეთილად ვიხსენიებდი“.

„გოლესტანის“ ამ არაკის გარდა ლ. ვარნერი იმონუმებს ოთხ ამბავს არაბულ ენაზე (არაერთი უზუსტობითა და კორექტურით), რომლის ლათინურ თარგმანს იქვე ურთავს:

1. თქვა იესო მარიამის ძემ (მშვიდობა იყოს მასზე): „წუთისოფლის მაძიებელი მსგავსია ზღვის წყლის მსმელისა:

რაც უფრო მეტს სვამს, წყურვილი მით უფრო უმძაფრდება და თავს არ ანებებს სმას, ვიდრე არ დაიღუპება“.

2. უთხრა იესომ, მარიამის ძემ (მშვიდობა იყოს მასზე) იაკობა იბნ ზაქარიას⁹⁰ (მშვიდობა იყოს ორივე ზე): „თუკი კაცი ჰყვება შენს შესახებ რამეს და სიმართლეს ამბობს, მაღლობა გადაუხადე და, თუ ცრუობს, უფრო მეტად მაღლობელი დაურჩი, რადგან ის ამრავლებს შენს საქმებს დივანში [შენი ბედის წიგნში] მაშინ, როცა შენ მოსვენებული ხარ. მაშასადამე, ჭეშმარიტად, მისი კეთილი საქმეები შენთვის იწერება შენს დივანში“.

3. იესო მარიამის ძეს ეს ნუთისოფელი მიხრწნილი მოხუცის სახედ ეჩვენა და უთხრა მას: „რამდენი მეუღლე გყავს?“ და თქვა: „ურიცხვი“. თქვა [იესომ]: „ისინი მოკვდნენ და მიგატოვეს (გაგშორდნენ) შენ“. თქვა: „პირიქით, მე მოვკალი ისინი და გავაქრე“. თქვა [იესომ]: „მიკვირს იმათი, ვინც ხედავს, რა დამართე სხვებს, არ ითვალისწინებს ამას და შენკენ მოისწრაფვის“.

4. იესოს დროს სამი მგ ზავრი მიდიოდა გზაზე. ოპოვეს განძი და თქვეს: „მოგვშივდა. ერთი ჩვენგანი საჭმლის საყიდლად წავიდა და მეორე - მოსატანად. გონებამ მითხრა: „მომაკვდინებელი შხამი გაუკეთე კერძში, რომ შეჭამონ და მოკვდნენ და განძი მე დამრჩეს.“ ასეც მოიქცა და საკვები მოწამლა. ის ორი შეთანხმდა, რომ თუ მესამე მოიჭანდა მათთან საკვებს, მოეკლათ და განძი მათ დარჩენოდათ. როდესაც მან მიიჭანა მოწამლული საკვები, მოკლეს ის და თვითონაც მოკვდნენ, რადგან შეჭამეს ეს საჭმელი. იესომ გაიარა ეს ადგილი მოწაფეებთან ერთად და თქვა: „ასეთია ეს ქვეყანა. შეხედეთ, რა გაუკეთა ამ სამს, თვითონ კი დარჩა. ამ ქვეყნის მაძიებელს უბედურება ეწევა თავად ნუთისოფლისგან“.

⁹⁰ იოანე ნათლისმცემელი

چون کرک برہ ز میش بر بود فریاد چوپان کجا کند سود

*მგელი ცხვარს ბატკანს რომ მოსტაცებს, მწყემსის
ყვირილი რას უშველის?*

ამ ანდაზას ლ. ვარნერი მოკლე შენიშვნას ურთავს - არა-
ბები ამბობენო და - მოაქვს არაბული გამონათქვამი ლათი-
ნური თარგმანით (ვარნერი 1644: 31):

انتبه الكلب من بعد النهاب⁹¹

ძაღლი ძარცვის შემდეგ გამოფხიზლდა.

ეს ბეითი, რომელიც ნიზამის ეკუთვნის, „ლეილისა და
მაჯნუნის“ 26-ე ნაწილში („მაჯნუნის საუბარი ყორანთან“)
ასეთი სახით არის წარმოდგენილი:

چون گرگ برہ ز میش بر بود فریاد شین کجا کند سود

*მგელი ცხვარს ბატკანს რომ წაგვრის,
მწყემსის ყვირილი რაღას უშველის?*

ვარნერის ნაკითხვისგან ნიზამისეული ბეითი უმნიშვნე-
ლოდ განსხვავდება: *ჩჰჟი* (chūpān - მწყემსი) აქ სინონიმით
შბი (shabān - მწყემსი) არის ჩანაცვლებული. ვარნერი არც
ამ შემთხვევაში ასახელებს წყაროს.

افتاب بر آید چراغ فرو رود

მზე [რომ] აღმოხდება, სანთელი ჩაინავლება.

ეს ანდაზა შოქურზადესაც აქვს შეტანილი თავის კრე-
ბულში (შოქურზადე 1993: 30). ლ. ვარნერის ვარიანტისა-
გან განსხვავებით, მასთან დამატებულია კავშირი:

⁹¹ უნდა იყოს: انتبه الكلب من بعد النهاب

آفتاب که برآید چراغ فرو رود

მზე რომ აღმოხდება, სანთელი ჩაინაელება.

მართალია, „გოლესტანში“ ეს ანდაზა არ გვხდება, მაგრამ თხზულების დასაწყისში არის გამონათქვამი, რომელიც აზრობრივად ახლოს დგას ლ. ვარნერის კრებულის 63-ე ნიმუშთან:

چراغ پیش آفتاب پرتوی ندارد

სანთელს მზის წინაშე ნათება არ აქვს.

(„გოლესტანი“, დასაწყისი)

ლ. ვარნერი მოკლე შენიშვნაში ამბობს, ამ ანდაზის შენაარსი გასაგებია - დიდი შუქი მცირეს დაჩრდილავსო.

LXIV

از آن کز تو ترسد ترسی

გეშინოდეს იმის, ვისაც შენი ეშინია.

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 8)

ეს აფორიზმი ირანელ პარემიოგრაფებსაც აქვთ ფიქსირებული. „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტისა (იუსეფი 1998: 65) და დეჰხოდას (დეჰხოდა 1978: 100) ნაკითხვები ერთმანეთს ემთხვევა:

از آن کز تو ترسد بترس ای حکیم

გეშინოდეს იმის, ვისაც შენი ეშინია, ბრძენო!

LXV

چو نلم سک بری چوبی بدست گیر که چون هو هو کند دی بر دهانش

ძალღს რომ ახსენებ, ხელში ჯოხი აიღე, რათა, როცა ღრენას მოჰყვება, პირში ატაკო.

დეჰხოდას ამ ანდაზის განსხვავებული - შეკვეცილი - ვარიანტი აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 656):

جو نام سگ بری چوبی بکف گیر (ب) چوبی بمست آر
როცა ძაღლის სახელს ახსენებ, ხელში ჯოხი აიღე; ან:
ხელთ გქონდეს [ჯოხი].⁹²

შოქურზადეც დეჰხოდას ვარიანტს იზიარებს (შოქურ-ზადე 1993: 280):

جو نام سگ بری چوبی بکف گیر

შენიშვნაში ლ. ვარნერი ანდაზის არაბულ ადეკვატს ასა-ხელებს:

إذا نكرت الذئب هي له قضيباً⁹³
თუკი მგელს ახსენებ, მისთვის ჯოხი მოამზადე.

საინტერესოა, რომ ამავე არაბულ ანდაზას იმონუმებს დეჰხოდაც.

LXVI

اقرار ایمان است

აღიარება რწმენაა.

ეს სენტენცია არც ერთ ირანულ პარემიოგრაფიულ კრებულში არ არის ფიქსირებული. მას არც ლ. ვარნერის რაიმე შენიშვნა ახლავს.

⁹² თარგმანში განსხვავების ჩვენება ძნელია. აზრობრივად არაფე-რი იცვლება, განსხვავებას ქმნის მხოლოდ ლექსიკური ერთეუ-ლები, რომლებიც სინონიმებს წარმოადგენენ.

⁹³ უნდა იყოს: إذا نكرت الذئب هي له قضيباً

LXVII

زن بد در سرای مرد نکو هم درین عالمست دوزخ او

*ცუდი ქალი სათნო კაცის სახლში მისთვის ამევეყნიური
ჯოჯობებითა.*

(„გოლესთანი“, კარი II, არაკი 30)

შენიშვნა კვლავ ლ. ვარნერის მეცნიერულ დაკვირვებებს ეთმობა. მათ წარმოსადგენად გამოყენებულია ლექსიკური ერთეული سرای - sarāy (სახლი, საცხოვრებელი, სასახლე). ლ. ვარნერი ხსნის განსხვავებას ამ სიტყვასა და სახლის აღმნიშვნელ მეორე ლექსიკურ ერთეულს کخانه (khāneh) შორის. შემდეგ დასძენს, რომ პირველი შედის კომპოზიციის کاروانسرای (kār(e)vānsarāy - ქარვასლა) შემადგენლობაში და განმარტავს, თუ რა დანიშნულება აქვს აღმოსავლეთში ქარვასლას.

LXVIII

تو مردی و صبر نداری

შენ კაცი ხარ და მოთმინება არ გაქვს.

ამ გამონათქვამს, რომელიც უცნობია ირანელი პარემიოგრაფებისთვის, ლ. ვარნერი არანაირ კომენტარს არ ურთავს. გაუგებარია, რა წყაროთი ისარგებლა მან ან რატომ ჩათვალა ეს გამონათქვამი ანდაზად ან აფორიზმად.

LXIX

چرا عقل کند کاری که باز آرد پشیمانی

რატომ ჩაიდენს გონიერი ისეთ საქმეს, სინანული რომ მოჰყვება?

ეს აფორიზმი დეჰხოდასა და ბაჰმანიარს ასეთივე სა-
ხით აქვთ ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 608; ბაჰმანიარი
1982: 175). შოქურზადეც იმეორებს ამ წაკითხვას და სქო-
ლიოში ბეითის პირველ მისრასაც უთითებს (შოქურზადე
1993: 270):

زلیخا مرد از آن حسرت که یوسف گشت زندانی

چرا عقل کند کاری که باز آرد پشیمانی

*ზოლეიხა მოკლა იმაზე დარდმა, რომ იუსუფი საპყრო-
ბილეში მოხვდა;*

*რატომ ჩაიდენს გონიერი ისეთ საქმეს, სინანული რომ
მოჰყვება?*

ლ. ვარნერს ეს აფორიზმიც კომენტარის გარეშე აქვს
დატოვებული.

LXX

کسی نه بیند که تشنگان حجاز بر لب اب شور کرد آید⁹⁴ هر کجا چشمه
بود شیرین مردم و مرغ و مور کرد آید

*ვერავინ ნახავს, რომ ჰეჯაზის⁹⁵ მწყურვალეებს მლაშე
წყლის პირას მოეყაროთ თავი. სადაც მტკნარი წყლის
წყარო იქნება, კაცი, ფრინველი და ჭიანჭველა თავს [იქ]
მოიყრის.*

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 13)

„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი განსხვავებულ წა-
კითხვას გვთავაზობს, კერძოდ, პირველი მისრის პირველი
სიტყვა განუსაზღვრელობის არტიკლის გარეშეა, რომე-
ლიც ლ. ვარნერთან ზედმეტია; განსხვავებული წინდებუ-
ლია გამოყენებული მეორე მისრის დასაწყისში, ხოლო მე-
ორე ბეითის პირველ მისრაში چشمه (cheshmeh - წყარო)

⁹⁴ აქ შეცდომაა. ზმნა მრავლობით რიცხვში უნდა იყოს: آید (gerd āyand)

⁹⁵ ჰეჯაზი - (ალ-ჰიჯაზი) - მხარე არაბეთის ნახევარკუნძულზე, სა-
დაც მდებარეობს მუსლიმთა წმინდა ქალაქები - მექა და მედინა.

მართებულად ახლავს განუსაზღვრელობის არტიკლი (იუსეფი 1998: 68):

کے نبیند کہ تشنگان حجاز یہ لب آب شور گرد آیند
ہر کجا چشمہ ای بود شیرین مردم و مرغ و مور گرد آیند

შენიშვნა ეთმოზა ლ. ვარნერის ლინგვისტურ-კომპარატივისტულ დაკვირვებებს საადის სენტენციაში გამოყენებულ რამდენიმე ლექსიკურ ერთეულზე. იქვე ციტირებულია ჰომეროსი, რასაც ლათინური თარგმანიც ახლავს.

LXXI

امروز دنیا است فردا قیامت

დღეს ქვეყანაა, ხვალ - განკითხვის დღე.

ეს სენტენცია, რომელსაც პოპულარულ გამონათქვამთა რიცხვს ვერ მივაკუთვნებთ, შოქურზადეს ასეთი სახით აქვს ფიქსირებული (შოქურზადე 1993: 113):

امروز این جا فردا بازار قیامت
დღეს აქ, ხვალ - განკითხვის ბაზარ[ში].

LXXII

دینم کہ بمی آب ز سر چشمہ خورد چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد

ვნახე, რომ წყაროდან ბევრმა დალია წყალი; როცა [წყალმა] იმატა, აქლემი და ტვირთი წაიღო.⁹⁶

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 4)

⁹⁶ ჩემი თარგმანი აქ ვარნერისეულ სპარსულ ტექსტს მისდევს და, ამდენად, საადისეული წაკითხვისგან განსხვავებულია. ძნელი სათქმელია, ეს უზუსტობები ვარნერის ხელთ არსებული ხელნაწერიდან მომდინარეობს თუ სხვა რამ მიზეზია.

„გოლესტანის“ კრიტიკულ ტექსტში ყველაფერი თავის ადგილას არის და, შესაბამისად, განსხვავდება ლ. ვარნერის წაკითხვისგან (იუსეფი 1998: 62):

دستم بسی، آبِ سرچشمه خُرد چون بیشتر آمد شتر و بار ببرد
ბევრჯერ მინახავს: პატარა წყაროს,
როცა ადიდებულა, აქლემი და ტვირთი წაუღია.

LXXIII

فرصت غنیمت است

მარჯვე შემთხვევა ნადავლია.

ეს საკმაოდ პოპულარული გამონათქვამია, რომელიც არაერთ ირანელ პოეტს აქვს გამოყენებული. ასევე ცნობილია მისი ვარიაციები:

م غنیمت است
წამი ნადავლია.
م را غنیمت شمار
წამი ნადავლად ჩათვალე!

ეს სენტენცია საადისაც აქვს (შოქურზადე 1993: 533):

بودم جوان که گفتم مرا پیر اوستاد فرصت غنیمت است نباید ز دست داد
ახალგაზრდა ვიყავი, როცა მოხუცმა მოძღვარმა მითხრა:
„მარჯვე შემთხვევა ნადავლია, ხელოდან არ უნდა გაუშვა“.

აფიფი ამ სენტენციის გამოყენების რამდენიმე მაგალითს ასახელებს:

საები (მე-17 ს.):

فرصت غنیمت است به دست دعا بشوی داغ سیه گلی خود را به آب صبح
მარჯვე შემთხვევა ნადავლია, ღოცვის ხელებით
დილის წყალში გარეცხე შენი ნოხის შავი დალი.
(აფიფი 1992: 584)

ფეიზი (მე-16 ს.):

ابام گل رسیده و هنگام فرصت است ساقی بیار باده که فرصت غنیمت است
ყვავილობის დრო დადგა და დრო მარჯვე შემთხვევისა;
მერიქიფევე, ღვინო მოიტა, ნადავლია მარჯვე შემთხვევა.
(აფიფი 1992: 584)

ამ სენტენციის ასევე პოპულარული სახესხვაობა **غنیمت**
شمار عمر - „ნადავლად ჩათვალე სიცოცხლე“ საადისაც აქვს
გამოყენებული „გოლესთანში“ (იუსეფი 1998: 59):

خیری کن ای فلان و **غنیمت شمار عمر** زان پیشتر که بنگ بر آید فلان نعمت
სიკეთე ჰქმენ, მავანო, და ნადავლად ჩათვალე სიცოცხლე,
იმაზე უნინ, ვიდრე ხმა გავარდება, მავანი აღარ არისო.
(„გოლესთანში“, კარი I, არაკი 2)

ლ. ვარნერს საადის ეს აფორიზმი მე-17 ნომრად აქვს შე-
ტანილი თავის კრებულში.

LXXIV

نام نیک رفتگان ضایع مکن تا بمقت نیکت یادگار

ნასულთა კეთილ სახელს ნუ დაამცირებ,
რათა შენი სიკეთე სახსოვრად დარჩეს.

ეს აფორიზმი დეჰხოდასაც აქვს შეტანილი თავის ოთხ-
ტომეულში და უთითებს ავტორს - საადის, თუმცა ლ. ვარ-
ნერისგან განსხვავებულ ნაკითხვას გეთავაზობს (დეჰხოდა
1978: 1789):

نام نیک رفتگان ضایع مکن تا بمقت نام نیکت یادگار
ნარსულთა კეთილ სახელს ნუ დაამცირებ,
რათა შენი კეთილი სახელი მარადის დარჩეს.

ლ. ვარნერის მოკლე შენიშვნა კვლავ მცირე ლინგვის-
ტურ კომენტარებს ეთმობა, რომელშიც ის ცალკეულ სიტ-
ყვათა ლათინურ მნიშვნელობებს აზუსტებს.

هر سو نود انكس زبر خویش براند و انرا كه بخواند بدر كسى ننواند

ყველა მიმართულებით გაიქცევა ის, ვინც თავისგან განაგდო და მას, ვისაც უხმობს, არავის კარისკენ არ გააქცევს.

(„გოლესთანის“, კარი II, არაკი 14)

ლ. ვარნერის მიერ მოტანილი ტექსტი კვლავ დაზუსტებას მოითხოვს. „გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტის მიხედვით, ბეითი ასე უნდა იკითხებოდეს (იუსეფი 1998: 92):

هر سو نود آن كس ز بر خویش براند و آن را كه بخواند به در كس ننواند
ყველა მიმართულებით გაიქცევა ყველა, ვისაც განაგდებს; მას კი, ვისაც [თავისთან] იხმობს, სხვის კარისკენ ა[ლა]რ გააქცევს.

შენიშვნაში ლ. ვარნერს მე-14 არაკის პროზაული ნაწილიც მოტანილი აქვს წყაროს მითითებით (ვარნერი 1644: 6)⁹⁷:

یکی از پادشاهان پارسای را دید گفت هیجت از من یاد می آید گفت بلی هر که از خدای تعالی فراموش میکنم ترا یاد می آرم
ერთმა მეფემ ერთი ღვთისმოსავი ნახა. ჰკითხა: „მე თუ გახსენდები საერთოდ?“ მიუგო: „დიახ. [როცა] მაღალ ღმერთს ვივინყებ, მაშინ მახსენდები“.

خانه دوستان بروب و در دشمنان مكوب

**მეგობრების სახლი დაგავე და
მტრის კარზე ნუ დააკაკუნებ.**

⁹⁷ „გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში ეს ადგილი განსხვავებულია იკითხება. ლ. ვარნერისეული ტექსტი უფრო გავრცობილია. შესაძარებლად დავიმოწმებ ყ. იუსეფის მიერ დადგენილ ტექსტს (იუსეფი 1998: 92):

[یکی از پادشاهان پارسایی را دید، گفت: هیجت از من یاد می آید؟] گفت: بلی، هر وقت که خدای را فراموش [می] کنم.

ეს სენტენცია, რომელსაც ლ. ვარნერი კომენტარის გარეშე ტოვებს, ირანული პარემიოგრაფიული კრებულების უმეტესობაში ფიქსირებულია. ამ ნაკითხვას იზიარებს „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტიც (იუსეფი 1998: 92).

LXXVII

هر که نیک را باشد مرید هر چه خواهد در نکان شاید خرید

*ვისაც კარგი სახელი აქვს, რასაც ინდომებს,
შეიძლება, დუქანში იყიდოს.*

ლ. ვარნერი ამ უცნობ გამონათქვამს, რომელიც, არაზუსტი (თუ ნაკლული) ჩანს, კომენტარის გარეშე ტოვებს და მხოლოდ მის ლათინურ თარგმანს გვთავაზობს. სამწუხაროდ, ეს დედნის შინაარსის დაზუსტებას ვერ შველის, რადგან სპარსული წინადადების სიტყვასიტყვით თარგმანს წარმოადგენს.

LXXVIII

خفته را خفته کی کند بیدار

როდის [იყო] მძინარე მძინარეს აღვიძებდა?

(„გოლესტანი“, კარი II, არაკი 37)

დეჰხოდა ამ გამონათქვამს სანაისთან აკავშირებს (დეჰხოდა 1978: 742). ასევე იქცევიან შოქურზადე (შოქურზადე 1993: 334) და აფიფი (აფიფი 1992: 330). ბაჰმანიარი ანდაზის შინაარსს ასე განმარტავს: „რადგან თავად არაკეთილსინდისიერი ადამიანია, სხვისი საქციელის გამოსწორებას ვერ შეძლებს“ (ბაჰმანიარი 1982: 234). აღსანიშნავია, რომ სქოლიოში ბაჰმანიარი სანაის იმ მისრას უთითებს, რომელსაც ეს ანდაზა მოსდევს.

რადგან ვირის სიკვდილი ძაღლისთვის ქორწილი იქნება.

ეს საკმაოდ ცნობილი ანდაზაა, რომელიც ხშირად გვხვდება ირანულ პარემიოგრაფიულ კრებულებში ვარიანტების სახით. ბაჰმანიარი ასეთ ვარიანტს გვთავაზობს (ბაჰმანიარი 1982: 503):

مرگ خر عروسی سگ

ვირის სიკვდილი - ძაღლის ქორწილი.

დეჰხოდას დასახელებული ჰყავს ავტორი - ნიზამი (დეჰხოდა 1978: 1532) და ასეთი სახით გვთავაზობს ამ მისრას:

مرگ خر بود سگ را عروسی

ვირის სიკვდილი ძაღლისათვის ქორწილი იქნება.

აფიფიცი ადასტურებს, რომ მისრა ნიზამის ეკუთვნის და კონკრეტულ ნაწარმოებსაც („ხოსროვ ო შირინ“) ასახელებს (აფიფი 1992: 701). ნიზამის ბეითის შემდეგ აფიფი იქვე იმონებს ხაჯუ ქერმანის (13-14-ე სს.) ბეითს, რომლის მეორე მისრასაც წარმოადგენს ეს ანდაზა. როგორც ჩანს, ანდაზა ირანელ კლასიკოს პოეტებს შორის პოპულარობით სარგებლობდა.

چو منع کند سفلہ را روزگار

نہد بر دل تنگ درویش بار

چو بام بلندش بود خود پرست

98 کند بول و خاشاک در بام پست

⁹⁸ვარნერის ნაკითხვა თითქმის ემთხვევა „ბუსთანის“ გვიანდელი, მათ შორის, თანამედროვე გამოცემების შესაბამის ტექსტს.

**როცა სულმდაბალს გულუხვად მოექცევა სანუთრო,
დერვიშის შეჭირვებულ გულს [ეს] ტვირთად დაანეება.
თუკი თავკერძას მაღალი ბანი ექნება,
დაბალ ბანზე მოშარდავს და ნაგავს დაყრის.**

ეს ორი ბეითიც საადის ეკუთვნის, თუმცა მისი სხვა თხზულებიდან - „ბუსთანთან“ არის აღებული: „ლურის მეფისა და გლეხკაცის არაკი“, პირველი კარი „სამართლიანობის, წვრთნისა და განსჯისათვის“. შედარებისთვის დავიმოწმებ ამ ორი ბეითის დ. კობიძისეულ პოეტურ თარგმანს:

**„როცა შემთხვევით ამაღლდება ვინმე ხენეში,
ლატაკთ გულს ტვირთი ემატება, ოხრავს და ხენეშის.
მაღალ სახლსა ფლობს, კვლავ მიჰყვება სიხარბეს უჩვევს,
ლატაკთა სახლის ბანებზე კი ნაგავს აქუჩებს.“**

(საადი 1964: 77)

ამ სენტენციას ლ. ვარნერის შენიშვნა ახლავს. სამწუხაროდ, კომენტარში არაფერია ნათქვამი ციტირებული პოეტური მონაკვეთის შინაარსზე. ლ. ვარნერი მასში გამოყენებულ კომპოზიტზე (خودپرست - khodparast - თავკერძა) ამახვილებს ყურადღებას, მოაქვს ანალოგიური წარმოების შემთხვევები (خداپرست - khodaparast - უფლის თაყვანისმცემელი, ღვთისმოსავი; بوتپرست - botparast - კერპთაყვანისმცემელი) და ასე მიდის ბეითის ციტირებამდე, რომელსაც ჰაფეზისეულად მიიჩნევს (ვარნერი 1644: 38):

ساقی بشراب گیر هستم
پر کن قنچی که می پرستم

ერთადერთ განსხვავებას წარმოადგენს ბოლო მისრაში გამოყენებული წინდებული **د** (dar-„ში“). სპარსული ენის ბუნებიდან გამომდინარე, უფრო მართებული მეჩვენება ამ ადგილას **خ** (bar-„ზე“) წინდებული გამოყენება სწორედ ისე, როგორც ეს არის თანამედროვე გამოცემებში:

...دختر و خورشید ...

მერიქიფევ, ღვინო შეაგებე ჩემს ხელს,
აავსე ფიალა, რადგან ღვინის თაყვანისმცემელი ვარ.

ჰაფეზის ავტორობა საეჭვო ჩანს. ეს ბეითი არ აღმოჩნდა ჰაფეზის დივანში. ესეც რომ არა, ბეითი თითქოს სუსტია, არაჰაფეზისეული. დამაფიქრებელია ბეითის პირველი მისრის გაუმართაობაც. ეს ორსტრიქონედი, ერთი შეხედვით, ხაიამის რობაიებთან უფრო მეტ სიახლოვეს ამჟღავნებს, თუმცა ზუსტად ასეთი პოეტური ფრაზა ხაიამის სახელით ცნობილ რობაიებს შორისაც არ აღმოჩნდა. ლ. ვარნერის მიერ დამოწმებულ ბეითთან შედარებით ახლოს დგას ხაიამის ერთ-ერთი რობაის მესამე სტრიქონი:

گویند بهشت و حور و کوثر باشد
جوی می و شیر و شهد و شکر باشد
پر کن قدح باده و بر دستم نه
نقدی ز هر نسیه خوشتر باشد

ამბობენ, არსებობსო სამოთხე, ჰურიი და ქოუსარი,
ღვინის, რძის, თაფლისა და შაქრის ნაკადულები.
აავსე ღვინის თასი და ხელში ჩამიდე -
ნაღდი სჯობს ათას ნისიას.

LXXXI

شمشیر که صیقل نزنند زنگ برآرد

ხმაღს რომ არ გაღესავენ, ჟანგს მოიკიდებს.

ეს ანდაზა ირანელ პარემიოგრაფებსაც აქვთ ფიქსირებული ერთი მნიშვნელოვანი განსხვავებით: პირდაპირ დამატებას ახლავს ا ر (rā) თანდებული, რომელიც აქ საჭიროა. ამასთან, დეჰხოდაც (დეჰხოდა 1978: 1031) და შოქურზადეც (შოქურზადე 1993: 484) სხვა მაკომპონირებელ ზმნას გვთავაზობენ (گرفت - gereftan):

شمشیر را که صیقل نزنند زنگ گیرد
خماღس რომ არ გაღესავენ, ჟანგს მოიკიდებს.

LXXXII

تو در خله خود من در خله خود

შენ შენს სახლში, მე - ჩემს სახლში.

ამ გამოთქმას არ იცნობენ ირანელი პარემიოგრაფები. გაურკვეველია, რა წყაროთი სარგებლობდა ლ. ვარნერი. იგი მოკლე კომენტარით იფარგლება, სადაც განმარტავს, რომ დასაძრახია იმ საქმეში ჩარევა, რაც არ გეხება.

LXXXIII

بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو رحمت نکند

ნუ დაინდობ მტერს უძლურების გამო, რადგან, თუკი ძალა მიეცა, შენ არ დაინდობს.

(„გოლესთანი“, კარი VIII)

„გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი განსხვავებულ წაკითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 172), თუმცა სენტენციის შინაარსი ამით არ იცვლება:

بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشند

ნუ დაინდობ მტერს უძლურების გამო, რადგან, თუკი ძალი მიეცა, შენ არ გააბატონებს.

ლ. ვარნერი ამ აფორიზმს კომენტარის გარეშე ტოვებს.

LXXXIV

عمل کسی بپای خود بیچد

ყველას საკუთარი საქციელი უკან მოუბრუნდება.”

”ამ გამონათქვამის სიტყვასიტყვითი თარგმანია: „კაცს [თავისი] საქციელი თავის ფეხზე დაეხვევა“.

ამ სენტენციის ვარიანტულ წაკითხვას გვთავაზობენ დეჰხოდა (დეჰხოდა 1978: 1117) და შოქურზადე (შოქურზადე 1993: 521):

عمل هر کس پایچ خوش می شود

თითოეულს [თავისი] საქციელი დაუბორკავს ფეხს.

ამ სენტენციას ლ. ვარნერის მოკლე შენიშვნა მოსდევს არაბული გამონათქვამის სახით, რომელსაც ლათინური თარგმანიც ახლავს (ვარნერი 1644: 38-39). ლ. ვარნერი შენიშნავს, რომ ციტატა ყურანიდან არის აღებული:

كل من عمل صالحا فلنفسه و من اساء عليه¹⁰⁰

ყველა, ვინც სიკეთეს აკეთებს, თავისთვის [აკეთებს] და ვინც ბოროტებას - თავის სანინაღმდეგოდ.

მართლაც, „გოლესთანში“ გამოყენებული ეს ციტატა, რომელიც ლ. ვარნერს არაზუსტად აქვს მოტანილი, ყურანის XLI სურის 46-ე აიადან არის აღებული:

„ვინც თუნდაც ერთი მართალი საქმე ქმნა, თავისი თავისთვის, ხოლო ვინც ავკაცობდა - თავისი თავის წინააღმდეგ, და სულაც არ არის უფალი შენი უსამართლო მონათა მიმართ“ (ყურანი 2006: 305).¹⁰¹

LXXXV

هر چه کاری بدوی

რასაც დასთვის, იმას მოიმკი.

¹⁰⁰ უნდა იყოს: عمل صالحا فلنفسه و من اساء فله

¹⁰¹ ყურანის ეს აია გ. ლობჯანიძეს „გოლესთანის“ მისეულ თარგმანში ასე აქვს: „ვთქვი: ჭეშმარიტად ბრძანებს უფალი: „ვინც სიკეთეს იზამს, თავისი თავისთვის, ხოლო ვინც სიავეს ჩაიდენს, თავისავე სანინაღმდეგოდ“ (საადი 2010: 76).

ეს ბიბლიური სენტენცია ვარიანტული სახესხვაობებით ცნობილია ირანული პარემიოგრაფიული კრებულების უმეტესობისთვის და საკმაო პოპულარობითაც სარგებლობს. აქ მხოლოდ აფიფის მიერ ფიქსირებულ ნიმუშებს მოვიტან კლასიკური სპარსული პოეზიიდან (აფიფი 1992: 798). პირველი მათგანი ფირდოუსის ბეითია „სიავეშის ამბიდან“, ხოლო მეორე სანაის ეკუთვნის:

نگر تا چه کاری همان بدروی سخن هر چه گویی همان بشنوی
გაფრთხილდი! რასაც დასთეს, მასვე მოიმკი;
სიტყვას, რასაც იტყვი, მასვე მოისმენ.

هر چه کاری بدروی و هر چه گویی بشنوی
რასაც დასთეს, მოიმკი და რასაც იტყვი, გაიგონებ.

ლევინ ვარნერის ერთწინადადებიანი შენიშვნა ამ სენტენციის ლათინურ თარგმანს წარმოადგენს.

LXXXVI

سنگ بر باره حصار مزن که بود کز حصار سنگ آید

ციხის გალავანს ქვას ნუ ესვრი, რადგან ხდება ხოლმე,
რომ გალავნიდან ქვა გადმოცვივა.

(„გოლესთანი“, კარი III, არაკი 28)

საადის ამ ბეითს ლ. ვარნერი კვლავ საბაბად იყენებს. ამჯერად ყურადღებას ამახვილებს სენტენციის ფრაზაზე „ქვას ნუ ესვრი“ და აქედან მიდის ილიომის „თავის ქვაზე ცემა“ (سر بر سنگ زن) განმარტებასთან, რის შემდეგაც შენიშნავს, სატრფიალო სიმღერაში ასე არისო:

ز حصرت پا بوس تو سر میزند بر سنگها

შენთა ფერხთა მტერის კოცნას დანატრებული თავს ქვებს ახლის.

საინტერესოა ვარნერის შენიშვნა, რომლის თანახმადაც, გამოთქმას „თავს ქვას ნუ ახლი“ (سر بر سنگ مزین - sar bar sang mazaan) ასეთი მნიშვნელობაც აქვს: دروغ مغی (dorūgh maghī - ნუ მოიტყუებ). ვარნერისავე მტკიცებით, ეს იდიომა სპარსულში საუბრისას გამოიყენება. აქედან კიდევ ერთხელ შეიძლება დავასკვნათ, რომ ვარნერი სასაუბრო სპარსულს საკმაოდ კარგად იცნობდა.

LXXXVII

توانگری بهنر است نه بمل و بزرگی بعقل است نه بسال

*შეძლება ნიჭს მოაქვს - არა ქონებას
და სიდიადე ჭკუით [ფასდება], არა წლებით.
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 5)*

საადის ეს აფორიზმი სპარსული ანდაზების არაერთ კრებულში გვხვდება და დღესაც პოპულარულია.

ლ. ვარნერის კომენტარები კვლავ გვერდს უვლის სენტენციის შინაარსს და მის ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულებზე ამახვილებს ყურადღებას; საუბრობს, აგრეთვე, წარმოქმნილ სახელებზე.

LXXXVIII

کونگی که بعقل پیر بود نزد اهل خرد کبیر بود

*ბავშვი, რომელსაც მოხუცის ჭკუა აქვს,
ბრძენების თვალში დიდი იქნება.*

ირანული პარემიოგრაფიული კრებულებისათვის ეს სენტენცია უცნობია. მისი სტრუქტურისა და რიტმულობის გათვალისწინებით, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ რომელიმე ირანელი კლასიკოსი ავტორის გამონათქვამია.

ტანმორჩილი ბრძენი სჯობს ტანმაღალ უვიცს.

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 3)

„გოლესთანის“ კრიტიკულ ტექსტში კავშირი (კ - ke) წინდებულით (ა - az) არის შეცვლილი და განსხვავება ამით ამოიწურება (იუსეფი 1998: 59):

کوتاه خرمند به از نادان بلند

ლ. ვარნერი საკმაოდ ვრცელ შენიშვნას ურთავს გამო-
ნათქვამს, თუმცა კომენტარებს სენტენციის შინაარსთან
კავშირი არ აქვს. აქ ისევ ლინგვისტური ნიაღვრეებია.

XC

کسی نیاید بزیر سایه بوم و در همان¹⁰² از جهان شود معدوم

**არავინ შეეფარება ბუმს ჩრდილს,
თუნდაც ამქვეყნად ჰომა ამოწყდეს.**

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 3)

შენიშვნაში ლ. ვარნერს საადის კიდევ ერთი სენტენცია
მოაქვს („გოლესთანი“, კარი I, არაკი 15), რომელიც ჰომას
ეხება:

¹⁰² აქ აშკარად კორექტურაა. **همان**-ის (hamān სწორედ ის; ეგვიპე) ნაცვლად უნდა იყოს **همای** (homāi - ჰომა - ზღაპრული ფრინველი, რომელიც ძვლებით იკვებება. არსებული რწმენის თანახმად, მის ჩრდილში მოხვედრა ბედნიერების მომტანია). საინტერესოა, რომ ამ ფრინველის ლათინურ აღდევანად ლ. ვარნერი aquilae-ს (არ-წივი) ასახელებს. რომ აქ ნამდვილად კორექტურასთან გვაქვს საქმე და არა ლ. ვარნერის შეცდომასთან, მისი ლათინური თარგ-მანი და შენიშვნაც ადასტურებს.

საადის ბეითი კი ასე უნდა იკითხებოდეს (იუსეფი 1998: 60):

کسی نیاید بزیر سایه بوم و در همای از جهان شود معدوم

همای بر سر مرغان از آن شرف دارد که استخوان خورد و جاتور نیز از¹⁰³
ჰომა [სხვა] ფრინველებს იმით სჯობს,
რომ ძვალს მიირთმევს და სულიერს არ ანუხებს.

XCI

ده درویش در کلیمی بخشند و دو پادشاه در اقلیمی نکنند

ათი დერვიში ერთ ფარდაგ ზე დაიძინებს
და ორი მეფე ერთ ქვეყანაში ვერ დაეძევა.
(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 3)

ლ. ვარნერი შენიშვნას „გოლესტანიდან“ ამონარიდს
უთმობს, რომელიც უშუალოდ მოსდევს 91-ე სენტენციას.
აღსანიშნავია ისიც, რომ წყარო მითითებულია (ვარნერი
1644: 42):

نیم نان کر خورد مرد خدای بند درویشان کند نیم نکر ملک اقلیمی کر بگیرد
بلشاه همچنان در بند اقلیمی نکر¹⁰⁴

¹⁰³ ამ ბეითის ოდნავ განსხვავებულ წაკითხვას გვთავაზობს „გო-
ლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი (იუსეფი 1998: 69):

همای بر همه مرغان از آن شرف دارد که استخوان خورد و جاتور نیز از
ჰომა ყველა ფრინველს იმით სჯობს,
რომ ძვალს მიირთმევს და სულიერს არ ანუხებს.

აქვე შევნიშნავ, რომ ლ. ვარნერი ბეითის მეორე მისრაში ორ-
თოგრაფიულ შეცდომას უშვებს. უნდა იყოს: جاور და არა - جاور

¹⁰⁴ ლ. ვარნერის წაკითხვა სცოდავს არა მხოლოდ სპეციფიკური
სპარსული გრაფემების გამოუყენლობის გამო (რაც იმხანად ჩვე-
ულებრივი მოვლენა იყო), არამედ იმიტომაც, რომ ჩაგდებულია
განუსაზღვრელობის არტიკლი, რითაც ლექსის საზომი ირღვევა.
ამასთან, თითქმის მთელ კრებულში ბეითები ვიზუალურად არ
არის გამოყოფილი და მკითხველს ერთ, გაბზულებულ ტექსტად მიენო-
დება. ამ მხრივ არც 91-ე ნიმუშის შენიშვნა წარმოადგენს გამო-
წაკლისას, სადაც ორი ბეითია ციტირებული. მომაქვს ეს ბეითები
„გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტის მიხედვით (იუსეფი 1998: 60):

نیم نانی گر خورد مرد خدای بند درویشان کند نیم نیگیر
ملک اقلیمی بگیرد پادشاه همچنان در بند اقلیمی نگیر

ღვთისნიერი ადამიანი ნახევარ პურს თუ შეჭამს, მეორე ნახევარს დერვიშებს უნილადებს; მეფე ერთ ქვეყანას ხელთ თუ იგდებს, კვალავაც სხვა ქვეყნის მოსურნე იქნება.

XCP

ظرافت بسیار هنر ندیمان است و عیب حکیمان

**ბევრი ოხუნჯობა მეფის მხლებელთა ღირსებაა
და ბრძენთა ნაკლი.**

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 15)

დეჰხოდას ამ აფორიზმის წარმომავლობის თაობაზე სხვა მოსაზრება აქვს. მისი აზრით, აქ წყაროდ ინდოეთში შედგენილი ანდაზების კრებული უნდა ვიგუღვოთ (დეჰხოდა 1998: 1080). შოქურზადე იზიარებს დეჰხოდას ამ მოსაზრებას (შოქურზადე 1993: 505).

XCPH

تو بر سر قدر خویش باش و قار بازی و ظرافت بجوانان بگذار

**შენ საკუთარი თავის ყადრი იცოდე და ოხუნჯობა და
ბაქიბუქი ახალგაზრდებს დაუთმე.**

(„გოლესტანი“, კარი I, არაკი 15)

ეს ბეითი „გოლესტანში“ უშუალოდ მოსდევს ლ. ვარნე-რის მიერ 91-ე ნომრად მოტანილ სენტენციას და მის ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენს. „გოლესტანის“ კრიტიკული ტექსტი ამ ბეითის განსხვავებულ ნაკითხვას გვთავაზობს (იუსეფი 1998: 69):

تو بر سر قدر خویش باش و قار بازی و ظرافت به ندیمان بگذار
**შენ საკუთარი თავის ყადრი იცოდე და ბაქიბუქი
და ოხუნჯობა მეფის მხლებლებს დაუტოვე.**

XCIV

ساقی اگر غلط کند خود نوشد

მერიქიფეს თუ [რაიმე] შეეშლება, თავად დალევს.

ეს გამონათქვამი ცნობილია ირანელი პარემიოგრაფებისთვის. დეჰხოდას ოდნავ განსხვავებული ვარიანტი აქვს ფიქსირებული (დეჰხოდა 1978: 938):

ساقی که غلط کند خود نوشد

მერიქიფეს [რაიმე] რომ შეეშლება, თავად დალევს.

ბაჰმანიარიც კავშირიან ვარიანტს გვთავაზობს, თუმცა მასთან სინონიმური მნიშვნელობის სხვა ზმნაა გამოყენებული, თანაც არა ანმყოს კავშირებითის, არამედ კატეგორიული მომავლის ფორმით. იგი საინტერესო განმარტებას ურთავს ამ სენტენციას:

ساقی که غلط کند خودش خواهد خورد

მერიქიფეს [რაიმე] რომ შეეშლება, თვითონ დალევს.

„ის, რაც ცუდად გაკეთდება, მის გამკეთებელს თუ გამოადგება. არასწორი ქმედების შედეგი თუ ნაყოფი ისევ მოქმედს მიუბრუნდება. როგორც, მაგალითად, ლხინის დროს, თუკი მერიქიფე ფიალას დადგენილი მიმდევრობისა და წესის საწინააღმდეგოდ გადასცემს, ან ვინმეს, ვისაც ღვინის სმა არ უნდა, სასმელს დაუსხამს, ის ფიალა თავადვე უნდა დალიოს“ (ბაჰმანიარი 1982: 322).

XCV

بسی کرسنه خفت کسی ندانست که کیست بسی جان بلب آمد که برو کسی
نکرست

**რამდენ ვინმეს მშიერს დაუძინია [ისე],
რომ არავინ იცოდა, ვინ იყო; რამდენ ვინმეს სული
ამოსვლია [ისე], რომ არავის დაუტირია.**

(„გოლესთანი“, კარი I, არაკი 16)

„გოლესთანის“ კრიტიკული ტექსტი ოდნავ განსხვავებული წაკითხვას (იუსეფი 1998: 70) გვთავაზობს (ლ. ვარნერთან ოთხგან ზედმეტია განუსაზღვრელობის არტიკლი; პირველ მისრას აკლია „და“ კავშირი):

بس گرمه خفت و کس ندانست که کیت بس جن بلب آمد که بر او کس نگرست

შენიშვნა ისევ ლ. ვარნერის მეცნიერულ დაკვირვებებს ეთმობა. ამჯერად საუბარი ეხება პოეზიისა და კლასიკური სპარსულისთვის ჩვეულ შერწყმულ ფორმებს (კავშირი + ზმნა; უარყოფითი ნანილაკი + ზმნა; კავშირი + წინდებული; კავშირი + ნაცვალსახელი და მისთ.)

XCVI

هر که سلطان مرید او باشد کر همه بد کند نکو باشد

*ვინც სულთანს მოსწონს, [იმან] სულ რომ სიავე
ჩაიღინოს, სიკეთედ ჩაეთვლება.*

(„გოლესთანი“, კარი V, არაკი 1)

ამ ბეითს ლ. ვარნერის კომენტარი არ ახლავს.

XCVII

105 طبل بلند بتک در باطن هیچ

ხმაურიანი დოლი - შიგნით არაფერი .

(„გოლესთანი“, კარი VII, საადის კამათი მოპაექრესთან შეძლებისა და ხელმოკლეობის თაობაზე)

ლ. ვარნერს საადის ბეითი შემოკლებული აქვს და, შესაბამისად, არ ჩანს, რომ ეს მიმართუაა. თუმცა მას ესმის, რომ ამ გამოთქმას ისეთი ადამიანების მიმართ იყენებენ,

¹⁰⁵ როგორც ჩანს, კორექტურაა. უნდა იყოს: طبل

ვისაც ფუჟსიტყვაობა სჩვევია. გამონათქვამის შინაარსის სათანადოდ გააზრებაში „გოლესთანის“ აკადემიური გამოცემა გვეხმარება (იუსეფი 1998: 163):

ای طبل. بلندبگ در باطن هیچ بی توشه چه تسیر کی وقت بسیج؟
ჰეი, ხმაურიანო მუცელცარიელო დოლო,
საგ ზლის გარეშე, რას იღონებ, როცა ქუდზე კაცს უხ-
მობენ?

XCVIII

در این عالم کسی بیغم نباشد اگر باشد بنی آدم نباشد

*ამქვეყნად არავინ არის უდარდელი,
თუ არის - ადამიანი არ იქნება.*

ამ ბეითის ოდნავ განსხვავებულ ვარიანტს გვთავაზობს ბაჰმანიარი (ბაჰმანიარი 1982: 249):

در این عالم کسی بی غم نباشد وگر باشد بنی آدم نباشد

ლ. ვარნერის ვარიანტისაგან განსხვავებით, აქ მეორე მისრა „და“ კავშირით იწყება.

ეს ბეითი თავიანთ კრებულებში შეტანილი აქვთ დეჰხოდასაც (დეჰხოდა 1978: 77) და შოქურზადესაც (შოქურზადე 1993: 353), თუმცა ლ. ვარნერისა და ბაჰმანიარისგან განსხვავებულ ვარიანტს გვთავაზობენ. კერძოდ, პირველ მისრაში სიტყვა عالم ('ālam - სამყარო, ქვეყნიერება) შეცვლილია სინონიმით دنیا (donyā):

در این دنیا کسی بی غم نباشد اگر باشد بنی آدم نباشد

ლ. ვარნერი ამ სენტენციას კომენტარის გარეშე ტოვებს.

XCIX

هر کرا کفر نیست ایمن نیست

სადაც ურწმუნოება არ არის, იქ არც რწმენაა¹⁰⁶.

გამონათქვამი უცნობია ირანელი პარემიოგრაფები-სათვის. ამასთან, ბუნდოვანი ჩანს მისი შინაარსი. ლ. ვარ-ნერი ამ ნიმუშს შენიშვნის გარეშე ტოვებს.

C.

هر چه دلت خواست نه آن میشود آنچه خدا خواست همان میشود

რაც შენს გულს ენადა, ის არ მოხდება,
რაც ღმერთმა ინდომა, ის მოხდება.

ეს ცნობილი გამონათქვამია, რომელიც ირანული პა-რემიოგრაფიული კრებულების უმეტესობაში გვხვდება ვა-რიანტული სახესხვაობით. დეჰხოდას ასე აქვს (დეჰხოდა 1978: 1921):

هر چه دلخواست نه آن شد هر چه خدا خواست همان شد
რაც ღმელს გულს ენადა, ის არ მოხდება,
რაც ღმერთმა ინდომა, ის მოხდება.

შოქურზადეს მიერ ფიქსირებული ვარიანტი ლ. ვარნე-რის ნიმუშთან ძალიან ახლოს დგას (შოქურზადე 1993: 707):

هر چه دلخواست نه آن می شود آنچه خدا خواست همان می شود
რაც ღმელს გულს ენადა, ის არ მოხდება,
რაც ღმერთმა ინდომა, ის მოხდება.

¹⁰⁶ სპარსული წინადადების შინაარსი სიტყვასიტყვით ასეთია: ვი-საც ურწმუნოება არ სჭირს, არც რწმენა აქვს. ასეთი თარგმანი კი-დეც უფრო გაუგებარი მეჩვენა. ლ. ვარნერის ლათინური თარგმა-ნის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, სპარსულ ტექსტში უნდა ყოფი-ლიყო არა هر کرا (har ke rā - ვისაც...), არამედ هر کجا (har kojā) ან جا (har jā - სადაც...). კრებულითვის დამახასიათებელი შეცდომების გათვალისწინებით, შეიძლება დავუშვათ, რომ აქ კორექტურას-თან გვაქვს საქმე.

ასეთია მოკლედ ლევინ ვარნერის მიერ შედგენილი და 1644 წელს ლეიდენში გამოცემული კრებული „ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ (*Proverbiorum Et Sententiarum Persicarum Centuria*), რომელსაც, როგორც ანდაზათა კოლექციას, ისტორიული ღირებულება უფრო აქვს, ვიდრე პარემიოგრაფიული ან პარემიოლოგიური.

და მაინც, იგი უსამართლოდ არის მივიწყებული.

მიუხედავად იმისა, რომ ნიმუშების 59% საადის „გოლესთანადან“ არის აღებული, ვფიქრობ, სპარსული ანდაზების ორენოვანი კრებულების ისტორია სწორედ ლევინ ვარნერის ამ ნაშრომით უნდა დაიწყოს და არა 1824 წელს კალკუტაში გამოცემული თ. როუბაკის „სპარსული და ინდური ანდაზებისა და ანდაზური თქმების კრებულით“ (*A Collection of Proverbs and Proverbial Phrases in the Persian and Hindustanee Languages*).

ლევინ ვარნერის ამ მოკრძალებული ნაშრომის მნიშვნელობა კიდევ უფრო გაიზრდება, თუკი გავიხსენებთ, რომ ეს არის სპარსული ანდაზების პირველი ბეჭდური გამოცემა.

„ასი სპარსული ანდაზა და სენტენცია“ ერთ-ერთი უძველესი გამოცემაა, რომელიც სპარსულ ნაბეჭდ ტექსტს შეიცავს და, ამდენად, სპარსულად ბეჭდვის ისტორიის თვალსაზრისითაც ღირებულია.

ლევინ ვარნერის ამ კრებულმა, შესაძლოა, გარკვეული სამსახური გაუწიოს საადის „გოლესთანის“ ტექსტოლოგიური კვლევის საქმეს.

طبل بلند بادی در باطن هیچ

*Tympanum magnum edit clangorem,
sed intus vacuum est.*

N O T A E

Dicitur de iis qui pleno ore vanas suas laudes ebu-
ciant. Eleganter Lacon quidam de lusciniā dixit: *Qu-
id tu es iam, quod nō es dōdō. Vox tu quidem es, & aliud
nihil.*

XCVIII.

در این عالم کسی بیغم نباشد اگر باشد بنی آدم
نباشد

*Nemo est in hoc mundo qui ærumnis va-
cet: si vacet, inter filios hominum numeran-
dus non est.*

XCIX.

هر کجا عفر نیست ایمان نیست

*Ubi infideles non sunt, nec vera ibi fides
est.*

C

هر چه دل خواست شد آه میشود آنچه خدا
خواست همان میشود

*Non quod vult cor tuum fiet, illud fiet
quod Deus vult.*

F I N I S

THE EARLIEST PRINTED COLLECTION OF PERSIAN PROVERBS

According to the view of both Iranian and world paremiology *Majma' Al-anthāl* ("Collection of Proverbs"), compiled by Mohammad Ali Hablerudi in 1049 AH (1639/40) in India, is considered to be the most ancient collection of Persian proverbs, and Thomas Roebuck's *A Collection of Proverbs and Proverbial Phrases in the Persian and Hindustanee Languages* edited by H.H. Wilson and published in Calcutta in 1824, is believed to be the most ancient collection of Persian proverbs translated into a foreign language.

In the scholarly literature concerning the recording of Persian proverbs, no mention was made of *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms*, compiled by Levinus Warner and published in Leiden in 1644¹ by the Ioannis Maire's Publishing House. Since then the collection has not been published² and no special investigation into the subject has been made by researchers. Moreover it also remains unknown to Iranian specialists. No copy can be found in the libraries of Iran.³ To the best of my knowledge, L. Warner's

¹ A simple but interesting coincidence is that in the same year of 1644 (1054 AH) in India there were compiled the ancient collections where Persian proverbs were recorded: Mohammad Ali Hablerudi's *Jāme' At-tanithil* and Mīrzā Sādeq Sādeqi Esfahāni's *Shāhed-e Sādeq*. The only earlier collection than these two is *Majma' Al-anthāl*.

² Prof. Wolfgang Mieder kindly informed me that three scholars mentioned L. Warner's collection printed in 1648 in their bibliographies (Gratet-Duplessis, Oierre-Alexandre. *Bibliographie paremiologique*. Paris: Potuer, 1847; rpt. Nieuwkoop: B. de Graaf, 1969, p. 51 (no. 64); Bonscr, Wilfrid. *Proverb Literature. A bibliography of Works Relating to Proverbs*. London: William Glaisher, 1930; rpt. Nendeln, Liechtenstein: Kraus Reprint, 1967, p.365, no. 3180); Moll, Otto. *Sprichwörterbibliographie*. Frankfurt am Main: Klostermann, 1958, p. 41 (no. 6924). As there is no other evidence to prove the fact we do not know whether they really saw the 1648 edition, maybe we deal with a misreading of the date on the volume. In any case, it seems, no world famous library has a copy of the 1648 edition.

³ Regarding other copies of the edition, apart from one in Leiden University Library, there exists a copy in Cambridge University Library, which I was able to examine for the first time, another at the Bodleian Library in Oxford and several copies in libraries in Germany, viz: Südwestdeutscher Biblio-

collection has only once been mentioned in Persian scholarly literature, viz in Hamid Nayyer Nouri's work *Iran's Contribution to World Civilization*. The author restricted himself to three sentences, one of which is a quotation of Levinus Warner's work. It seems that H. Nayyer Nouri was not familiar with the collection itself and used some other source, as proved by the fact that: 1. the place of publication is stated incorrectly i.e. London instead of Leiden; 2. only the translation of Latin title of the collection is given, while the Persian title Warner gave is not indicated and therefore it differs from Warner's one; 3. more importantly, it is not clear what were the services rendered by Levinus Warner to Persian language and literature, as H. Nayyer Nouri limits himself to the statements only and fails to indicate the reasons. He writes: "One of those who rendered great services to the Persian language and literature is a Dutch scholar by the name of Levinus Warner who published in 1644 the book *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms in London* (here and the following italics are mine - T.S.)" (Nayyer Nouri 1976: 518). This is followed by a quotation from Warner's work regarding the sweetness of the Persian language. Later I will return to this statement of Warner. It should be noted that in this chapter *The Commencement of Publication of Iranian Literature in Europe and America* in the work of Nayyer Nouri, some other inaccuracies can be found.

The primary goal of the present publication is to estimate the paremiographical and paremiological value of the most ancient bilingual collection of Persian proverbs that was compiled by Levin Warner, a man with a very interesting biography and fate. His outstanding service for the development of Western Oriental Studies is well known and universally recognized; unfortunately his contribution, particularly to Persian paremiography, remains largely unknown.

theksverbund (1); Bibliotheksverbund Bayern (2); Gemeinsamer Bibliotheksverbund (1); Thüringer Universitäts und Landesbibliothek (ThULB) Jena (1). As Prof. W. Mieder kindly informed me, no copy exists in the USA. According to him, 5 copies are in the Netherlands: Amsterdam, Institute of Social History, Groningen, Leiden and Utrecht. There may exist more copies in other world libraries and private collections.

If we read the collection carefully, it turns out that the work makes it partially possible to reveal a portray of Levin Warner both as a person and a scholar, as well as the tendencies and traditions of Oriental Studies of the 17th century Dutch in particular, and of the Europeans in general. With this reasoning, I think this small collection goes far beyond the realm of interest in paremiography or paremiology and deserves more attention from some other branches of the humanities.

Prior to a discussion of the *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms*, I consider it necessary to peruse Levin Warner's biography, so as not to fail to notice any detail when estimating the value of his collection.

Levin Warner⁴

German by birth, Levin Warner was born in Lippe (c. 1619).⁵ In 1638 he was registered as a student at Leiden University. He graduated in 1642. By the end of 1644, he left for Constantinople where he spent the rest of his life and died there on the 22nd of June, 1665.⁶ Before going to Turkey he had already published four

⁴Levin Warner's name also occurs in different forms in different sources: *Levinus Warnerus*, *Levinus Warner*, *Levino Warner*, *Lieven Warner* or *Levin Warner*.

⁵For me the main sources of information concerning Levin Warner are as follows: *Levinus Warner and His legacy*, E.J. Brill, Leiden, 1970 and Ismail Hakki Kadi's *Hollanda'da sharkiat arashtirmalari (Oriental Studies In the Netherlands)*, Doğu Batı, N20, 2002, 83-110 (in Turkish).

⁶Two days before his death Levin Warner made his will bequeathing his great library, approximately of a thousand items to Leiden University. Amongst the latter are several unique manuscripts. This collection, known as *Legatum Warnerianum*, aroused enormous interest among orientalists from his time to the present day and contributes to the reputation of Leiden University Library as being one of the richest centers of oriental manuscripts. The reasons and circumstances of Warner's death are unknown. Information provided in a letter of Ali Bey (Albert Bobovius), a translator of the Bible into Turkish, is worthy of attention though seems suspicious: "he was killed... by unknown criminals using poison" (Neudecker 2005:

works: 1. *Dissertatio, Qva De Vitæ Termino, utrumfixus sit, an mobilis, disquiritur ex Arabum & Persarum scriptis* (Amsterdam, 1642); 2. *Compendium Historicum Muhammedani de Cristo Ex pracipuis aliquot religionis Cristiana capitibus tradiderunt* (Leiden, 1643); 3. *Proverbiorum Et Sententiarum Persicarvm Centuria* (Leiden, 1644) and 4. *Epistola Valedictoria In qua inter Alia De Stylo Historia Timuri* (Leiden, 1644).

From these publications alone, we can already conclude that the beginning of Warner's academic career was impressive and he must have achieved much success at the University of Leiden. In 1648, the Board of Governors of the University invited him to return to Holland and offered him the position of a professor of Hebrew but Warner requested permission to leave for Syria and obtained it, together with 300 florins for his travel expenses. Finally Warner stayed in Istanbul and chose a diplomatic career.

There have been many speculations regarding the reasons for Warner's decision. G.W. J. Drewes strongly objects to the suggestion made by Du Rieu in the course of editing Levin Warner's letters ("the desire for wealth and possessions had induced him to go over to the side of the merchants") and concludes: "It seems more probable that Warner, who had preferred an uncertain future in Turkey to the security of a Leiden professorship, desired this function so as to gain greater security" (Drewes 1970: 8-9).

With regard to the problem, it is hard to fully agree with any kind of suggestion but certain views can be given on the subject. The rejection of the position of Leiden professor, or even the temporary delay of his consent, already indicates that professorship and a university career did not seem to be without an alternative for Warner. In this context I would like to recall that, before starting university activities, the distinguished orientalist Jacobus Golius (1596-1667) and Thomas Erpenius (1584-1624), for whom Warner

183). There exists another version of Warner's death but it has been rejected by researchers. In line with L. Warner's will he was buried "in the Protestant cemetery in the Feriköy quarter of Istanbul". Within the place there was found the grave of his brother Frederik, the former Dutch consul in Athens; the inscription on the gravestone indicates that Frederik was buried next to his brother but no trace of Levinus has been found there (Neudecker 2005:183-184).

had a profound respect, travelled to the East where they succeeded in finding valuable manuscripts and acquired great knowledge and experience. It is not improbable that the experience and achievements of these two respected orientalists should have become a subject for emulation by Warner.⁷

Taking into account the situation in Turkey, it is unlikely that he would have had a dream to be there or to have a diplomatic career; neither could he have had a financial incentive. Observing the everlasting political and economic problems in Turkey, when even having the status of an official representative of the Netherlands he would be paid irregularly or with delay, not to mention other problems and expenses, he could not have decided on a diplomatic career as a desirable objective; However he deliberately chose this path. The latter supposition is supported by the following facts:

In 1647, on the death of Hendric Cops, acting as Resident of the Netherlands, Warner appealed in writing to the Prince of Orange and the States General offering them, on his own initiative, to provide information on current events in Istanbul. In 1648 Warner sent a report on unfavorable activities of the Grand Vizir while still waiting for a response from Holland. Warner had to wait and to suffer difficult times over a long period before he was finally appointed as Resident of the Netherlands in Istanbul in 1654.

The rich legacy of Levin Warner: unique manuscripts and books, correspondence, records, remarks, translations etc. implies that Warner remained devoted to scholarly research to the end of his life. Warner's own explanation was that religious interest encouraged him to begin the study of oriental languages, as in his opinion

⁷ The kind of attitude Warner bore towards the older generation of orientalists can well be seen in his collection of Persian proverbs. Commenting on proverb N 23 (p. 13) Warner points out T. Erpenius's book of proverbs, meaning his collection of Arabic proverbs; With great respect he mentions Josephus Justus Scaliger (1540-1609) whose works are familiar to him (see pp. 13 and 24). Although L. Warner's teacher Jacobus Golius is not mentioned in the collection, it is almost safe to say that the biography of the latter, which included travelling to the East in order to collect manuscripts, activities in Turkey and returning to a university career must surely have been the object of emulation for his student.

proficiency in oriental languages was one of the means of popularizing Christianity in the Muslim world. He was confident of the necessity for the translation of the Bible and Christian dogma into oriental languages. His role in the translation of the Bible into Turkish is generally recognized.

It is also evident from L. Warner's collection *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* that he was proficient not only in classic, but in western and Oriental languages as he knew Latin, Greek, German, Italian, Arabic, Hebrew, Turkish, Persian. Warner's autographs are available not only in these languages but in Armenian too. His legacy includes the documents indicating that Warner had a certain relationship and some religious and academic interest in the Armenian Diaspora in Turkey; there are also available Armenian texts in his fund. In scholarly literature, particular emphases has been placed on Karaite manuscripts and on Warner's special interest in Karaite Judaism.

Warner had to stay in Turkey during the hard times and difficult political situation. There are several direct or indirect pieces of evidence of occurrences of malevolent intentions towards him.

In the archives of John Thurloe (1616-1668), secretary to the council of state in Protectorate England and spymaster for Oliver Cromwell, I found two letters sent by Levin Warner to the States General; This fact shows that English government kept a close watch on Warner's activities.⁸

Here, a passage from a letter of the consul in Smyrna, Michel du Mortier, to the States General dated June 27, 1661 may be of interest: "He [Warner] has already spent many thousands on Turkish, Arabic and Persian books and other curiosities, to which he seems to devote most of his energies and which will apparently

⁸It is well-known that the ambassador of Great Britain in Constantinople was one of Warner's assistants and patrons. In the letter dated by 6th of May, 1647. Warner wrote: "when presently the British ambassador will have died, I shall have no one to turn to for help" (Drewes 1970:7). A comparison of these two facts is open to interpretation. Someone can ask: how disinterested would be the assistance given by the ambassador of Great Britain to Warner?

be of little use to anyone but himself and Professor Golius of Leiden..." (Drewes 1970: 15).

True enough, Du Mortier failed in his attempt to harm L. Warner, partly thanks to the written appeal of Dutch Diaspora in Istanbul to the States General in support of Warner but one thing is obvious - many people envied Warner and were prejudiced against him. The same document is evidence in favor of his scholarly interest and devotion to Oriental Studies.

Levin Warner was a scholar by vocation and obviously remained so to the end of his life. Warner's name has gone down in history as a collector of an extremely rich collection, still of great interest to this day rather than as a Resident of the Netherlands in Turkey.

In some sense Levin Warner was a tragic personality: scholar and researcher by vocation, he made an attempt to be a diplomat which at that time primarily meant defending the commercial interests of the Netherlands, but he could not abandon his intellectual ambitions; he did not succeed in developing into a true diplomat and did not become a distinguished missionary, though he tried his best in both of these fields.⁹ The comments made by Warner on the margins of his numerous records and documents show that he was very gifted researcher and talented scholar. One of the services Warner have rendered to Oriental Studies is that "he probably was the first European who ventured to translate *ghazals* by Hafez into Latin, with the help of the Turkish commentary of Sudi" (de Bruijn 1987: 170). To him belongs as well the translation from Arabic of Mu'allaaqat, old Arabic odes, by Imru' al-Qais; It should be

⁹ Of interest in this regard is de Bruijn's suggestion: "...the scholars who, at the close of the sixteenth century, began to study Persian were otherwise motivated than the entrepreneurs of the [Dutch East India] Company. Even at the height of commercial activity, the two spheres remained separate from each other although their interests did go together occasionally. Jacob Golius, especially, was eager to profit from any facility which the Company could offer him, either by enabling him to travel to the Middle East or by helping him to acquire the materials needed for his studies. Some of his students found employment in the service of the Company, *but the careers of men like Warner and De Jager show that this was not beneficial to their futures as scholars*" (de Bruijn 1987: 173-174).

mentioned that "...he [Warner] left a detailed description of Asia of over 1200 pages in manuscript form and collected a great deal of material for this from Arabic and Persian sources" (Drewes 1970: 22). It is a pity that a man of such wide scholarly interests should have wasted his time on his diplomatic career; he died rather young and therefore could not achieve more.

A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms

The full title of the book under consideration is *Proverbiorum Et Sententiarum Persicarum Centuria, Collecta & versione notisque adornata A Levino Warnero, Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire, 1644.*

The collection represents a slim, 44 page book, furnished with Warner's 3 page letter to Christophoros Thysius,¹⁰ - counselor to His Excellency Bredcrodius, and 3 page address to the readers. There is also a short address of Claudius Salmasius¹¹ to Levin Warner dated 9 August, 1644.

The first letter, full of Warner's compliments and verbal courtesies, may be of interest for those investigating the oratory and epistolary ethics of the epoch; it does not give any information on the collection itself.

In the letter addressed to the reader, the author complains and explains the poor organisation of his book by the lack of time: "*If I had had more time I would have offered you a more well organized book notable for the abundance and elegance of proverbs and*

¹⁰As it follows from the letter, L. Warner was also in close relations with the well-known representative of this family, Joannes Thysius (1622-1653). Thanks to the legacy of the latter, Bibliotheca Thysianna had been built. L. Warner was also familiar with Antonius Thysius, a lawyer, who died before 1644.

¹¹On page 18 of his collection, in his note to proverb N 31, Warner mentions him as one of his great patrons: "*magnus patronus meus Claudius Salmasius*".

aphorisms; it would have been written more diligently furnished with many extensive comments" (Warner 1644: vii).

What was the reason for Warner's haste or why did he decide to publish his work hastily? Nothing can be said for sure; but taking into account the 1644 date of the publication of the collection, it may be suggested that by that time the prospects of Warner's travel to Turkey had materialized; he tried to publish the work that he had already begun before leaving. This suggestion can be supported by one more argument: C. Salmasius in his short address to Warner notes: "*You are preparing for us, now, models of Persian speech which exceed similar Arabic sayings by their elegance and refinement. Proceed with elucidating Persian literary activities unknown to our world and by introducing of Persidis to Batavia. Together with Persian you will bring Arabic goods to Europe too and loaded up with oriental trophy will return to us. I hope you will come back as soon as possible*" (Warner 1644: iii).

Coming back "*loaded up with oriental trophy*" may be a hint about Warner's forthcoming travel. Thus by the time the collection was published, everybody knew that Warner was leaving the Netherlands. The fact can also serve as an indirect corroboration of the suggestion that Warner hurried to publish the works he began before going on his lengthy travels.¹²

Why did Warner decide in favor of proverbs and specifically of Persian ones?

I think he had several reasons. One of the reasons was the example of the older generation of orientalisks. Erpenius had already published his Arabic proverbs. By that time the Turkish proverbs had already been recorded¹³, and L. Warner may have

¹² Here attention must be drawn to C. Salmasius's wish for Warner to return as soon as possible. By that time Warner had not yet made a decision to stay in Turkey, or at least he did not reveal his plans.

¹³ According to Nejat Muallimoglu, "Turkish proverbs are among the earliest in the world to appear in a book. Mahmoud Kashgari, an 11th century Turkic scholar who is thought by some to have been the author of "the world's first dictionary" published the first and most important Turkish dictionary, *Diwan-i Lughat-i Turk*, in Baghdad, Iraq, in 1074. Mahmoud Kashgari, who wrote this monumental work to teach Arabs

known that fact. Publishing of Persian proverbs in the form of collection undoubtedly would be considered the novelty and to be a continuation of T. Erpenius's undertaking.

If we look at the legacy left by Levin Warner, we will see that in the Legatum Warnerianum list of manuscripts, 18 entries are given for proverbs and idioms, out of which 16 are Arabic, 1 Persian and 1 Turkish and this implies that Warner was interested in the issue. The following information supports the case: *"About the year 1650 the Dutch scholar Levinus Warner who served as a diplomat in Constantinople, gathered, through his association with the educated Greeks living there, more than 750 modern Greek proverbs. These were edited by D.C. Hesseling and appeared in the monumental four-volume work on the proverbs of the Greek people, published by Politis in Athens in 1899-1902"* (Karagiorgos 1999).

It should also be taken into consideration that Warner particularly notes his fascination with Persian idioms and proverbs in comparison with other oriental paremias and the latter may have provoked his wish to compile a collection. He declares: *"Different kinds of conversations had I with those speaking Hebrew, Arabic, Persian or Turkish but not one of them had flown into soul and no words have such elegance and beauty as do the Persian"* (Warner 1644: vii).

Such evaluation given by a man who, apart from Persian knows Arabic, Turkish and Hebrew as foreign languages of course is worthy of attention. As is seen, many other scholars shared Warner's opinion on the subject: the previously cited passage from C.Salmasius's notes on the Warner collection substantiates the suggestion¹⁴.

In Warner's letter addressed to the readers, one statement attracts attention: *"Nothing has been translated into Latin from the Persian original writings up to the present day..."* (Warner 1644: vii).

Turkish, included in it 290 proverbs which are very much alive in today's Turkish language" (Muallimoglu 1988).

¹⁴ It is likely that this kind of attitude of Warner towards Persian phraseology was considered by Nayyer Nuri to be the service rendered by Levinus Warner to the Persian language and literature, as precisely this suggestion he cites in his work without comments.

Obviously, Warner does not lie. In this regard one fact is worthy of mention, viz five years before the appearance of Levin Warner's collection, in 1639 in Leiden, there had been published "*The History of Christ*" Written in Persian And Awfully Misrepresented by Father Hieronymus Xavier (*Historia Christi Persice, Conscripta, simulque multis modis contaminata, P. Hieronymo Xavier, Soc. Jesu.; Latine Reddita & Animadversionibus notata A Ludovico de Dieu*). It was translated into Latin and commented upon by Ludovico De Dieu.¹⁵

Ludovico De Dieu was also a student of Thomas Erpenius and Jacob Golius. In the explanation to the work, it is said that by the order of the Moghul Emperor Jalal Al-Din Akbar, "the King of Kings, Sovereign of the Epoch, the Ruler of the country, Sovereign of Paradise, the King and the Sultan, I, Padre Hieronymus Xavier from Europe, one of the followers of Holly Jesus, prepared this valuable book and blessed preface to it from the Holly Gospel and other books of the Apostles here in the Caliphate of Agra, and Moulana Abd-ol-Sanarayn Qasem Lahuri, together with your most humble servant, translated and completed it in the same Caliphate of Agra in the year 1602 A.D., on the 47th year after the enthronement of the King of Kings. Written on Wednesday, the eighth day of the Blessed Month of Ramadan, in the year 1027" (Xavier 1639: 536).

It follows from the information that here we are not dealing with the original Persian work and that it was translated from Persian. As the researcher into this work, Noorollah Moradi,¹⁶

¹⁵ According to J.T.P. de Bruijn, "the declared intention of De Dieu was to disclose to what extent the Catholic missionary had misrepresented the Christian faith" (de Bruijn 1987: 169).

¹⁶ Iranian National Library acquired *The History of Christ* at the end of 2009. A special lecture on the fact was delivered (11.03.2010) by an expert of the Library, Noorollah Moradi, whom I personally met. I am grateful to Mr. Moradi for the interesting information concerning the research carried out by him into the problem and for showing me the original of the book. However, Iranians should have been aware of the existence of this edition as in 1958 the Iranian scholar Iraj Afshar had already indicated that *The History of Christ* was the first book printed in Persian (Afshar 1958: 13-14). Later I. Afshar in another article on the problem wrote: "the most ancient books printed in Persian are two: *The History of Christ* and *The*

elucidates the work is written in poor Persian and non-Iranian origin of the author is obvious. Information about "*The History of Christ*" is very contradictory. According to some sources it was written in Portuguese and then translated into Persian. Some authors however are of the opinion that the original was made in Latin. From the information given in the passage I have cited by Xavier himself, it is not clear in which language he had written the work before it was translated into Persian. But this is not of decisive importance for the subject under consideration. An important point is that Latin translation had not been made from the original Persian writing; thus, Levin Warner's assertion is true, that before his own collection appeared, nothing had been translated from the original Persian into Latin and there is no doubt that he was the first to do so.

Warner would surely have been aware of the existence of Xavier's work published only five years earlier than his. This suggestion can be supported by Warner's comments on the 27th proverb of his collection where he mentions *The History of Christ* and criticizes Xavier for irrelevant usage and misinterpretation of idioms. He writes: "...I wish Father Hieronimus had taken into consideration this [rule] in his Persian translation of '*The History of Christ*'. In this translation he does not display due attention to the peculiarities of the language; in some places, he evaluates the soul and nature of Persian language on the bases of the Latin language. It happens thus when, for example, he writes that Christ can be identified by his deeds, and adds: 'exactly in the same way as an elephant can be identified by his trunk and a lion by his claws'. It was known that the Greeks and the Latins had a saying: 'The lion can be identified by his claws' but for the Persians this saying is unknown"¹⁷ (Warner 1644: 15).

History of St. Peter; Both of them, together with their Latin translation, were published in Leiden in 1639 by the enlightened man Ludovico De Dieu" (Afshar 1966:26). In addition, a photo of the cover of *The History of Christ* is included.

¹⁷ I would like to take this opportunity to thank the young researcher, Nika Shamugia, for his translation from Latin into Georgian of the passages of Warner's collection and his letters quoted in the paper.

After this point the question arises: on what ground does Warner reason that these kinds of sayings are unknown to the Persians? What source did

One more fact is worthy of note with regard to both the work of Warner and Xavier. The 1639 edition of *The History of Christ* is the most ancient book in which Persian printed text is given.¹⁸ In the same year "*The History of Saint Peter*" was published, translated and commented by the same De Dieu. The book *Grammar of the Persian language* (the Persian title being: *Elements of the Persian Language*) produced by L. De Dieu himself was also published in 1639.

Levin Warner's collection is subsequent work to the edition of these three works where the Persian printed text is presented. Therefore *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* is one of the most ancient editions and this fact is significant in the history of the printing of Persian books.

There are 100 texts of Persian proverbs and aphorisms in Levin Warner's collection and they are randomly arranged, i.e. neither in alphabetical nor in thematically order nor in any other classification applied in paremiographical collections.

At first the proverb is given in the original language in Arabic script. Then it is followed by a Latin translation and notes. Texts without notes are of infrequent occurrence.

Proofreading mistakes in Persian text given in the Arabic script are not uncommon. What is more, the letters specific to Persian گ، پ، چ which differ from the Arabic alphabet are not always

he have to verify the fact? Maybe he considered that he knew Persian better than Xavier and Qāsem Lahuri? The fact is that by that time there did not exist any collection of Persian Proverbs and idioms and Warner had not before the year 1644 been to the East. Only one reliable probability is left. Warner had the possibility to verify them via language carriers with whom he came into contact. The latter can be supported by a passage from his introduction to the collection, where his fascination with Persian is discussed.

¹⁸ According to *Encyclopaedia Iranica*, the first Persian language book printed in the Near East was a Torah in Hebrew characters published in Istanbul in 943/1546. The first books in Persian characters were *Dāstān-e Masīh amnā ālūda* (*Historia Christio Persica*), a Persian translation from a Latin original by Hieronymo Xavier with the collaboration of Abd-al-Sonārayn Qāsem Lāhūrī and *Dāstān-e San Pīdrū* (*Historia S. Petri Persica*), published in Leiden in 1639 (Floor 1990).

reproduced but are replaced by Arabic letters having similar shapes. I should note here that using Arabic type was almost a normal situation in the early years of printing of Persian texts.

The vast majority of the proverbs and aphorisms represented in the collection are of literary origin. Besides, for the most part these proverbs and maxims comprise 13th century Sa'adi's expressions mainly from his *Golestan*.¹⁹ Proverbs of folklore origin are less common. Some proverbs or aphorisms given in this collection are not recorded in Persian paremiographical collections of the later period; neither can their literary sources be precisely defined.

In the notes on the proverbs Warner often adduced other proverbs and sayings which are sometimes named as the synonyms and sometimes are used to illustrate the reasoning given in the notes. It is worthy of note the fact that as a "supplementary material" over again appears *Golestan*; in some cases Warner cites Arabic and Turkish expressions as well (See table 1. Numbers in the table correspond to entry proverb).

Greek proverbs and maxims are also often cited in the notes. There are examples from the Torah, the Gospel and the Quran. Warner also adduces Aristotle, Cicerone, Homeros; references to Erpenius's collection of Arabic proverbs, to Dutch scholar G. Ioanne Vossio (1577-1649). It should be mentioned that in the note to the 80th proverb of the collection, Warner points out one beyt (two hemistiches) of Hafez though, in fact, this saying does not come from the poet.²⁰ From the note to proverb N59, we can see that Warner is acquainted with the Persian poem *Yusef and Zoleikha*; Proverb N79 is a quotation from Nezami's *Khosrow and Shirin*. One of Nezami's well-known proverbs, included in the collection under number 30, is incorrectly recorded. And what is more, Warner changes the order of the misras (hemistiches) in the beyt. The proverb should be:

¹⁹ I would like to thank Mr. Ahmad Abrishami for his kind assistance in identifying the aphorisms from *Golestan*.

²⁰ Over the centuries lines and even whole poems were gradually added to the poetic collection of 14th century Hafez and it is not improbable that Warner quoted from one of such profane manuscripts.

Table 1

Entry Proverbs from <i>Golestan</i>	Proverbs, sayings and stories from <i>Golestan</i> used in the notes		Arabic examples given in the notes		Tur- kish exam- ples given in the notes	Entry proverbs that are not from <i>Goles- tan</i>
	Saying (N)	Fable (N)	Saying (N)	Fable (N)		
2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 34, 35, 36, 42, 44, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 60, 61, 64, 67, 70, 72, 75, 76, 78, 83, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97	4, 5, 12, 17, 20, 21 x 2, 22, 23, 51, 60, 90, 91	2, 11, 36, 52, 61, 75	1, 4 x 2, 10 x 2, 31, 54, 62, 65, 84	19, 23, 61 x 3	6, 41, 47, 50, 57	1, 8, 24, 29, 30, 33, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 47, 48, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 88, 94, 98, 99, 100
59						41

kabūtar ba kabūtar, bāz – bā bāz
konad hamjens bā hamjens parvāz
Pigeon with pigeon, falcon with - falcon
identical species fly together.
(Eng.: Birds of a feather flock together).

Whereas in Warner's collection it is as follows:

konad har jens ba hame jens parvāz
kabūtar bā kabūtar, bāz – bā bāz
Each species flies with any species
pigeon with pigeon, falcon with falcon.²¹

Differences can be found in some other cases, e.g.: *bihemmat/bimorovvat* (in the note to N 17); *gofstan/khandan*, *nakhūhad kard/nagardūnad* (N 21); *mīarsad/betarsad*, *negāh nemidūrad/negāh nadārad* (N 45); thus from this point of view, the collection may be of some interest for those textual critics dealing with the texts of classic Persian poetry. The collection assumes importance when issuing a critical text of Sa'adi's *Golestan*, as the greater part of Warner's proverbs and aphorisms was taken from this monumental work.

Golestan was one of the first masterpieces of Persian literature with which Europeans became acquainted and which they translated. This work became popular in Europe. It is known, that J. Golius made his students read this great work during his lectures. *Golestan* still remains one of the main readers in the departments of Iranian Studies in universities worldwide. It is not improbable that Warner might have been one of such students. It is known also that in his four works published before travelling to Turkey Warner used

²¹ Interestingly, if we consider the fact based on Warner's Latin translation, he comprehends the content of this saying of Nezami rightly, and the mistake made in the collection can be easily explained from the grafical standpoint and it may be the result of an incorrect reading of the manuscript. This mistake can be attributed to the type-setter but the rearrangement of misras in the beyt cannot be initiated by the latter.

two sources: *kitāb al-kashshāf*²² and the Persian *Golestan* (van Koningsveld 1970: 47). At the time, the original of this work of Sa'adi did not exist in printed form; consequently Warner used a manuscript. If we remember that the Latin translation made by G. Gentius was published in 1651, once again we can conclude that the first steps towards the translation of this monument into Latin was taken by L. Warner.

As already mentioned, *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* contains inaccuracies. In some cases, it is difficult to elucidate whether the fault lies with a proofreader or with Warner. As a case in point we refer to the instances where “ی” given in the end of a word in a proverb is superfluous. For example, this suffix is used in the function of indefinite article in pattern N 22 - *khasi* /*khas* where it is not needed; or used as a second person singular which, is unnecessary for the imperative form of a Persian verb, as it happens in proverb N64 etc.; it is usually added to a word at the end and sometimes it is difficult to distinguish visually from a root letter, though it is possible grammatically.

No doubt, Levin Warner's notes on proverbs and aphorisms are worthy of attention. However, it should also be mentioned that these notes are not always directly related to paremias; for Warner a proverb or saying is rather an occasion to present his own linguistic observations. In the notes once again Warner reveals himself as a scholar who tries to make linguistic analyses, to present scholarly observations on one or another grammatical problem. If we glance over the notes and comments made in *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* we can single out several groups:

1. Explanation of the content of a proverb or aphorism that may be followed by synonymous paremia from other languages or a fable as illustrative material;

2. Notes on the following Persian grammar categories: superlative degree formation; derivation and composition, suffix formation, imperative forms of a verb, enclitic, contracted forms of verbs and conjunctions;

²² *Al-kashshāf an haqāiq al-tanzil* - Quran commentary by Abu al-Qasim Mahmud ibn Umar az-Zamakhshari (d. 1144), Mutazili theologian and philologist of Persian origin.

3. Lexicological and etymological analyses in search of common European roots, kind of attempt at comparative approach that can be considered as one of the trends unique to the European Oriental Studies of the times and to Dutch orientalistics in particular.

When inspecting his notes, an impression is gained that Levin Warner made attempts not to set aside any problem confronting the humanities. However, these suggestions and attempts lack systematization; Warner in his notes to the various entry proverbs reverts to the same problem several times. An example of this regards the formation of composites, fused forms of pronouns and conjunctives. Obviously a paremiographical collection is not a form where a full or even partial reasoning of the author on grammatical categories is required; however, this remark naturally arises due to the fact that sometimes Warner's linguistic findings are not connected directly with a responding proverb or aphorism and the word given in the paremia is used to illustrate the author's suggestions. And the latter can be partly explained by Warner's haste while working on the collection and furthermore, that he was eager to share his findings with others. Here it should also be mentioned that some proverbs and aphorisms given in Levin Warner's collection are unknown to the Persian paremiological fund or are somewhat unclear:

N 54 *dorūghūi rūy-e siāh, rāstgūi rūy-e sefid*

A liar [has] a black face, a true teller a white face.

No collection of Persian proverbs records this saying. It may be associated with the Arabic proverb given in Warner's note: *Liar always has a black face*. The source used by Warner in this case is obscure.

N 71 *emrūz donyā ast fardā qyāmat*

Today this World exists, tomorrow the Day of Judgment [will arrive].

This saying is not familiar to the Persian paremiographic collections. However Shokūrzādeh cites one saying of similar meaning:

emrūz injā fardā bāzār-e qyāmat

(Shokūrzādeh 1993: 113).

Today here, tomorrow at the Judgment Day market.

N 82 to dar khāney-e khod, man dar khāney-e khod

You at your own place, I at my own.

The saying is not familiar to any Persian paremiographic collection either. It is not clear where Warner took it from.

In some cases it is uncertain whether we are dealing with a proverb or a simple saying. For example:

N 59 chūn āghāi mast nashavad boz nakoshad

The goat will not be slaughtered until the master is drunk.

N 68 to mardī va sabr nadāri

You are a man and have no patience.

To provide a reader with more vivid and better idea of the structure, content and character of the notes of the *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* I shall include some other texts:

1. In the collection a well-known Persian proverb was cited as the first text:

jāi ke namak khori namakdān mash(e)kan.

Where you eat salt don't break the salt cellar.

In the note to the proverb Levin Warner focuses attention on the derivational suffix *dān* in the word *namakdān* ("salt cellar") used for the formation of the names of dishes; he shows another example akin to the previously mentioned suffix *dān*: *sham'dān* (candlestick) developed from *sham'* (candle). At the end of the note Warner indicates that Arabs introduce a similar idea in the proverb *Don't throw a stone into a well from which you drink water.*

2. In Warner's collection there are some more proverbs and aphorisms that are in use nowadays and are recorded in modern collections of Persian proverbs. For example:

N 38 **bā yek gol bahār nemishavad**
One flower doesn't make a spring.

N 56 **tā nadehi, nasetāni**
You won't receive until you have given.

N 85 **har che kāri bederovi**
You reap what you sow.

Various versions of the last aphorism are recorded in Persian paremiographic collections. Warner almost faithfully, though in shortened-form, reproduces the version of the aphorism occurring in the poetry of the 11-12th Persian poet *Sana'i*. In *Sana'i* it reads as follows:

har che kāri bederovi vo har che gūii beshenovi
(‘Afifi 1992: 798)
You reap what you sow, you hear what you say.

N 58 **āb dar yek jāi estād migandad**
[If] water stays in one spot it will stink.

This proverb is rendered differently by Iranian paremiographers (Dehkhodā 1978:13; Shokūrzādeh 1993: 5):

āb ke yekjā māndeh migandad
When water remains in one place it will stink.

In versions of this proverb familiar to me I have never met the verb *estādan* (to stand) used by Warner.

N 29 **khari zād, khari zid, khari mord**
An ass was born, an ass lived, an ass died.

Iranian paremiographers give this proverb exactly in this form in their collections (Dehkhodā 1978: 738; Shokūrzādeh 1993: 333;

Bahmaniār 1982: 231). In the note Warner indicates that in Persian exists the expression *khar bā tashdid* – an ass with ‘*tashdid*’ that is ‘double stupid’. From this remark it is obvious that Warner was familiar with spoken Persian and its idioms too. He points to the fact that *tashdid* is an Arabic diacritic sigh meaning the doubling of a consonant.

N 65 *chū nām-e sag bari chūbi be dast gir ke chūn hū-hū
konad dey bar dahānash*

When you say *a dog*, take a stick in your hand, in case
it growls, to drive it into its mouth.

In Persian paremiographic collections a different version of this proverb is recorded:

chū nām-e sag bari chūbi be kaf gir (/chūbi be dast ār)
(Dehkhodā 1978: 656; / Shokūrzādeh 1993: 280).

When you say *a dog*, take a stick in your hand.

This proverb is widely used by Iranians nowadays. The source of the version which possibly is literary, and was recorded by Warner, is unclear²³.

N57 *faryād-e sag be sāel noqsān nadārad*
A dog’s bark causes no harm to a beggar.

I have not met this proverb in this form either in Persian proverb collections nor in the spoken language. Iranian paremiographers give other wordings to the same idea:

faryād-e sagān kam nakonad rezq-e geda rā
(Dehkhodā 1978: 70).

āvāz-e sagān kam nakonad rezq-e geda rā
(Shokūrzādeh 1993:533).

A dog’s bark (<cry/voice) doesn’t reduce a beggar’s daily meal.

²³ In Georgian there also exists a similar proverb: *Mention a dog and have a stick in your hand.*

By observing the structure of the sentence, both versions seem to be derived from a literary source. As to the proverb recorded by Warner, it is more likely to be a translation or it may be wrongly remembered proverb. Moreover, I think Warner uses the compound verb *noqsān nadārad* loosely (especially when the prefix *be* is presented). Here *dāshtan* as a verbal element of the compound verb was selected incorrectly. Iranians use other verbs: *kardan*, *āmadan*, *paziroftan*, *yāftan*, *gereftan* or *keshidan* with *noqsān* (harm). The latter allows us to surmise that Warner employed oral sources too. It is also interesting that in the note to the proverb, Warner claims that Turks say it more elegantly: *A Dog is barking, the caravan is going on its way*. He recorded this proverb in the original language and in the Arabic script. It is accompanied by a Latin translation. It seems that Warner did not know that this proverb also exists in the Persian paremiological fund: *sag lāyad va kar(a)vān migozarad*. In this proverb the archaic Persian verb *lāyidan* (barking) with an Indo-European root is retained. The Arabs have a similar proverb.

3. N 81 *shamshir ke seiqal nazanand zang barārad*
The sword which is not polished becomes rusty.

This proverb is among those rare occurrences when Warner presents a pattern without any note. It is only accompanied by a Latin translation. Warner makes a mistake typical for a foreigner: he leaves the direct object *shamshir* (sword) without *rā* postposition which is essential here. In Persian paremiographic collections this proverb reads as follows:

shamshir rā ke seiqal nazanand zang girad
(Dehkhodā 1978: 1031 / Shokūrzādeh 1993:484).

4. As has been mentioned a great portion of the *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* Levin Warner took from Sa'adi's *Golestan*. Warner himself nowhere drew attention to the fact. However while citing a story or a proverb from *Golestan*, he sometimes, but not invariably, points to the source (table 2 indicates the stories from *Golestan* used by Warner as a source. Stories from the Introduction and the Chapter 8 in the *Golestan* have no number).

Under N 52 Warner quotes Sa'adi's statement used at the ending of the Story 37 from Chapter I of the *Golestan*:

agar bemord 'adū jāy-e shādmāni nist
ke zendegāni-e mā niz jāvdāni nist
There is no occasion for our rejoicing at a foe's death,
Because our own life will also not last for ever.
(trans. by Richard Francis Burton)

The story related to this aphorism is very short and Warner presents it in the note fully (Warner 1644: 26), but he does not indicate that it was taken from the *Golestan*.

N 91 dah darvish dar gelimi bekhosband o do pād(c)shāh
dar eqlimi nagonjand
Ten dervishes may sleep under the same blanket but that
one country cannot hold two padshahs.
(trans. by Richard Francis Burton)

This aphorism is from the *Golestan* (Chapter I, Story 3). To explain the sense of the expression in the note, Warner takes an extract from the *Golestan*, which directly follows this aphorism and indicates the source.²⁴

²⁴ It should also be mentioned that Warner distributes the aphorisms taken from the large stories of *Golestan* in several entries. In this way the volume of the collection was enlarged. Favorable critics will explain this fact as being due to Warner's haste and pressure of work; the more sever will blame him for a lack of conscientiousness.

Table 2

Stories from <i>Golestan</i> used as a source	
Chapter	Story N
Introduction	*(<i>Excuse for remissness in service...</i>)
Chapter I	1; 2; 3; 4; 5; 8; 13; 15; 16; 27; 28; 36; 37; 38; 41
Chapter II	4; 5; 6; 13; 14; 16; 18; 19; 20; 22; 27; 28; 30; 37
Chapter III	28
Chapter IV	-
Chapter V	1
Chapter V	-
Chapter VII	1; 6; 20
Chapter VIII	Admonition 4 ; Admonition 9

Conclusion

As a collection of Persian Proverbs, Levin Warner's *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* is more of historical than of paremiological value. It is my belief that the collection has been wrongly forgotten. Even though at least 59% of the texts given in the collection were taken from Sa'adi's *Golestan*, this particular work of Levin Warner should be considered as the beginning of the history of collections of translated Persian proverbs rather than Thomas Roebuck's collection published in Calcutta in 1824. Also important is that *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* is the oldest printed collection of Persian proverbs and one of the earliest editions containing Persian printed text. It is very likely that *A Hundred Persian Proverbs and Aphorisms* will render service to the textual studies of Sa'adi's *Golestan*.

დამოწმებული ლიტერატურა

References

- საადი. 1964. *ბუსთანი, თარგმანი სპარსულიდან დავით კობიძისა, თბილისი, თსუ გამომცემლობა.*
- საადი. 2010. *გოლესთანი, სპარსულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო გიორგი ლობჯანიძემ, თბილისი, „კავკასიური სახლი“.*
- ყურანი. 2006. *არაბულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებანი დაურთო გიორგი ლობჯანიძემ, თბილისი, „კავკასიური სახლი“.*
- ჯაფარიძე, გოჩა. (ხელმძ.) 1999. *ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი. რედაქტორი გრ. ბერაძე, თბილისი, „ნეკერი“.*
- ‘Afīnī, Rahīm. 1992 (1371). *Mathalhā va heknathā dar āsār-e shā’erān-e qarn-e sevvom tā yāzdahom-e hejri* (Proverbs and Aphorisms in Persian poetry of the 10-18 centuries), Tehrān, Soroush.
- Afshar, Iraj. 1958 (1337). *Kohne ketābhā dar būre-ye Irān* (Old Books About Iran), Yaghma 1, 12-16.
- Afshar, Iraj. 1966 (1345). *Keiābhā-ye chāp-e qadim dar Irān va chāp-e ketābhā-ye Fārsi dar jahān* (Old Printed Books in Iran and Printing of Persian Books in the World), Honar va mardom, 49, 26-33.
- Bahmaniār, Ahmad. 1982 (1361). *Dāstānnāme-ye Bahmaniāri* (Bahmaniar’s Book of Proverbs), Tehrān, mo’asese-ye enteshārāt va chāp-e dāneshgāh-e Tehrān.
- Boldy’rev A.N. (ed). 1959. *Sa’dī, Gulistān. Kriticheskij tekst, perevod i primechaniya R.M. Alieva* (Critical text, translation and comments by R. M. Aliev), Moskva, Izdatel’s tvo Vostochnoj Literaturi.
- de Bruijn, J. T. P. 1987. *Iranian Studies in the Netherlands*, Iranian Studies, Vol. 20, N2/4, 161-177.
- de Bruijn, J. T. P. 1995. “Dieu”, *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, 15 December 1995, <http://www.iranicaonline.org/articles/dieu>

- Burton, Richard Francis, (transl.). *The Golestan of Saadi*, created by Sheikh Mosleh al-Din Saadi Shirazi, http://www.iranchamber.com/literature/saadi/books/golestan_saadi.pdf
- Dehkhodā, Ali Akbar. 1978 (2537). *Amthāl va hekām* (Proverbs and Aphorisms), v.1-4, Tehrān, enteshārāt-e Amīr Kabīr.
- Drewes, G.W.J. 1970. *The Legatum Warnerianum of Leiden University Library*, Levinus Warner and His Legacy, Leiden, E.J.Brill, 1-31.
- Floor, Willem. 1990. "Čāp", *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, 15 December 1990, <http://www.iranica.com/articles/cap-print-printing-a-persian-word-probably-derived-from-hindi-chapna-to-print-see-turner-no>
- Forūghī, Mohammad-Ali (ed). Sheikh Mosleh ed-Din Sa'adi Shirazi, *Golestān*, Tehran, mo'asehe-ye chāp va enteshārāt-e meli.
- Kadi, Ismail Hakki. 2002. *Hollanda'da sharkiat arashtirmalari* (Oriental Studies in the Netherlands), Doğu Batı, N20, 83-110.
- Karagiorgos, Pamos. 1999. *Greek and English Proverbs*, www.translatum.gr/etexts/pk/introen.htm.
- van Koningsveld, P.Sj. 1970. *Warner's Manuscripts and Books in the Main Printed Catalogues*, Levinus Warner and His Legacy, Leiden, Brill, 33-44.
- Lewis, Franklin. 2001. "Golestān-e Sa'adi", *Encyclopædia Iranica*, Online Edition, 15 December 2001, <http://www.iranicaonline.org/articles/golestan-e-sadi>
- Muallimoglu, Nejat. 1988. *The Turkish Delights: A Treasury of Proverbs and Folk Sayings*, www.ottomansouvenir.com/Turkish_Proverbs/Turkish_Proverbs.htm
- Nayyer Nouri, Hamid. 1976. *Sahm-e Irān dar tamadon-e jahān* (Iran's Contribution to World Civilization), enteshārāt-e Sherkat-e Meli-e Naft-e Irān.
- Neudecker, Hannah. 2005. *From Istanbul to London? Albertus Bobovius' Appeal to Isaak Basire*, The Republic of Letters and the Levant, Hamilton, A., Boogert, M. van den & Westerweel, B. (Ed.), *Intersections*, Yearbook for Early Modern Studies, vol.5, Leiden/Boston, Brill, 173-196.
- Oulizaei Nia, Helen. 2008. *A Comparative Study of Saadi's Golestan and Johnson's Rasselas*, The International Journal of Humanities of the Islamic Republic of Iran, vol. 15 (2), 113-125.
- Roebuck, Thomas. 1824. *A Collection of Proverbs and Proverbial phrases in the Persian and Hindoostanee languages*,

compiled and translated chiefly by the late Thomas Roebuck, captain on the Madras Establishment, Public Examiner in the college of Fort William, and Member of the Asiatic Society, Calcutta, Hindoostanee Press.

Schmidt, Jan. 2012. *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Neatherlands, Minor Collections*, Leiden-Boston, Brill.

Shokūrzādeh Bolūri, Ebrahim. 1993 (1372). *Dah hezār mathal-e Fārsi* (Dix Mille Proverbes Persans par Ebrahim Chacourzadeh, Professeur à l'Université Ferdowsi de Mached), Mashhad, mo'asehe-ye chāp va enteshārāt-e ostān-e Qods-e Razavi.

Shvarcz E'.A. 1974. *K istorii izucheniya folklorā Irana* (Towards the History of Studies in Iranian Folklore), Dushanbe, Donish.

Vrolijk, Arnoud and van Leeuwen, Richard. 2014. *Arabic Studies in the Netherlands. A Short History in Portraits, 1580-1950*, Leiden-Boston, Brill.

Warner, Levinus. 1644. *Proverbiorum Et Sententiarum Persicarvm Centuria, Collecta & versione notisque adornata A Levino Warnero*, Lugduni Batavorum, Ex Officina Ioannis Maire.

Windfuhr, Gernot L. 1979. *Persian Grammar: History and State of its Study*, Trends in Linguistics, State-of-the-Art Reports, 12, Berlin.

Xavier, Hieronymo. 1639. *Historia Christi Persice*, Conscripta, simulque multis modis contaminata, P. Hieronymo Xavier, Soc. Jesu.; Latine Reddita & Animadversionibus notata A Ludovico de Dieu, Lvgdvni Batavorvm, Ex Officina Elseviriana.

Yusefi, Qolāmhossein (ed). 1998 (1377). *Golestān-e Sa'adi, tashih va touzih* (The Golestān of Sa'adi, edited and commented by Dr.Q. Yusefi): doctor Qolāmhossein Yusefi, Tehrān, sherkat-e sahāmi-e enteshārāt-e Khārazmi.

პირთა საძიებელი

აბრიშამი, აჰმად 9, 12

აბუ ჰურაირა 59, 60

ათარი 91

ალი 61

ალი ბეი 18, 23

ალიევი, რუსტამ მუსა-ოღლი 62, 90

ამადუტიუსი, იოანე ქრისტოფოროუს 37

იბნ ამიდი 80

ანუშირვანი 92-95

იბნ არაბშაჰი 19

არისტოტელე 38, 79, 88

აფიფი, რაჰიმ 47, 54, 75, 81, 82, 108, 109, 111, 112, 117

აფშარი, ირაჯ 32, 33

აქბარი, ჯალალ ედ-დინ 32, 34

ბაჰმანიარი, აჰმად 47, 54, 55, 78, 86, 90, 105, 111, 112, 122,
124

ბობოვიუსი, ალბერტ (იხ. ალი ბეი)

ბოზორჯმიჰრი 93

ბოლდირევი 38, 62, 90

ბრაუნი, ედუარდ 15

ბრედეროდიუსი 27

დე ბრუენი 25, 31, 32, 34, 36, 44

გენტიუსი, გეორგ 42

გოლიუსი, იაკობ 19, 21-25, 31, 32, 35, 42, 80

დავითაშვილი, ანა 9, 12

ალ-დამირი 69

დე დიო, ლუდოვიკო 31-33, 36

დეჰსოდა, ალი აქბარ 31-33, 36, 47, 48, 50, 54, 57, 61-63, 66,
69-73, 75, 76, 78, 79, 81, 84-86, 88, 89, 91, 96, 97, 103-
105, 109, 111, 112, 114, 116, 120-122, 124, 125

დროუსი, ჯ. 21, 24, 26

დუისბერგი 42

ელხმანი, ჯ. 44

ერპენოუსი, თომას 21, 29, 32, 38, 74, 80

ვარნერი, ლევიუს II ლევი 7-9, 11, 12, 14-31, 34-39, 41-
55, 57-69, 71-90, 92-100, 102-121, 123-126

ვინდფური, გ. 43

ვის 57

აზ-ზამახშარი, აბუ ალ-კასიმ მაჰმუდ იბნ 'უმარ 42

ზოლეიხა 38, 106

თემური 19

თემურ-ლენგი (იხ. თემური)

თერლოუ, ჯონ 24

თისიუსი, ანტონიუს 27

თისიუსი, იოანე 27

თისიუსი, ქრისტოფოროს 27

თოდუა, მ. 8

დე იაგერი 25

იაჰია იბნ ზაქარია 101

იესო 32, 68, 69, 100, 101

იმრუ ლ-კაისი 25

იოანე ნათლისმცემელი (იხ. იაჰია იბნ ზაქარია)

იბნ იომინი 81, 82

იუსუფი 38, 106

იუსეფი, ყოლამჰოსეინ 52, 54, 57, 58, 60-62, 64-66, 68, 69-
72, 74, 76, 77, 79, 81-84, 86, 89, 93-96, 99, 100, 103,
107-111, 115, 119-121, 123, 124

კარაგიორგოსი 30

კობახიძე, ა. 8

კობიძე, დ. 8, 113

კომენსკი, იან ამოს 23

ვან კონინგსფელდი 29

კორპსი, ჰენდრიკ 22

კოტეტიშვილი, ვ. 8

კრომველი, ოლივერ 24

ვან ლეივენი, რ. 20

ლეილი 102

ლობჯანიძე, გიორგი 50, 116

ლოყმანი II ლუკმანი 8, 73, 74
ლუისი, ფ. 42, 54

მათე 61

მაირი, იოანე 14, 27

მაკედონელი, ალექსანდრე 100

მარიამი 100, 101

ალ-მაქინი, გეორგ (იხ. იბნ ამიდი)

ალ-მაქინი (იხ. იბნ ამიდი)

მაჯნუნი 102

მეჰმედ IV 23

მითრა 92

მიიდერი, ეოლფგანგ 9, 12, 14, 15

მორადი, ნუროლა 32

დუ მორტიე, მიშელ 24

მოსიაშვილი, თამარ 9, 12

მუალიმოღლუ, ნ. 29

მუჰამედი 59

ნასერ ხოსროუ 8, 86

ნასერ ხოსრაჳი (იხ. ნასერ ხოსროუ)

ნასირ ხოსროვი (იხ. ნასერ ხოსროუ)

ნასერი (გამალ აბდ ელ-ნასერი) 8

ნახუცრიშვილი, ნიკოლოზ 10, 12

ნეირ ნური, ჰამიდ 15, 16, 30, 31

ნიზამი 39, 79, 102, 112

ნოიდეკერი 18, 19

ოლეარიუსი, ადამ 35, 41

ოულიაი ნია, ჰელენ 30

ოხსენბახი, იოჰან ფრიდრიხ 41

პეტრე 33-36

პოლიტიკის 30

რამინ 57

დუ რიე, ანდრე 41

დუ რიო 21

როუბაკი, თომას 14, 126

რუმი, ჯალალ ედ-დინ 91

საადი 31, 37, 38, 41, 42, 50, 52, 54, 55, 57-59, 62-64, 67, 69,
72, 73, 76, 77, 82, 84, 86, 88, 89, 96, 99, 107, 108, 109,
113, 116-119, 123, 126

საად სალმანი, მასუდ 81, 82

სადეყი, მოჰამად 14

საეზი 108

სალმასიუსი, კლაუდიუს 27, 28, 30

სანაი 47, 75, 91, 111, 117

სიავეში 117

სკალიგერი, ჯოზეფ იუსტუს 21, 22, 92

სორური 37

სუდი 25, 37, 38

სურმავა, ნინო 9, 12

ატ-ტაბარი 80

უორნერი 8

ფეიზი 109

ფირდოუსი 75, 117

ფლორი 31, 34, 36

ფორუყი, მოჰამადალი 62

ფოსიო, გერარდ იოანე 38, 92

ფრედერიკი 18, 20

ფროლიკი, ა. 19, 20, 21

ქადი, ისმაილ ჰაქი 9, 12, 18, 20, 23,

ქაშგარი, მაჰმუდ 29

ქრისტე 31-36

ქრისტოფორო 20

ალ-ლაზალი, აბუ ჰამიდ 63

ყასემ ლაჰური, მოულანა აბდ-ალ-სენარეინ II აბდ'ალ-
სონარაინ 32, 35, 36

შამ'ი 37

შამუგია, ნიკა 9, 12

შვარცი, ე. 16, 17

შორინ 39, 112

შმიდტი, ი. 24

მოქურზადე ბოლური, ებრაჰიმ 47, 48, 50, 54, 63, 66, 69, 70,
73, 75, 78, 79, 85, 86, 88-91, 97-100, 102, 104, 106-108,
111, 114, 116, 121, 124, 125

ჩხეიძე, მზია 9, 12

ციცერონი 38, 76

ჭაბაშვილი, მ. 8

ხავიერი, იერომ (იხ. ხავიერი, ჰიერონიმუს)

ხავიერი, ჰიერონიმუს 31, 32, 34-36, 77

ხაიამი 114

ხაჯუ ქერმანი 112

ხოსროვ 39, 112

ხოსრო ანუშირვანი (იხ. ანუშირვანი)

ჯავახიშვილი, ივ. 7, 11

ჯაფარიძე 81

ჯაფარიძე, ასმათ 9, 12

ჯიქია, სერგი 7, 11

ჯუენბოლი, ვ. 44

პაბლერუდი, მოჰამადალი 14

პაფეზი 25, 38, 113, 114

პაყვერდი 35

პესელინგი, დ.ს. 30

პომეროსი 38, 47, 78, 107